

Helsingin yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta

Yksityisyyden ja tietosuojan oikeushistoriallista tarkastelua

Markus Sainio
Pro gradu -tutkielma
Oikeushistoria
Ohjaaja: Jukka Kekkonen
Marraskuu 2021

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta: Oikeustieteellinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Oikeustieteen maisteri

Opintosuunta: Oikeushistoria

Tekijä: Markus Sainio

Työn nimi: Yksityisyyden ja tietosuojan oikeushistoriaa

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Kuukausi ja vuosi: Marraskuu 2021

Sivumäärä: ix + 78

Avainsanat: tietosuoja – yksityisyys – oikeushistoria

Ohjaaja tai ohjaajat: Jukka Kekkonen

Säilytyspaikka:

Muita tietoja:

Tiivistelmä:

Yksityisyys ja tietosuoja ovat nykyisin keskeisiä perusoikeuksia, joita pidetään välttämättöminä nykyaikaisessa demokraattisessa yhteiskunnassa. Samalla yksityisyys on tutkijoille hankala käsite sen moniulotteisuuden sekä kulttuurin ja aikaan sitoutumisensa vuoksi, eikä yleismaailmallista määritelmää yksityisyydelle ole. Tutkielman rakenne ja taustalla oleva teoreettinen viitekehys pohjautuu oikeustieteilijä James Q. Whitmanin teorialle kahdesta yksityisyydestä, jolla hän kuvaa eurooppalaisen ja yhdysvaltalaisen perustavanlaatuisesti eroavaa suhdetta yksityisyyteen.

Tutkimuskysymyksenä on selvittää lähdeaineiston avulla niitä tekijöitä, jotka ovat olleet vaikuttamassa yksityisyyden syntyyn ja kehittymiseen Yhdysvalloissa ja Euroopassa. Toisena tutkimuskysymyksenä on selvittää muutostekijöitä Whitmanin kuvaaman eron syntymisen taustalla. Varsinaisesti yksityisyyden synty oikeutena voidaan ajoittaa yksittäiseen Yhdysvalloissa vuonna 1890 julkaistuun oikeustieteelliseen artikkeliin. Yksityisyyttä merkittävästi uudempi oikeus, tietosuoja, syntyi vasta 1960-luvulla tietotekniikan kehittymisen myötä ensin Yhdysvalloissa ja myöhemmin Euroopassa.

Tutkielmassa tarkastellaan niitä teknologisia ja yhteyskunnallisia muutoksia, joiden seurauksena yksityisyys lopulta tunnistettiin itsenäiseksi oikeudeksi ja lopulta perusoikeudeksi toisen maailmansodan jälkeen ja miten tämä tapahtui. Tarkastelu tapahtuu kontekstuaalisen oikeushistorian keinoin ja tutkielmassa kuvataan ylätasolla yksityisyyden ja tietosuojan kehityskaari 1800-luvulta 1980-luvulle Yhdysvalloissa ja Euroopassa ja kiinnitetään se luontevilta vaikuttaviin käännepeisteisiin. Näitä käännepeisteitä tutkielmassa hahmotellaan sen selvittämiseksi, miten yksityisyys oikeudellisena käsitteenä

syntyi uuden ajan alussa common law'n puitteissa Englannissa ja siirtyi siirtolaisten mukana Yhdysvaltoihin ja miten tietosuoja syntyi Atlantin molemmin puolin.

Sisällys

1	Johdanto.....	1
1.1	Taustaa.....	1
1.2	Tutkimuskohteen kuvaus ja tutkimuskysymykset	3
1.3	Tutkimuksen rajaus.....	3
1.4	Tutkimusmetodi.....	5
1.5	Tutkimuksen rakenne.....	6
1.6	Tutkimuslähteet ja aiempi tutkimus.....	6
2	Yksityisyys käsitteenä ja tutkimuskohteena.....	7
2.1	Yksityisyys perustarpeena ja kulttuurisena ilmiönä	7
2.2	Yksityisyys oikeudellisena ilmiönä ja filosofisena käsitteenä.....	8
2.3	Yksityisyyttä voidaan tarkastella muttei määritellä yksiselitteisesti	12
2.4	Eurooppalainen ja yhdysvaltalainen suhde yksityisyyteen.....	12
3	Yksityisyyden kehitysvaiheita keskiajalta 1800-luvulle	14
3.1	Keskiaika – yksityisyys ennen yksityisyyttä	14
3.2	Kotini on linnani – yksityisyys uudella ajalla Euroopassa	15
3.3	1700-luku ja siirtokuntien aika Pohjois-Amerikassa	17
3.4	Yhdysvallat itsenäistyy ja perusoikeudet turvataan.....	18
3.5	Yksityisyyden kehityksen suuntaviivoja Euroopassa 1800-luvulla.....	20
3.6	Yksityisyyden kehityksen suuntaviivoja Yhdysvalloissa 1800-luvulla.....	24
3.6.1	Yksityisyyden kehittyminen Yhdysvalloissa 1800-luvulla.....	26
3.6.2	Sanomalehdistön kehitys Yhdysvalloissa 1800-luvulla	28
3.7	Yksityisyys periaatteena ja oikeutena kuvataan ensimmäisen kerran Yhdysvalloissa Warrenin ja Brandeisin artikkelissa	32
3.7.1	Syyt artikkelin julkaisemisen taustalla	38
3.7.2	Yksityisyyden suojan kehitys artikkelin julkaisun jälkeen Yhdysvalloissa ja Euroopassa	40
4	Yksityisyyden alue laajenee – tietovarastojen syntyminen	41

4.1	Väestönlaskenta	42
4.2	Mekaaninen tietojenkäsittely syntyy	43
4.3	Tiedosta informaatioksi	45
4.4	Hollerith-koneiden ja reikäkorttien rooli Holokaustissa ja japanilaisten internoinnissa.....	46
4.5	Sosiaaliturvatunnus otetaan käyttöön Yhdysvalloissa	48
5	Nykyaikainen yksityisyys syntyy	49
5.1	Yhteiskunnallisen keskustelun muutos Yhdysvalloissa 1950-luvulla – Euroopassa hiljaisuus.....	52
5.1.1	Yhdysvaltalaisten esikaupunkien menetetty yksityisyys.....	52
5.1.2	Tieteelliset markkinointimenetelmät	53
5.1.3	Psykologiset tutkimukset siirtyvät myös kouluihin.....	54
5.2	Tietokoneet ja rekisterit synnyttävät tarpeen tietosuojalle.....	55
5.3	1960-luvulla keskustelu tietosuojasta käynnistyy Yhdysvalloissa	58
5.4	Tietosuojan synty Euroopassa 1960-luvun lopulta lähtien	63
5.4.1	Käännekohtana Euroopassa Pohjoismainen lakimieskonferenssi 1967	63
5.4.2	Hessenin osavaltion tietosuojalaki vuonna 1970 – käsite tietosuoja syntyy .	65
5.4.3	Suomen kehitys hidasta – tietosuoja syntyy vasta 1988.....	65
5.5	Yhdysvalloissa tietosuoja syntyy 1970-luvulla ja vaikuttaa myös ylikansallisesti 69	
5.6	Kansainvälinen tietosuoja syntyy 1970-luvulla.....	71
6	Johtopäätökset	74
6.1	Itsekritiikki ja jatkotutkimuksen aiheet.....	78

Lähteet

Virallislähteet

Tietosuojatoimikunnan mietintö (Kom. 1972: B31)

Tietojärjestelmäkomitean 1 osamietintö (1974: 110)

Henkilörekisterityöryhmän väliraportti (oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 10/1978).

Tietosuojakomitean mietintö (komiteamietintö 1981:66)

Hallituksen esitys HE 49 1986 vp.

Kirjallisuus ja artikkelit

Aho, Marko: Hymylehti ja uusi sensaatiojournalismi. Teoksessa Matti Peltonen – Vesa Kurkela – Visa Heinonen (toim.): Arkinen kumous. Suomalaisen 60-luvun toinen kuva. Jyväskylän yliopisto 2003. (Aho 2003)

Anonyymi: The Right to Privacy in Nineteenth Century America. *Harvard Law Review* 94(81) 1981. (HLR Notes 1981)

Black, Edwin: IBM and the Holocaust. BESA Center Perspectives Paper No. 1935. February 18, 2021 (Black 2021)

Boyes-Watson, Carolyn: Recordkeeping as a Technology of Power. *Berkeley Journal of Sociology* 39 1994–1995. (Boyes-Watson 1994)

Bratman, Benjamin E.: Brandeis and Warren's the Right to Privacy and the Birth of the Right to Privacy. *Tennessee Law Review* 69 2002, s. 623. (Bratman 2002)

Campbell-Kelly, Martin: *Computer: a History of the Information Machine*. Westview Press 2004 (Campbell-Kelly 2004)

Carolan, Eoin: The Concept of a Right to Privacy. Teoksessa Eoin Carolan ja Hilary De-olone: *The Right to Privacy: A Doctrinal and Comparative Analysis*. Round Hall 2008. (Carolan 2008)

Cerruzzi, Paul E.: *A History of Modern Computing*. Massachusetts Institute of Technology 2003. (Cerruzzi 2003)

Clearwater, Andrew., & Hughes, J. Trever: *In the beginning an early history of the privacy profession*. *Ohio State Law Journal* 74(6) 2013, s. 897–922. (Clearwater 2013)

Cuddihy, William ja Hardy, B. Carmon: *A Man's House Was Not His Castle: Origins of the Fourth Amendment to the United States Constitution*. *The William and Mary Quarterly* 37(3) 1980, s. 371–400. (Cuddihy 1980)

Edwards, Paul N.: *From Impact to Social Process – Computers in Society and Culture*. Teoksessa Jasanoff et al.: *Handbook of Science and Technology Studies* Beverly Hills s. 257–285. Sage Publications, 1994 (Edwards 1994)

Fuster, Gloria González Fuster: *The Emergence of Personal Data Protection as a Fundamental Right of the EU*. Springer Belgium 2014. (Fuster 2014)

Glancy, Dorothy: *The Invention of the Right to Privacy*. *Arizona Law Review* 21(1) 1979. (Glancy 1979)

Goldstein, Robert J.: *Freedom of the Press in Europe, 1815-1914*. *Journalism Monographs* 80 1983. (Goldstein 1983)

Goldstein, Robert J.: *Political Repression in 19th Century Europe*, Routledge Library Editions 2010. (Goldstein 2010)

Gormley, Ken: *On Hundred Years of Privacy*, Ken Gormley, *One Hundred Years of Privacy*, *Wisconsin Law Review* 1992, s.1335–1442. (Gormley 1992).

Habermas, Jürgen: *Julkisuuden rakennemuutos*. Vastapaino 2004. (Habermas 2004)

Harris, Neil: *Iconography and Intellectual History: The Halftone Effect*, teoksessa *Cultural Excursions: Marketing Appetites and Cultural Tastes in Modern America*. The University of Chicago Press 1990. (Harris 1990)

Heikkinen, Antero: *Historiantutkimuksen päämäärät ja menetelmät*. Tampereen yliopisto 1980. (Heikkinen 1980)

Holopainen, Irma: Yksilö ja rekisterit, Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 22/1975. Helsinki 1975. (Holopainen 1975)

Igo, Sarah E.: *The Known Citizen: A History of Privacy in Modern America*. Harvard University Press 2018. (Igo 2018)

Kalemaa, Kalevi: *Hymyn maa. Kertomus Urpo Lahtisesta ja Lehtimiehistä*. Tammi 2006. (Kalemaa 2006)

Kekkonen, Jukka: *Mitä on kontekstuaalinen oikeushistoria?* Helsingin yliopisto 2013. (Kekkonen 2013)

Konstari, Timo: *Henkilörekisterilaki: säännökset ja käytäntö*. Lakimiesliiton kustannus 1992. (Konstari 1992)

Korhonen, Rauno: *Perusrekisterit ja henkilötietojen suoja*. Lapin yliopisto 2003. (Korhonen 2003)

Kramer, Irwin R.: *The Birth of Privacy Law: A Century Since Warren and Brandeis*. *Catholic University Law Review* 39(3) 1990. (Kramer 1990)

Kuopus, Jorma: *Tietosuoja – kehityspiirteitä Suomessa ja ulkomailla*. Hallinnon tutkimus 1/1985. Helsinki 1985. (Kuopus 1985)

Lane, Frederick S.: *American Privacy: The 400-Year History of Our Right*, Beacon Press 2009. (Lane 2009)

Levy, Leonard W.: *Origins of the Fourth Amendment*. *Political Science Quarterly* 114(1) 1999, s. 79–101 (Levy 1999)

Lubar, Steven: *Infoculture*. Houghton Mifflin 1993. (Lubar 1993)

Luebke, David Martin ja Milton, Sybil: *Locating the Victim: An Overview of Census-Taking, Tabulating Technology, and Persecution in Nazi Germany*. *IEE Annuals of History of Computing* 16(3) 1994 (Luebke 1994)

Mehkonen, Sami: *Oikeus yksityisyyteen*. WSOY Lakitieto1997. (Mehkonen 1997)

- Mensel, Robert E. "Kodakers Lying in Wait": Amateur Photography and the Right of Privacy in New York 1885-1915. *American Quarterly* 43(1) 1991, s. 24-45 (Mensel 1991)
- Miller, Arthur R.: *The Assault on Privacy: Computers, Data Banks and Dossiers*. Ann Arbor 1971. (Miller 1971)
- Missiakoulis, Spyros: *International Statistical Review / Revue Internationale de Statistique*. 78(3) 2010, s.413–418. (Missiakoulis 2010)
- Muttillainen, Vesa: *Suomalaiset ja henkilötietojen suoja. Kyselytutkimusten ja viranomaistilastojen tietoja 1990-luvulta ja 2000-luvun alusta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu* 218. Helsinki 2006. (Muttillainen 2006)
- Nasaw, David: *The Chief: The Life of William Randolph Hearst*, Houghton Mifflin, 2000 (Nasaw 2000)
- Negley, Glenn: *Philosophical Views on the Value of Privacy. Law and Contemporary Problems* 31 1966, s. 319-325. (Negley 1966)
- Neuvonen, Riku: *Yksityisyyden suoja Suomessa*. Helsingin Kamari Oy 2014. (Neuvonen 2014)
- Niiniluoto, Ilkka: *Informaatio, tieto ja yhteiskunta*. Edita 1996. (Niiniluoto 1996)
- OECD: *Recommendation of the council concerning guidelines governing the protection of privacy and transborder flows of personal data*. (OECD 1980)
- Onions, Charles Talbut: *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Clarendon Press 1966. (Onions 1966)
- Ovey, Clare ja Robin C.A. White: *The European Convention on Human Rights*. Oxford University Press 2006. (Ovey 2006)
- Packard, Vance: *Alaston yhteiskunta. Kirjayhtymä* 1964. (Packard 1964)
- Prosser, William L.: *Privacy. California Law Review* 48(3) 1960 s. 383–423. (Prosser 1960)
- Rubinfeld, Jed: *The Right of Privacy, Harvard Law Review*. 102(4) 1989, s. 737–807 (Rubinfeld 1989)

Saarenpää, Ahti: Yksityisyys, yksityiselämä, yksilön suoja – yksityisyyden käsitteellistä kuvausta. Teoksessa Professori Kyösti Holman juhlaKirja, toimittanut Risto Haavisto. Lapin yliopisto 2002 (Saarenpää 2002)

Schoeman, Ferdinand: Privacy: Philosophical Dimensions. *American Philosophical Quarterly*. 21(3) 1984. (Schoeman 1984.1)

Schoeman, Ferdinand: Philosophical dimensions of the literature. Teoksessa *Philosophical Dimensions of Privacy: An Anthology*, toimittanut Ferdinand Schoeman, Cambridge University Press 1984. (Schoeman 1984.2)

Segrave, Kerry: *Wiretapping and Electronic Surveillance in America, 1862-1920*. McFarland 2014 (Segrave 2014)

Seipp, David J.: *The Right to Privacy in American History*. Program on Information Resources Policy P-78-3 1978, (Seipp 1978)

Seipp, David J.: English judicial recognition of right to privacy. *Oxford Journal of Legal Studies*, 3(3) 1983, s. 325–370. (Seipp 1983)

Shurkin, Joel: *Engines of the Mind – A History of Computer*. W. W Norton and Company 1984. (Shurkin 1984)

Solove, Daniel J.: *Conceptualizing Privacy*. *California Law Review* 90 2002, s. 1087. (Solove 2002)

Solove, Daniel J.: *A Brief History of Information Privacy Law*. Scholarly Commons 2006. (Solove 2006)

Solove, Daniel J. ja Richards, Neil M.: *Privacy's Other Path: Recovering the Law of Confidentiality*. *Georgetown Law Journal* 96(23) 2007. (Solove 2007)

Solove, Daniel J.: *Understanding Privacy*. Harvard University Press 2008. (Solove 2008)

Strömholm, Stig: *Right of Privacy and Rights of the Personality: A Comparative Survey*. Working paper prepared for the Nordic Conference on privacy. Organized by the International Commission of Jurists. Boktryckeri AB 1967. (Strömholm 1967)

Suominen, Jaakko: Sähköaivo sinuiksi, tietokone tutuksi. Gummerus 2000. (Suominen 2000)

Tienari, Martti: Tietotekniikan alkuvuodet Suomessa. Jyväskylän yliopisto 1993. (Tienari 1993).

Tiilikka, Päivi: Journalistin sananvapaus, Alma Media 2008. (Tiilikka 2008)

Turkington, Richard C.: Legacy of the Warren and Brandeis Article: The Emerging Unencumbered Constitutional Right to Informational Privacy. Northern Illinois University Law Review (10)3 1990, s. 479–520. (Turkington 1990)

United States Department of Health, Education & Welfare, Records, Computers and the Rights of Citizens. Report of the Secretary's Advisory Committee on Automated Personal Data Systems. DHEW Publication 73-94 1973. (DHEW 1973)

Vincent, David: Privacy – A Short History. Polity Press 2016. (Vincent 2016)

Wagner, Wenceslas J.: The Development of the Theory of the Right to Privacy in France. Washington University Law Review 1971(1) 1971. (Wagner 1971)

Warren, Samuel D. – Brandeis, Louis D.: The Right to Privacy. Harvard Law Review 4(5) 1890, s. 193–220. (Warren1890)

Westin, Alan F.: Science, Privacy and Freedom: Issues and Proposals for the 1970's. Columbia Law Review 66(6) 1966, s. 1003–1050. (Westin 1966)

Westin, Alan F.: Privacy and freedom. Atheneum 1970. (Westin 1970)

Westin, Alan F.: Social and Political Dimensions of Privacy. Journal of Social Issues 59(2) 2003. (Westin 2003)

Whitman, James Q.: The Two Western Cultures of Privacy: Dignity Versus Liberty. Yale Law Journal 113(6) 2004, s. 1151–1222 (Whitman 2004)

Whyte, William H.: The Organization Man, New York. Simon and Schuster 1956 (Whyte 1956)

Internetlähteet

Luksács, Adrienn: What is privacy? The history and definition of Privacy. Julkaistu 1.1.2016, vierailtu 19.7.2021. Saatavilla <https://publicatio.bibl.u-szeged.hu/10794/7/3188699.pdf> (Luksács 2016)

Zalta, Edward N.: Stanford Encyclopedia of Philosophy, vierailtu 14.9.2021 Saatavilla <https://plato.stanford.edu/entries/it-privacy/#ImpInfTecPri> (Zalta 2021)

Kujala, Tero: Euroopan unionin perusoikeuskirja – perusoikeudet ja lainkäyttö, vierailtu 12.9.2021. Saatavilla https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/julkaisut/painetutjulkaisut/perus-jaihmisoikeudetrikosprosessissa2012/MBNM0tzdX/07_Euroopan_unionin_perusoikeuskirja_-_perusoikeudet_ja_lainkaytto_Tero_Kujala.pdf (Kujala 2021)

Kuvat

Kuva 1. Dorothy Glancyn näkemys Warrenin ja Brandeisin ehdottamasta uudesta oikeudesta perusoikeuksien systematiikassa.....36

Kuva 2. Hollerith-reikäkortti vuodelta 1895.....45

1 Johdanto

1.1 Taustaa

Yksityisyys – ja tietosuoja sen osana – on yksi ihmisen perustarpeista ja olennainen kysymys vapauden ja demokratian kannalta¹. Yksityisyys on nykyisin myös tunnustettu perusoikeus sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksessa että monien maiden perustuslaeissa. Euroopan unionissa oikeus yksityisyyteen ja tietosuojaan on turvattu myös EU:n perusoikeuskirjassa, joka Lissabonin sopimuksella nostettiin osaksi EU:n primaarilainsäädäntöä vuonna 2009.²

Merkittävyydestään huolimatta yksityisyyden ominaispiirre on, että yksityisyyden määrittely on ollut vaikeaa niin kansainvälisesti kuin Suomessakin³. Tämä koskee kuitenkin tilannetta, jossa yksityisyyttä tarkastellaan nykyhetkessä. Oikeushistoriallisessa kontekstissa yksityisyyden kehittymistä tulee kuitenkin tarkastella kunkin muutoshetken aikatasossa ja yrittää löytää tuosta ajanhetkestä muutoksen syitä. Tavoitteenani on tässä oikeushistoriallisessa tutkielmassani selvittää yksityisyyden kehittymistä kohti perusoikeutta ja löytää tähän kehityksen vaikuttaneita tekijöitä.

Yksityisyydestä ja tietosuojasta keskusteltaessa on erotettava toisistaan kaksi asiaa: yksityisyys on ihmisen perustarve⁴, jollainen tavataan myös monilla eläimillä ja jota varsinkin antropologit, sosiologit ja psykologit tutkivat.⁵ Sen sijaan oikeus yksityisyyteen eli yksityisyyden suoja (ja myöhemmin oikeus tietosuojaan) kehittyi vähitellen ensin oikeudellisena käsitteenä ja myöhemmin myös aineellisena oikeutena common law ja roomanis-germaanisiin -oikeusjärjestelmiin 1800- ja 1900-luvulta alkaen.⁶ Tietosuoja eli henkilötietojen suoja lainsäädännöllisenä oikeutena⁷ taas syntyi viimeistään Saksan Hessenin osavaltion tietosuojalain säätämisen myötä 1970.⁸

Oikeus yksityisyyteen ja tietosuojaan ovat nykyisin tavattoman tärkeitä, kun hyvin suuri osa päivittäisistä toiminnoistamme, kuten yksityiset viestimme, sijaintimme, ostoksemme, puhelumme ja vieläpä ranteessamme olevan älykellon taltioimat biometriatiedot tallentuvat

¹ Solove 2008, s. 2.

² Kujala 2021, s. 124.

³ Mahkonen 1997, s. 14–38.

⁴ Westin 1970, s. 7.

⁵ Gormley 1992, s. 1339.

⁶ Whitman 2004, s. 1207. Ks. myös Mahkonen 1997, s. 14.

⁷ Saarenpää 2002, s. 318.

⁸ Fuster 2014, s. 56.

massiivisiin tietovarantoihin, joiden vastaista käyttöä voidaan vain arvailla. Käyttäytymisen perusteella voidaan mieltymyksemme selvittää ja kohdistaa meihin markkinointia. Oikeutta yksityisyyteen on tarpeen toteuttaa enemmän kuin koskaan, mutta kuten perusoikeudet yleensä, ei oikeus yksityisyyteenkään ei kuitenkaan syntynyt tyhjiössä, vaan ajan myötä vuorovaikutuksessa yhteiskunnallisen kehityksen kanssa, johon ovat vaikuttaneet myös muutto- liikkeet ja toiset oikeuskulttuurit. Yksityisyys myös ilmenee eri tavoin⁹.

Tämän tutkielman innoittajana ja taustaviitekehyksenä toimii James Q. Whitmanin oikeus-vertaileva ja oikeushistoriallinen tutkimus¹⁰ kahdesta länsimaisesta yksityisyyuskulttuurista: eurooppalainen ja yhdysvaltalainen yksityisyys. Pohjautuen Whitmanin tutkimukseen pyrin tarkastelemaan hänen kuvaamiaan eroja ja pyrkien selittämään yksityisyyden ja tietosuojan syntyyn vaikuttaneita tekijöitä; miten yksityisyys syntyi ja kehittyi. Tarkastelu tapahtuu kontekstuaalisen oikeushistorian menetelmin, joiden avulla pyrin selvittämään muutokseen vaikuttaneita tekijöitä ja muutoksen seurauksia. Toinen tarkasteltava kysymys koskee tietosuojan syntymistä, joka on yksityisyyttä merkittävästi uudempi oikeus.

Yksityisyydestä ja tietosuojasta on kirjoitettu tavattoman paljon, mutta yksityisyyden historiasta kirjoittanut David Vincent luonnehtii aihetta melun ja hiljaisuuden sävyttämäksi. Tällä hän viittaa siihen, että yksityisyydestä käsitteellisesti ja sisällöllisesti on runsaasti kirjoituksia, mutta yksityisyyden historiasta on kirjoitettu vähän.¹¹ Näissäkin kirjoituksissa näkökulma on ollut sosiologinen, psykologinen tai antropologinen. Oikeushistorian näkökulmasta aihetta on käsitelty erittäin niukasti, jos lainkaan, ja kirjoituksissa on tyydytty kuvailemaan muutosta, mutta muutokseen vaikuttaneita tekijöitä ei ole selitetty. Kontekstuaalisuus siis puuttuu. Tosin eräissä kirjoituksissa on sivuttu joitakin kehityskulkuja pyrkien kuitenkin liittämään niitä suurempiin kokonaisuuksiin. Käsillä olevan lähdeaineiston perusteella on ilmeistä, että yksityisyydessä on kyse oikeusilmiöstä, jonka ymmärtämistä hankaloittaa vaikeus määritellä yksityisyyden ontologia; mitä yksityisyys oikeastaan on.¹²

⁹ Korhonen 2003, s. 102.

¹⁰ Whitman 2004

¹¹ Vincet 2006, s. 1-2

¹² Tästä on kirjottanut esim. Saarenpää 2002, s. 316–320. Hän viittaa Timo Konstariin, jonka mukaan ”mistään ei ole löydettävissä sellaista yksityisyyden määritelmää, joka tyydyttäisi kaikkien vaatimuksen kaikissa olosuhteissa.”

1.2 Tutkimuskohteen kuvaus ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni kohde on yksityisyyden ja tietosuojan syntyminen ja kehittyminen oikeudellisenä ilmiönä ja (perus)oikeutena Yhdysvalloissa ja Euroopassa. Pysin lähdeaineiston avulla kuvaamaan, miten oikeus yksityisyyteen ja tietosuojaan on syntynyt ja kehittynyt ja mitä selittäviä tekijöitä ja muutoksen ajureita voidaan löytää kontekstuaalisen oikeushistorian avulla.

Kontekstuaalisen oikeushistorian näkökulman taustalla on käsitteellisenä viitekehikkona yhdysvaltalaisen professorin ja tutkijan James Q. Whitmanin vuonna 2004 tekemä laajasti viitattu tutkimus *The Two Western Cultures of Privacy: Dignity Versus Liberty*¹³, jossa hän keskeisesti esittää Yhdysvaltojen ja Euroopan yksityisyyden olevan käsitteellisesti ja sisällöllisesti erilaisia siten, että Yhdysvalloissa yksityisyys nähdään henkilön vapauden kautta, kun taas Euroopassa näkökulmana on henkilön arvokkuus. Tämä on mielenkiintoinen ja yllättäväkin lähtökohta pyrkiä tarkastelemaan sitä, miten näissä kahdessa keskeisessä läntisessä kulttuurissa on päädytty ensinäkemältä yksityisyyden osalta näin erilaiseen lopputulokseen. Onko lopputuloksen taustalla löydettävissä joitain selittäviä tekijöitä kontekstuaalisen oikeushistorian avulla?

Tarkoitukseni on hahmottaa ylätasolla yksityisyyden ja tietosuojan kehityskaari 1800-luvulta 1980-luvulle Yhdysvalloissa ja Euroopassa sekä kiinnittää se käännepeisteisiin, joissa yksityisyys oikeutena määriteltiin sekä hahmottaa tietosuojan syntyminen. Tutkimuskysymyksenä on selvittää lähdeaineiston avulla niitä tekijöitä, jotka ovat olleet vaikuttamassa yksityisyyden syntyyn Yhdysvalloissa ja Euroopassa.

Yksityisyyden käsitteellinen sisältö ei ole tutkimukseni kohteena, mutta luon lyhyen katsauksen niihin keskeisiin näkökulmiin, joita eri tutkijoilla yksityisyyteen on.

1.3 Tutkimuksen rajaus

Keskeisin ongelma yksityisyyden suojaa koskevassa tutkimuksessa on yksityisyyden määrittelmä, josta tiedeyhteisöllä ei ole yksimielisyyttä.¹⁴ Yksityisyyden määrittelmät ovat filosofisia tai oikeudellisia ja Mahkonen mukaan yksityisyys on oikeuksien *yleisnimike*¹⁵.

¹³ Whitman 2004.

¹⁴ Solove 2008, s. 1. Solove toteaa, että ”Privacy is in disarray. Nobody can articulate what it means”.

¹⁵ Mahkonen 1997, s. 19. Kursivointi Mahkonen.

Yksityisyys on kuitenkin käsitteenä aikaan ja kulttuuriin sidottu¹⁶. Tästä syystä oikeushistoriallisessa tutkimuksessa yksityisyyttä käsitteenä ja ilmiönä on tarkasteltava aikakauden kontekstissa anakronistisuuden välttämiseksi. Onkin perusteltua käyttää tässä tutkielmassa vain käsitettä yksityisyys, joka Saarenpään mukaan on ”luonteva henkilöoikeudellinen yleiskäsite ja oikeusperiaate”¹⁷ Lisäksi yksityisyys on ”kansainvälinen yleiskäsite”¹⁸, joten tämän vuoksi puhun tässä tutkielmassa selvyuden vuoksi vain yksityisyydestä, jolla tarkoitan tässä *oikeudellista yksityisyyttä* eli yksityisyyttä oikeudellisena ilmiönä. Rajaus on perusteltua siksin, että yksityisyyden käsiteanalyysi ja osiin jakaminen on myöhempää perua ja liittyy yksityisyyttä koskevaan varsinkin ihmistieteitten ja filosofian piirissä tapahtuneeseen tutkimukseen, joka käynnistyi laajasti vasta 1960-luvulla.

Toinen olennainen rajaus liittyy kontekstuaalisen oikeushistorian tavoitteeseen selittää oikeudellisia muutoksia. Yksityisyyden suojaa koskevia kirjoituksia on erittäin runsaasti, mutta niistä suurin osa ajoittuu 1960-luvun jälkeiselle ajalle ja varsinkin Alan Westinin monografian¹⁹ *Privacy and Freedom* julkaisun jälkeen. Tässä tutkielmassa on tarkoituksenmukaista rajata tutkimuskysymys käsittämään niiden todennäköisten syiden selvittämistä, jotka vaikuttivat yhteiskunnalliseen ja oikeustieteelliseen keskusteluun tarpeesta suojata yksityisyyttä oikeudellisilla konstruktiolla ja löytää ne merkittävimmät muutosvoimat, jotka olivat omiaan ajamaan muutosta eteenpäin.

Tutkielma on myös ajallisesti rajattu 1700-luvun lopulta 1980-luvulle, mutta aloitan yksityisyyden suojan varhaisvaiheiden tarkastelun lyhyellä silmäyksellä 1300-lukuun, koska tuona ajanjaksona käynnistyi kehitys, jolla – säilyneiden kirjallisten lähteiden mukaan – oli oma vaikutuksensa yksityisyyden suojan syntymiseen.

Yhdysvaltojen itsenäistyminen oli tärkeä välietappi, jota voidaan pitää yksityisyyden kannalta merkityksellisenä ja siten luontevalta sisällyttää tarkasteltavaan ajanjaksoon. Tarkastelu päättyy 1980-luvulle ja Suomen ensimmäisen tietosuojaa koskevan lain syntymiseen vuonna 1987. Rajaan tarkoituksella koko EU:n tietosuojaa koskevan kehityksen pois, koska se olisi laajuutensa puolesta oma itsenäinen tutkielmansa.

¹⁶ Westin 1970, s. 9.

¹⁷ Saarenpää 2002, s. 329.

¹⁸ Saarenpää 2002, s. 329.

¹⁹ Westin 1970

1.4 Tutkimusmetodi

Oikeushistorian tutkimuskohteet ovat oikeudellisen maailman ilmiöitä, mutta tutkimusmetodeja haetaan joustavasti eri suunnista, myös historiantutkimuksesta²⁰. Historiantutkimuksen pyrkimyksenä on menneisyyden, menneiden tapahtumien ja ilmiöiden selittäminen.²¹ Käytän työssäni kontekstuaalisen oikeushistorian metodia, jonka avulla tarkastelen yksityisyyden ja tietosuojan syntymistä oikeutena ja näiden oikeuksien kehittymistä oikeushistorian näkökulmasta ja pyrin selittämään ja jäsentämään oikeuden muutosta. Oikeus ei muutu tyhjiössä, vaan vuorovaikutuksessa muun yhteisteiskunnallisen muutoksen kanssa. Muutos on kontekstuaalisessa oikeushistoriassa ymmärrettävä laajasti, se voi olla väestöllinen, poliittinen tai uskonnollinen tai se voi liittyä teknologiseen kehitykseen. Oikeushistoriallinen tutkimus vaatii laajaa näkemystä mahdollisiin muutoksen syihin, jotka voivat tulla yllättävistäkin suunnista. Myös teknologiset innovaatiot voivat vaikuttaa merkittävästi oikeuden muotoutumiseen.²²

Muutoksen kuvaamisessa on siedettävä epävarmuuksia ja pohdittava, mitkä ovat painavimpia ja samalla todennäköisimpiä ajureita oikeudellisen muutoksen taustalla. Moniulotteisessa muutoksen kentässä ei välttämättä ole luonnontieteellistä varmuutta yhden muutoksen vaikutuksesta. Tästä syystä on pyrittävä selittämään, minkä tekijöiden selitysvoima parhaiten kattaa relevantit tosiasiat. Yhteiskuntatieteissä ja historiassa ei voida koskaan saavuttaa luonnontieteellistä varmuutta, joten tutkijan tehtävänä on arvioida selityksen todennäköisyyttä muutoksen kannalta.²³

Kontekstuaalisen oikeushistorian tutkimusmetodin eräs periaate on yhdistellä erilaisia selityspohjia, joita on hankittu eri tieteenaloilta ja eri tutkimusmenetelmillä.²⁴ Yhdistellessä tutkimuksessa historian tutkimuksen lähteitä yhteiskuntahistorian, sosiologian ja tekniikan historian alueilta, sillä näiden keskinäisvaikutus oli omiaan muovaamaan yksityisyyden ilmenemistä eri muodoissaan ja lopulta synnyttämään siitä perusoikeuden. Lähdetietojen yhdistäminen edellyttää kuitenkin myös niiden vertaamista toisiinsa muodostettaessa kuva menneisyydestä.²⁵

²⁰ Kekkonen 2013, s. 16.

²¹ Heikkinen 1980, s. 7.

²² Kekkonen 2013, s. 11.

²³ Kekkonen 2013, s. 11.

²⁴ Kekkonen 2013, s. 13.

²⁵ Heikkinen 1980, s. 41.

1.5 Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni etenee pääosin kronologisessa järjestyksessä. Luvussa 2 kuvaan yksityisyyden käsitteenä ja tutkimuskohteena ja hahmotan yksityisyyden tutkimiseen liittyvät hankaluudet. Luvussa 3 kuvaan yksityisyyden kehitysvaiheet pääkohdittain uuden ajan alusta 1800-luvun loppuun. Luvussa 4 käsittelen tietovarastoja, joista myöhemmin kehittyi tietokoneistettuja tietopankkeja. Luvussa 5 kuvaan nykyaikaisen yksityisyyden ja tietosuojan synnyn toisen maailmansodan jälkeen. Luvussa 6 teen johtopäätökset tutkimusaineiston perusteella.

1.6 Tutkimuslähteet ja aiempi tutkimus

Yksityisyyttä koskeva tutkimus oikeustieteen piirissä käytännössä alkoi Yhdysvalloissa 1890-luvulla, jolloin Warren ja Brandeis julkaisivat kuuluisan artikkelinsa *Right to Privacy*²⁶. Myöhemmin yksityisyyttä tutkittiin myös ihmistieteitten ja filosofian näkökulmasta. Varsinkin varhaisemmissa oikeustieteellisissä lähteissä puhutaan yleensä vain yksityisyydestä tai jossain tapauksissa oikeudesta yksityisyyteen. Yksityisyyden ja tietosuojan tutkimus kontekstuaalisen oikeushistorian näkökulmasta on vaativa aihe, sillä ongelmaksi muodostuu useita kysymyksiä. Ensinnäkin yksityisyyden – tai tietosuojan – käsitteet ja niiden sisältö eivät ole yksiselitteisiä, kuten edellä todettiin. Gormley toteaaakin: ”Tutkijat ovat kompastelleet yksityisyyden takia, eivätkä ole päässeet yhteiseen hyväksyttävään yksityisyyden määritelmään. Tämä johtuu siitä, että he ovat yleensä keskittyneet yksityisyyteen filosofisena tai moraalisenä käsitteenä, joka mahdollistaa sen moninaisia määritelmiä. Samalla he jättävät kokonaan huomiotta yksityisyyden juridisenä käsitteenä.”²⁷ Lähdeaineistossa tämä on selkeästi havaittavissa. Tutkimuksia yksityisyydestä on erittäin paljon, mutta yllättävää on, että myös oikeustieteellisiksi katsottujen tutkimuspapereiden kirjoittajat ovat usein ihmistieteiden tutkijoita. Lisäksi on huomattava, että yksityisyyttä koskeva filosofinen ja oikeustieteellinenkin tutkimus on suurelta osin yhdysvaltalaista, sillä käytännössä kaikki tiedeyhteisön viitatuimmat alan tutkijat ovat Yhdysvalloista. Tämä tuo väistämättä vääristymää yksityisyyden tutkimukseen oikeustieteellisestä näkökulmasta, koska common law -alue on niin vahvasti edustettuna.²⁸

²⁶ Warren 1890.

²⁷ Gormley 1992, s. 1339.

²⁸ Whitman ei mainitse tästä mitään (Whitman 2004)

Lisäksi silmiinpistävän harvalla yksityisyyden tutkijalla on oikeustieteilijän tausta, mutta poikkeuksiakin on. Näistä merkittävin on Alan F. Westin, joka tutkijaprofessorina ja monivuotisen tutkimushankkeen vetäjänä²⁹ julkaisi vuonna 1967 sen lopputuloksena alan merkiteoksena pidetyn, osin poikkitieteellisenkin ja perusteellisen monografian *Privacy and Freedom*. Westin käsitteli siinä yksityisyyttä laajasti eri näkökulmista: paitsi oikeustieteellisestä myös yhteiskunnalliselta, teknologiselta ja psykologiselta kannalta. Westinin myöhemmistä julkaisuista käy ilmi, että hän oli lainoppineeksi professoriksi poikkeuksellisen kiinnostunut ja hyvin perillä erilaisista yksityisyyttä uhkaavista valvontateknologioista, joiden käyttö Yhdysvalloissa yleistyi 1960-luvulla huomattavasti, ja joista syntynyt kiistakirjoittelu vaikutti ratkaisevasti yksityisyyttä koskevan ongelman käsittelyyn paitsi julkisuudessa myös lainsäädäntöelimissä aluksi Yhdysvalloissa ja myöhemmin 1970-luvulla myös Euroopassa. Toinen ongelma liittyy yksityisyyden oikeushistoriaan erityisesti kontekstuaaliselta kannalta. Tällaisia lähteitä on niukasti, koska yksityisyyden suojan historiaa ylipäänsä on tutkittu varsin vähän, puhumattakaan kontekstuaalisen oikeushistorian näkökulmasta. Tästä syystä yksityisyyttä kontekstuaalisen oikeushistorian näkökulmasta tutkivan tuleekin perehtyä tutkimansa ajanjakson yleiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen ja tekniikan kehitykseen. Olen tässä tarkoituksessa pyrkinyt sisällyttämään osin poikkitieteellistäkin aineistoa tähän tutkielmaan, koska muutoksen selittäminen on muutoin vajavaista.

2 Yksityisyys käsitteenä ja tutkimuskohteena

2.1 Yksityisyys perustarpeena ja kulttuurisena ilmiönä

Onko yksityisyys ihmisen perustarve esimerkiksi ravinnon ja lämmön tapaan? Eläinten parissa tehdyt tutkimukset osoittivat, että jokseenkin kaikki eläinlajit etsivät ajoittain kokonaisvaltaista eristyneisyyttä tai pienryhmien läheisyyttä. Tämä käyttäytyminen viittaa usein reviiiriin ja sen puolustamiseen, missä eläin karkottaa omalle alueelle tulleet tunkeilijat. Ihmisillä sosiaaliseksi etäisyydeksi kutsuttu ilmiö havaitaan myös eläimillä, joilla aistimusten kuten läheisyys, haju, ääni tai kosketus synnyttää tarpeen vetäytyä tai puolustaa omaa reviiiriään. Rottakokeet ovat osoittaneet rottapopulaatioiden häiriintyvän tilan puutteesta. Rotat muuttuvat aggressiivisiksi ja alkavat lopulta tappaa toisiaan sosiaalisten hierarkioiden muuttuessa.³⁰

²⁹ Westin 1970, s.1: New Yorkin asianajajayhdistyksen tutkimushanke 1964–1967, jonka tuloksena syntyi 1967 julkaistu laaja monografia *Privacy and Freedom*.

³⁰ Westin 1970, s. 7.

Kuitenkin ihmisten parissa yksityisyys on moniulotteisempi ja monimutkaisempi ilmiö. Westin kuvaa, että voisi koota pitkän luettelon alkeellisista tai moderneista yhteiskunnista, joissa ei ole tai jotka eivät ihaile yhdysvaltalaisen kulttuurin yksityisyyden normeja, joita taas monet yhdysvaltalaiset pitävät kaikkien yhteiskunnassa elävien miesten ”luonnollisina” tarpeina. Hänen mukaansa tämä seikka ei kuitenkaan todista, että yksityisyyden suoja ei ole yleismaailmallinen tarve ja etteikö yleismaailmallisia prosesseja tarvita yksityisyyttä, julkisuutta ja valvontaa koskevien arvojen mukauttamiseksi kussakin yhteiskunnassa. Tästä syystä jokaista yhteiskuntaa ja sen sosiaalisia tapoja on tutkittava sen omista lähtökohdista käsin ja omilla termeillään, jotta nähdään, onko olemassa yksityisyyden normeja ja kutsutaanko niitä kenties muilla nimillä. Kyse on viime kädessä eri kulttuureista ja niiden vertailusta.³¹ Whitmanin mukaan yksityisyys on ”kulttuuristen intuitioiden” pukemista juridiikan kaapuun. Kukin kansakunta tai kulttuuri on muodostanut intuitiivisesti omat käsityksensä siitä, mikä on yksityistä ja mikä ja ei, ja nämä käsitykset on saatettu enemmän ja vähemmän tarkasti lain asuun.³²

2.2 Yksityisyys oikeudellisena ilmiönä ja filosofisena käsitteenä

Yksityisyys on dikotominen käsite ja vastakohta julkisuudelle.³³ Mistä oikeastaan puhumme silloin, kun puhumme yksityisyydestä ja varsinkin yksityisyydestä oikeudellisessa kontekstissa eli yksityisyyden suojasta tai oikeudesta yksityisyyteen? Oikeustieteen professori Westin oli eräs ensimmäisiä³⁴, jotka tutkivat yksityisyyttä juuri tästä näkökulmasta. Hän tutki yksityisyyttä Yhdysvalloissa laajassa New Yorkin asianajajayhdistyksen tutkimusohjelmassa, jonka tulokset hän julkaisi 1967 laajassa monografiassa *Privacy and Freedom*³⁵, ja josta tuli eräs viitatuimmista yksityisyyden tutkimuksista.³⁶ Hän kirjoitti kirjan ensimmäisen

³¹ Westin 1970, s. 10.

³² Whitman 2004, s. 1160.

³³ Neuvonen 2014, s. 21.

³⁴ Soloven *Privacy and Freedom* -teokseen sähköiseen Amazon Kindle -julkaisuun kirjoittaman esipuheen mukaan Alan Westinin *Privacy and Freedom* oli yksi tärkeimmistä teoksista, jota ennen käytännössä vain Samuel Warrenin ja Louis Brandeisin vuoden 1890 artikkeli ”Right to Privacy” ja William Prosserin vuoden 1960 artikkeli ”Privacy” olivat yksityisyyttä käsitteleviä merkittäviä tieteellisiä artikkeleita.

³⁵ Westin 1970, teoksen alkuperäinen painos vuonna 1967.

³⁶ New Yorkin kaupungin asianajajaliitto järjesti vuonna 1959 tieteen ja oikeuden erityiskomitean. Tämä toiminta syntyi kymmenen vuotta aikaisemmin toimineesta ensimmäisestä asianajajien komiteasta, joka huolehti atomienergiasta. Tämän erityiskomitean rooli oli monella tapaa ainutlaatuinen. Toisin kuin monet perinteiset asianajajaliiton komiteat, se ei keskittynyt ensisijaisesti aineellisiin oikeudellisiin kysymyksiin tai niiden ratkaisuun, vaan pikemminkin ihmisten, tieteen ja yhteiskunnan välisiin suhteisiin ja myönnytyksiin, joita kukin pyrki vaatimaan toisilta. Ks *Privacy and Freedom* Amazon Kindle -julkaisu.

kappaleen alussa, että ”harvat yhteiskunnalliset arvot ovat yhtä määrittämättömiä tai epäselvän tutkimuksen kohteena kuin yksityisyys.”³⁷

Westinin tutkimus oli käännteentekevä ja Schoemanin mukaan yksityisyyden laajempi filosofinen käsittely alkoi vasta 1960-luvun lopulla. Westin määritteli yksityisyyden ”henkilöiden, ryhmien ja instituutioiden vaatimukseksi määritellä milloin, miten, ja mitä informaatiota he kommunikoivat muille.”³⁸ Toisin sanoen henkilöllä on hallinta omiin tietoihinsa, omaan intymiteettiinsä ja muiden aistinvaraiseen pääsyyn häneen.³⁹

Westiniä mukaillen Mahkonen määrittelee yksityisyyden ”jonkinlaiseksi *tilaksi (state)*” ja ”tarkemmin luonnehdittuna määrätynlaiseksi *eristyneisyyden olomuodoksi (condition)*”⁴⁰

Yksityisyyttä ei ole helppo määritellä siitäkään huolimatta, että yksityisyys on ilmiönä yhtä vanha kuin ihmiskunta. Yksityisyyttä on yritetty määritellä eri lähtökohdista käsin ja luoda jonkinlaista yksityisyyden yleismaailmallista määritelmää, mutta näissä tavoitteissa ei ole onnistuttu. Yksityisyys on käsitteenä ja tutkimuskohteena ollut vaikea sekä yhteiskuntatieteilijöille että oikeustieteilijöille. Yksityisyyden käsitteenmäärittäystä koskevaa tutkimusta ja sitä koskevia kirjoituksia on määrällisesti paljon, mutta ne eivät muodosta mitään yhtenäistä teoriaa yksityisyyden käsitteestä.⁴¹ Yksityisyyden luonne ei ole selvä, vaan kyse on monimutkaisesta sosiaalisesta konseptistä.⁴² Whitman huomauttaa myös, että useimmat yksityisyyttä käsittelevät artikkelit ammentavat sisältöä lukijan intuitiosta ja ahdistuksesta jota ruokitaan kuvaamalla lukijalle niitä kauheuksia, joita hyökkäykset yksityisyyttä vastaan aiheuttavat.⁴³ Westinin mielestä yksityisyys pitäisi määritellä sen poliittisten, psykologisten ja sosiologisten ulottuvuuksien kautta käytännössä ja teoriassa.⁴⁴

Westin kuitenkin huomauttaa, että yksityisyys ei voi olla absoluuttinen. Täydellisyyteen pyrkivä yksityisyys voi saattaa demokratian vaaraan, jos salassapito mahdollistaa anonyymin vaikuttamisen.⁴⁵ Kansalaistoimintaan tai yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuminen ja

³⁷ Westin 1970, s. 7.

³⁸ Westin 1970, s. 7

³⁹ Schoeman 1984.2, s. 2

⁴⁰ Mehkonen 1997, s. 20

⁴¹ Westin 1970, s. 7

⁴² Schoeman 1984.1, s. 199-200

⁴³ Whitman 2004, s. 1154.

⁴⁴ Westin 1970, s. 3.

⁴⁵ Mielenkiintoinen näkökulma nykyisten sosiaalisen median salaisiin algoritmeihin.

siitä saatu ansaittu kritiikki eivät myöskään voi olla syitä vetäytyä puolustukselliseen yksityisyyteen.⁴⁶

Westinin tavoite yksityisyyden määrittelemiseksi oikeutena ei näytä onnistuneen, sillä lainsäätäjät tarjoaa kyllä yksityisyyden suojaa tai oikeutta yksityisyyteen, muttei määrittele, mikä tämä suojattava yksityisyys itse asiassa on tai mitä oikeus yksityisyyteen sisältää. Kuten Saarenpää varsin sattuvasti toteaa: ”Lainsäätäjät olettaa yksityisyyden käsitteen tunnetuksi ja kansalaisen on sen syytä tuntea”.⁴⁷ Tämä ei tietenkään tarkoita, että keskustelu yksityisyydestä voidaan päättää tähän. Yksityisyys ei nimittäin ole vanha oikeusilmiö ja Negley määritteli vuonna 1966 sen olevan ”selvästi nykyaikainen” käsite. Neuvosen mukaan yksityisyys on ”verrattomasti uusi käsite ja erityisesti uusi oikeus”.⁴⁸ Konstari viittaa Jürgen Habermasiin, jota mukaillen hän sijoittaa yksityisyyden suojan alun Ranskan vallankumouksen ja valistuksen aikaan vastavoimaksi yksinvaltiudelle. Tuolloin porvaristolle eriytyi kaksi piiriä tai sfääriä, jonka sisään heidän toimintansa sijoittui: yksityispiiri ja julkisuuspiiri. Yksityispiiriin sijoittui kansalaisyhteiskunta eli tavarankierron ja yhteiskunnallisen työn alue sekä ydinperheen sisätila. Julkiseen tilaan sijoittui ennen kaikkea poliittinen julkisuus sekä talouselämä poliittinen toiminta. Kolmas tila oli julkisen vallan alue, jonka puitteissa valtio ja hovi toimivat.⁴⁹ Mielestäni Habermasin teoria on mielenkiintoinen ja teoreettinen oikeusfilosofian alaan kuuluva malli, mutta varsinkaan yhdysvaltalaiset oikeustieteilijät tai yksityisyyttä tutkivat filosofit eivät viittaa siihen. Näin ei tehnyt myöskään Whitman.⁵⁰ Yksityisyys käsitteenä saa pääosin ainesosansa muualta ja mielenkiintoinen tutkimuskysymys voisi olla, miksi Habermasin teoria ei saa vastakaikua yhdysvaltalaisessa yksityisyyttä koskevassa tutkimuksessa edes historiallisessa kontekstissa.

Kun yksityisyys oikeutena pyritään selittämään jakamalla se osiin, viittaa Korhonen Saarenpään tutkimukseen ja mainitsee kansainvälisen keskustelun perusteella yksityisyyden käsittelevän [nykyisin] lähinnä kuusi erillistä oikeutta:

⁴⁶ Westin 1970, s. 25

⁴⁷ Saarenpää 2002, s. 319.

⁴⁸ Neuvonen 2014, s. 15.

⁴⁹ Konstari 1992, s. 10. Ks. myös Habermas 2004 s. 57–60.

⁵⁰ Mielenkiintoista on havaita, että Whitman ei laajasti viitatessa artikkelissaan ”The Two Western Cultures of Privacy: Dignity Versus Liberty” viittaa sanallakaan Ranskaa koskevassa yksityisyyden historiaa koskevassa artikkelin kappaleessa Habermasiin, eikä mainitse Habermasin käsittelemää porvariston poliittista toimintaa tai tunnista sitä nykyaikaisen yksityisyyden alkupisteenä Habermasin tapaan.

1. ”Oikeus olla fyysisesti yksin kotirauhan piirissä ja erilaisen valvonnan ulottamattomissa.
2. Oikeus olla ihmissuhteissa, elämäntavoissa ja harrastuksissa yksin kotirauhan piirissä erilaisen valvonnan ja tiedonvälityksen ulottumattomissa eli sosiaalinen yksityisyys.
3. Oikeus pysyä tuntemattomana yhteiskunnassa eli oikeus pidättäytyä julkisuudesta.
4. Oikeus päättää itseään koskevan informaation tarkastamisesta, tallentamisesta, käytöstä ja luovuttamisesta eli oikeus tietosuojaan.
5. Oikeus tulla arvioiduksi oikeassa valossa.
6. Oikeus omaan nimeen, kuvaan ja hahmoon eli tiedollinen omistusoikeus.⁵¹

Puhuttaessa yksityisyydestä viitataan yläkäsitteeseen ”yksityisyyden suoja”. Tämä ”yksityisyyden suoja” kuvataan sitten tavallaan joukkona oikeuksia yksityisyyden sisällä edellä olevan luettelon mukaisesti. Tosin on muistettava, että näitä luetteloita on periaatteessa yhtä monta kuin tutkijoitakin. Lainsäädännön näkökulmasta kyse lienee tulkintatilanteesta, koska yksityisyyttä ei määritellä sisällöllisesti. Saarenpään mukaan Suomessakin törmättiin yksityisyyden käsitteen osalta samoihin vaikeuksiin [kuin muualla] eikä ”yksityisyyden määrittely-yritykseen ole lainsäädännön yhteydessä ole syytä ryhtyä.” Hän perustelee tämän myös sillä, että ”yksityisyys on oikeustieteellinen yleiskäsite, mutta ennen kaikkea suhdekäsite, jonka sisältö muuttuu yhteiskunnan muuttuessa.” Kun Saarenpää mainitsee, että ”lainsäätäjät olettaa yksityisyyskäsitteen tunnetuksi ja kansalaisen on sen syytä tuntea.”⁵², viitanee hän tässä implisiittisesti samaan havaintoon kuin Westin ja Whitman, joiden mukaan yksityisyys on viime kädessä kulttuurinen ilmiö, joka vieläpä muuttuu ajan mukana.

Yksityisyyden oikeushistoriaa tutkittaessa on muistettava, että historiallista konsensusta yksityisyydestä myöskään *filosofisena käsitteenä*⁵³ ei ole⁵⁴. Yksityisyys on niin vahvasti kytköksissä omaan aikakauteensa, että tulkinnasta tulee helposti anakronistinen. Tämän vuoksi yksityisyyttä on tulkittava suhteessa aikakautensa yhteiskuntaan ja yhteisöihin, sillä yksityisyys on voimakkaasti kulttuurisidonnainen ilmiö ja sidoksissa ihmisten ja yhteiskuntien kehitykseen. Mikä on yksityistä ja miten se on suojattu, on vaihdellut ja kytköksissä

⁵¹ Korhonen 2003, s. 107.

⁵² Saarenpää 2002, s. 320.

⁵³ Kursivointi kirjoittajan

⁵⁴ Carolan 2008, s. 1

kulloiseenkin yhteiskuntaan.⁵⁵ Arvelen tässä olevan syy siihen, että tutkijat eivät yksityisyyskäsitteen määrittelyn yhteydessä viittaa Habermasiin edes historiallisessa kontekstissa.

2.3 Yksityisyyttä voidaan tarkastella muttei määritellä yksiselitteisesti

Ongelma on, että yksityisyys näyttää kattavan kaiken, eikä ole mitään itsessään.⁵⁶ Yksityisyys onkin sateenvarjokäsite, jolla viitataan laajaan joukkoon erillisiä, mutta toisiinsa yhteydessä olevia asioita.⁵⁷ Tästä syystä yksityisyys on osoittautunut tutkijoille hankalaksi termiksi käsitteellistää ja yksityisyyskäsitteen sisällön tarkka määritelmä on synnyttänyt tiedeyhteisössä jatkuvaa keskustelua.⁵⁸

Yksityisyys voidaan siten kuvata käsitelmääritysongelmana, joka esiintyy tieteenalojen risteytyksessä, jossa toisaalta lainsäätäjät ei halua sitä määritellä ja toisaalta filosofit ja oikeustieteilijät tarjoavat pitkiä tutkijoittain vaihtelevia monipolvisia luetteloita tai toteavat lyhyesti tilanteen; yksityisyyttä ei voida määritellä:

Solove: ”Privacy is in disarray. Nobody can articulate what it means.”⁵⁹

[Yhdysvaltain korkeimman oikeuden] tuomarit eivät välttämättä pysty sanomaan, mitä yksityisyys on, mutta he tietävät, kun näkevät sen.⁶⁰

Ja lopulta oikeustieteilijä Saarenpää: ”Yksityisyyden määrittelemine ei kuulu lainsäätäjän tehtäviin”⁶¹

Yksityisyyden suoja perusoikeutena perustelee se, että yksityisyys on sosiaalinen tarve, joka on keino paeta sosiaalisten vuorovaikutusten paineita ja vaatimuksia.⁶²

2.4 Eurooppalainen ja yhdysvaltalainen suhde yksityisyyteen

Vaikka yksityisyyttä on pyritty väittämään universaaliksi ilmiöksi ja oikeudeksi, on se oman kulttuuriympäristönsä tuote, joka vieläpä kehittyy ajan myötä. Puhutaan yksityisyydestä ja oikeudesta siihen, mutta määrittelyn jatkaminen tästä eteenpäin kuljettaa aiheen tutkijat eri

⁵⁵ Luksács 2016, s. 256-257

⁵⁶ Solove 2008, s. 7

⁵⁷ Solove 2008, s. 45.

⁵⁸ Solove 2002, s. 1088-1090

⁵⁹ Solove 2008, s. 1

⁶⁰ Rubinfeld 1989, s. 751.

⁶¹ Saarenpää 2002, s. 319.

⁶² Solove 2008, s. 76.

suuntiin. Kun puhutaan oikeuskulttuureista ja -järjestelmistä, voitaneen myös puhua yksityisyyskulttuureista ja -järjestelmistä. Epäilemättä kaksi tärkeintä ”yksityisyysjärjestelmää” ovat tästä näkökulmasta eurooppalainen ja yhdysvaltalainen näkökulma yksityisyyteen. Tämän tutkielman taustaoletuksena on James Q. Whitmanin paljon viitattu oikeusvertaileva ja oikeushistoriallinen artikkeli⁶³ *The Two Western Cultures of Privacy: Dignity Versus Liberty*, jossa hän tutkii syitä siihen, miksi Yhdysvalloissa ja Euroopassa on päädytty ensinäkemältä erilaisiin näkökulmiin ja lopulta keinoihin yksityisyyttä koskevan oikeuden kannalta. Artikkelin pyrkii vastaamaan kysymykseen siitä, miksi Euroopassa ja Yhdysvalloissa yksityisyyttä tarkastellaan eri näkökulmista ja suhteessa yksityisyyteen on merkittäviä eroja. Tutkielman tutkimuskysymyksen kannalta kiinnostavaa on se, voidaanko kahden erilaisen yksityisyysjärjestelmän muutoksia selittää kontekstuaalisen oikeushistorian avulla? Onko kahden erilaisen lähestymistavan syntymiselle löydettävissä selittäviä tekijöitä?

Whitmanin mukaan keskeinen erottava tekijä on ja samalla jakolinja käsitteellisellä tasolla on yksityisyyden eurooppalainen painotus arvokkuuteen ja ihmisarvoon ja toisaalta yhdysvaltalainen painotus vapautteen yksityisyyden taustalla. Konkreettinen esimerkki on, miten torjuvasti eurooppalainen suhtautuu siihen, miten hänen henkilökohtaisista tiedoistaan, vaikkapa palkkansa, otetaan keskustelunaiheeksi tai siitä esitetään kysymyksiä. Yhdysvaltalainen suhtautuminen on täysin toinen. Palkkaa ja esimerkiksi luottokelpoisuutta koskevat keskustelunaiheet ovat Yhdysvalloissa täysin luontevia ja hyväksytyjä, Euroopassa niitä paheksutaan tungettelevina. Tämä johtuu Yhdysvaltojen vapausperinteestä, jota heidän perustuslakinsakin ja perusoikeudet määrittävät perustuslain lisäykset (Bill of Rights) tukevat ja painottavat. Whitman huomauttaa, että kyse on erityisesti vapaudesta valtiota vastaan. Hänen mukaansa 1800-luvun amerikkalainen traditio kodin suojaamisesta oikeudetonta tunkeutumista määrittää Yhdysvalloissa yksityisyyttä. Euroopassa painotus on toinen: kyse on arvokkuudesta, ihmisarvosta ja kasvojen säilyttämisestä sanan perinteisessä merkityksessä. Whitmanin mukaan erojen syntyyn johtaneet syyt ovat oikeuden pintatasoa syvemmillä sosiaalisissa ja poliittisissa tekijöissä.⁶⁴

Yhdysvaltalainen tutkija Kagan väittää, että eurooppalainen painotus arvokkuuteen johtuu traumaattisesta suhteesta natsismiin 1930 ja 1940-luvuilla, jolloin arvokkuus ja lopulta ihmisarvo oli varattu vain arjalaisille. Whitmanin mukaan painotus on monimutkaisempi ja

⁶³ Whitman 2004

⁶⁴ Whitman 2004, s. 1160–1162.

juontaa juurensa paljon kauempaa ajalta, jolloin aateliset ja muu säätyläistö olivat ainoita, jotka yhteiskuntaluokkansa tuoman aseman perusteella tulivat kohdelluiksi arvokkaasti. Whitman painottaa yksityisyyden liittyneen 1800-luvulle asti Euroopassa siten yhteiskunnalliseen asemaan. Eurooppalainen yksityisyyden kehitys 1900-luvulla on ollut sitä, että kaikilla on oikeus arvokkuuteen riippumatta henkilön yhteiskunnallisesta statuksesta.⁶⁵

Valistuksen ajan filosofit, kuten Thomas Hobbes, John Locke ja Montesquieu näkivät yksityisyyden ensisijaisesti valtion ja yksityishenkilön välisenä suhteena. Valtion vaikutusvaltaa tulee rajoittaa kansalais- ja perusoikeuksien turvaamiseksi. Tuona aikana valtio edusti suurinta uhkaa yksityisyydelle ja yksityiselle ajattelulle.⁶⁶ Whitman ei suoraan viittaa näihin valistuksen ajan filosofeihin, vaan puhuu eurooppalaisen ja yhdysvaltalaisen näkemyksen erojen syntyneen oikeuden pintatasoa syvemmällä olevista sosiaalisista ja poliittisista eroista.⁶⁷ Näitä eroja pyrin tarkastelemaan ja selittämään tämän tutkielman seuraavissa kappaleissa.

3 Yksityisyyden kehitysvaiheita keskiajalta 1800-luvulle

3.1 Keskiaika – yksityisyys ennen yksityisyyttä

13. päivä heinäkuuta 1341 oli hyvä päivä lontoolaiselle John Luterille, sillä hän voitti jutunsa oikeudessa⁶⁸. Herra Luter vaati nimittäin naapuriaan John Trappea korjaamaan talonsa ikkunalasit, koska näistä rikkoutuneista ikkunoista herra Trappe seurasi herra Luterin puuhailuja pihassaan. Oikeus päätti, että ikkuna on korjattava. Vastaavia tapauksia oli useita ja kaikissa oli kyse siitä, että naapuri tavalla tai toisella pystyi tekemään näköhavaintoja naapurin tai hänen palvelusväkensä toimista.⁶⁹

David Vincent käsittelee yksityisyyden historiaa koskevassa monografiassaan aikaa, jolloin privacy-sanaa ei englannin kielessä ei juuri käytetty; sana yleistyi vasta 1600-luvulla ja 1400-luvulla sitä käytettiin kuvaamaan olemista poissa julkisuudesta.⁷⁰ Tästä huolimatta tarpeen henkilökohtaiseen tilaan myös keskiaikainen järjestystuomioistuin tunnisti, vaikka yksityisyyttä ei sanana vielä käytettykään.

⁶⁵ Whitman 2004, s. 1160–1162.

⁶⁶ Carolan 2008, s. 1.

⁶⁷ Whitman 2004, s. 1164.

⁶⁸ London Assize of Nuisance

⁶⁹ Vincet 2006, s. 1–2.

⁷⁰ Onions 1966, s. 711.

Keskiajan Lontoo oli 1300-luvulla jo arviolta 100 000 asukkaan kaupunki⁷¹. Millaista yksityisyyttä tuona aikana edellytettiin ja oletettiin? Yksityisyys ei ollut oikeus vaan pikemminkin tavoite, jota ei aina voitu toteuttaa tiiviissä ja ahtaassa kaupungissa. Yksityistä tilaa olivat asunnot – vaikka kuinkakin hataria – ja suljettu ulko-ovi oli merkki yksityisestä alueesta. Omalla pihallaan ja omassa talossaan sai olla rauhassa muiden katseilta ja kuuntelevilta korvilta. Intiimisuhteiden hoitaminen, ruumiintoimintojen hoitaminen mutta myös ajattelun ja käyttäytymisen puolustaminen ulkoisten auktoriteettien hyökkäykseltä olivat tuolloin puolustettavat yksityisyyden ydinalueet. Järjestystuomioistuimen tuomiot osoittivat, että selkeä raja oli olemassa sille, mitä pidettiin ”yksityisenä” ja mitä julkisena. Yksityisyyden rikkomista oli myös kaikki naapurin puolelta peräisen olevat haitat likavesistä jätteisiin. Yksityisyyden rajankäynti oikeudessa kuitenkin perustui paljolti fyysisenä rakennuksena toimivan kodin rajoihin tai aidattuun pihaan, jollaisia pihat keskiajan kaupungeissakin paljolti olivat. Mikä tapahtuu kodissa, jää kotiin ja kodin piiriin kuuluvat palvelusväki, lapset ja puoliso, joiden yksityisyyttä – jota termiä ei käytetty – suojattiin tunkeutumiselta. Ulkopuoliselta tunkeutumiselta suojattu alue ja sen mukana yksityisyys samaistui siten kotina käytettyyn omaisuuteen ja kodin piiriin. Jos tätä kotina käytettävää omaisuutta ei ollut, ei käytännössä ollut oikeutta yksityisyyteenkään. Voidaan sanoa, että yksityisyys oli 1300-luvun Lontoossa harvinainen oikeus jo siksi, että taloissa ei yleisesti ollut huoneita, palvelusväki ja isäntäväki eli ja oli yhdessä. Yksityisyys tarkoitti tässä asetelmassa lähinnä kodin tai oikeastaan kotitalouden piirin ulkopuolelle näkyvää yksityisyyttä, jolloin kotitalouden ulkopuolisilla tahoille ei ollut oikeutta tunkeutua tai tarkkailla kotitalouden toimintaa. Merkille pantavaa on, että jo tuolloin tasavertainen pääsy oikeuksiin oli ainakin teoriassa turvattu, sillä järjestystuomioistuimeen veivät kantajina juttuja myös palvelusväkeen kuuluvat naiset.⁷²

3.2 Kotini on linnani – yksityisyys uudella ajalla Euroopassa

Keskiajalla siis jo omaksuttiin periaate fyysisesti rajatun kodin piirin turvaamisesta ulkopuolisten vaikutukselta tai tunkeutumiselta, mutta tällöin kysymyksessä oli naapurin aiheuttamien riesojen (nuisance) torjumisessa. Näitä riesoja saattoivat olla paitsi naapurin tarkkailu, myös naapurin puolelta kantautuva melu, haju tai likavesi.⁷³ Oikeus oman kodin yksityisyyteen kuitenkin jalostui Englannissa lopulta tunnetuksi periaatteeksi, joka lyhyesti kuuluu

⁷¹ https://fi.wikipedia.org/wiki/Lontoo#Asukasm%C3%A4%C3%A4r%C3%A4n_kehitys Käyty 13.7.2021

⁷² Vincet 2006, s. 8–10.

⁷³ Vincet 2006, s. 4.

”kotini on linnani”⁷⁴. Periaate syntyi englantilaisessa oikeuskäytännössä *common law*’n piirissä ja sen synty voidaan ajoittaa aivan keskiajan lopulle vuoteen 1499.⁷⁵ Hallitusta ja sen virkamiehiä vastaan suoja oli kuitenkin rajoitettua, sillä lukematon joukko lakeja ja määräyksiä salli hallituksen pitää yllä järjestystä ja sensuurin nimissä tarkastaa ihmisten koteja sopimattoman kirjallisen materiaalin varalta.⁷⁶ Kotini on linnani -periaate kuvasi henkilön talon linnaksi, johon rangaistuksetta ei voi tunkeutua, ja se lopulta vahvistettiin vuonna 1604 Semayne’n jutussa, jossa oli kyse siitä, millä ehdoin henkilön kotinaan käyttämään taloon voivat ulkopuoliset tai hallituksen viranomaiset tulla ilman lupaa.^{77 78} Periaatteen turvaama kodin suoja ei kuitenkaan ollut täydellinen, sillä sen aineellisoikeudelliseksi sisällöksi määriteltiin tuolloin yksityishenkilöiden luvaton tunkeutuminen, mutta se ei koskenut hallituksen viranomaisia, joilla oli tunkeutumiseen intressi. Tämä oli periaatteen heikko kohta, koska yksityishenkilön suoja hallituksen viranomaisten tunkeutumista vastaan oli monitulkintainen, eikä sitä ollut täsmällisesti määritelty. Semaynen jutussa tuomioistuin joutuikin tasapainoilemaan yksityisen ja julkisen intressin välillä.⁷⁹ Cuddihy ja Hardy huomattavat myös, että Semaynen jutussa vahvistettu kotini on linnani -periaate muuttui ja eli varsin paljon Englannin oikeuskäytännössä 1600-luvun kuluessa ja viranomaisten oikeudet tehdä kodeissa etsintöjä itse asiassa laajenivat siitäkin huolimatta, että Englannin parlamentissa asiaa paheksuttiin kuvaamalla sitä ”orjuuden merkiksi”, kun ”miehen talo altistetaan tuntemattomien miesten etsintäkohteeksi”. Tosin viimeistään 1700-luvun alussa etsintöihin tarvittiin viranomaisen lupa, jonka tuli nojautua valalla oikeaksi vannottuun rikosepäilyyn, mutta kaikesta huolimatta Englannin lainsäädännön tarkoituksena oli vähemmän poistaa harkinnanvaraisia unkeutumisia kuin rajoittaa ne tietyille sosiaalisille ja ammatillisille rajoille. Englantilaisten etsintälakien harkinnanvarainen ydin pysyikin selvästi havaittavissa.^{80 81}

Kotini on linnani -periaatteen harkinnanvarainen ydin perustui luokkayhteiskunnan eriarvoisuuteen ja oli käytännössä selkeästi ylempiä yhteiskuntaluokkia ja heidän yksityisyyttään

⁷⁴ Tuomari Sir Edward Coke Semaynen jutussa: “The house of everyone is to him as his Castle and Fortress as well for defence against injury and violence, as for his repose”

⁷⁵ Myös Ranskassa tunnetaan vastaava periaate 1300-luvulta, joka vahvistettiin 1819 oikeusperiaatteeksi *vie privée murée* (yksityinen elämä muurien takana), ks Wagner 1971, s. 12.

⁷⁶ Cuddihy 1981, s. 373.

⁷⁷ Solove 2006, s. 4.

⁷⁸ Tästä myös anonymissa artikkelissa *The Right to Privacy in Nineteenth Century America*, Harvard Law Review, 1981.

⁷⁹ Cuddihy 1981, s. 375–379.

⁸⁰ Cuddihy 1981, s. 380–382.

⁸¹ Tästä kirjoittaa Whitman, jonka mukaan yksityisyys oli luokkailmiö, sillä vain korkean yhteiskunnalliset statuksen tai varallisuuden omaavilla henkilöillä oli mahdollisuus tulla kohdelluiksi kunnioitavasti ja siten heidän yksityisyyttään suojaavasti, ks. Whitman 2004, s. 1165

suojaava. Aatelisto oli käytännössä suojattu viranomaisten etsintöjä vastaan, ja niitä tehtiin vain erityisissä tilanteissa. Myös tietyt rikostyytit, kuten salametsästys ja häiriökäyttäytyminen olivat lähinnä alempia yhteiskuntaluokkia koskevia perusteita viranomaisille tunkeutua henkilön kotiin. Samoin asuinpaikka maaseudulla tai kaupungissa saattoi antaa aiheen erilaiseen viranomaisen harkintaan.⁸² Whitman näkee tämän kehityskulun muovaavan vielä 1800-luvun eurooppalaista yksityisyyttä ja tulkitsee sen johtuvan kunniakäsitteestä. Eurooppalainen yksityisyys rakentui oikeudesta kunnioitukseen ja henkilökohtaiseen arvoon.⁸³

Kotini on linnani -oikeusperiaate sisälsi eräitä piirteitä valistusajan ideaalista valtion puuttumattomuudesta yksityiseen elämään. Valistuksen ajan suuret filosofit ja yhteiskuntatieteilijät Thomas Hobbes ja John Locke, jotka kehittivät oikeudellisia ja poliittisia teorioita, näkivät valtasuhteisiin liittyvät ongelmat lähinnä valtion ja yksilön välillä. Tätä valtasuhdetta tuli säännellä perustuslaillisella vallanjaolla sekä kansalais- ja poliittisten vapauksien turvaamisella. Yksilönvapaus oli päämäärä, jota valtio hallintokoneistoinen uhkasi. Sananvapaus, kokoontumisvapaus ja ajatuksenvapaus olivat suojattuja, jos valtio ei puuttunut niihin. Yksilönvapaus turvattaisiin estämällä valtiota puuttumasta yksilön turvattuihin toimiin, mutta erilliselle yksityisyyden turvaavalle oikeudelle ei olisi tarvetta. Locke lähestyy kuitenkin yksityisyyttä, mutta omaisuuden kautta. Locken mukaan luonnontilassa maa ja kaikki luonnon antimet kuuluvat yhteisesti ihmiskunnalle.⁸⁴

3.3 1700-luku ja siirtokuntien aika Pohjois-Amerikassa

Yksityisyyden historian tarkastelussa on Pohjois-Amerikan itärannikolle vähitellen syntynyt siirtolaisyhteiskunta tärkeä vaihe. Siirtolaisille Amerikka tarjosi ennennäkemätöntä fyysistä yksityisyyttä ja -yksinäisyyttä. Kuten David Flaherty⁸⁵ toteaa, ”yksinäisyys oli helposti saatavissa siirtomaa-Amerikassa”. Eurooppalaisten kaupunkien tungoksen jälkeen Amerikan loputon lakeus mahdollisti huomattavasti enemmän tilaa ja etäisyyttä muilta ihmisiltä. Mutta uusissa siirtokunnissakin monet ihmiset asuivat edelleen pienissä kaupungeissa, joissa

⁸² Cuddihy 1981, s. 380.

⁸³ Whitman 2004, s. 1166.

⁸⁴ Carolan 2008, s. 1–2.

⁸⁵ Professori David H. Flaherty kirjoitti vuonna 1972 ensimmäisen yksityisyyden historiaa käsittelevän monografian *Privacy in Colonial New England 1630–1776*, jossa hän tutki Uuden Englannin puritaanien käsityksiä yksityisyydestä. Tutkimus oli ensimmäinen laatuaan, jossa lähteenä käytettiin tuon ajan oikeudenkäyntipöytäkirjoja. Tutkimuksessa Flaherty havaitsi, että puritaaneille oli tärkeää yhteisön nuhteettomuus, jota ylläpidettiin tiukalla naapurikontrollilla, mutta paradoksaalista kyllä, myös oman kodin yksityisyyttä arvostettiin korkealle.

kaikki tiesivät toistensa asiat ja joissa väestö oli niin pieni, ettei kukaan voisi paeta muiden fyysistä valvontaa ilman erityisiä ponnisteluja.⁸⁶

Kuitenkin jo siirtokuntien aikana laki tarjosi jonkin verran yksityisyyden suojaa. Kiellettyä oli ikkunoiden tai seinien vierellä tapahtuva salakuuntelu ja jos kuulemansa perusteella levittää herjaavia tarinoita. Vain naisia koski common scold, jonka common law tunnisti eräänlaiseksi julkiseksi haitaksi. Common scold kielsi hankalan ja vihaisen henkilön häirinnän ja naapureidensa kiusaamisen tavoitteena turvata julkinen rauha.⁸⁷ Juorut ja panettelevat puheet olivat myös yleinen riesa jo tuolloin, mutta niitä yleisesti myös siedettiin naapurustossa. Aina oli kuitenkin mahdollisuus viedä juttu maistraatin päätettäväksi, jolloin panettelevien puheiden levittäjille määrättiin rangaistuksia.⁸⁸

3.4 Yhdysvallat itsenäistyy ja perusoikeudet turvataan

Whitman toteaa, että Yhdysvalloissa on yksityisyyden suojan kannalta tärkeintä vapaus valtiota vastaan, jota ilmentää kodin yksityisyyden suoja.⁸⁹ Whitman väittää, että tämä suoja viittaa yhdysvaltalaisen haluun suojata omaisuutta⁹⁰, mutta jättää mielestäni huomiotta tuon vapauden kontekstuaaliset juuret Englannissa.

Siirtomaa-Amerikan oikeus ei syntynyt tyhjiössä, vaan sen oikeusjärjestelmä periaatteineen omaa vahvat juuret Siirtomaa-Amerikan ajan Englannissa 1600- ja 1700-luvuilla. Englannin common law -lain oikeusperiaatteeksi vähitellen muodostunut kotini on linnani -periaate oli nimittäin myös Amerikan siirtokunnissa oikeudessa käytössä ja Englannista kopioitu laki⁹¹ tältä osin suojeli kotia. Samoin viranomaisten tekemiä kotietsintöjä koskevat määräykset olivat lainaa Englannista, sillä niiden osalta noudatettiin Englannista lähetettyjä oikeusohjeita ja -kirjoja.⁹²

Siirtokunnissa common law lähti kehittymään kuitenkin kansalaisen oikeuksia vähentävään suuntaan. Etsintöjä tehtiin laajastikin etsintäkuulutettujen henkilöiden löytämiseksi ja varastetun tavaran palauttamiseksi, jopa siihen määrään, että ”miehen koti Amerikan

⁸⁶ Solove 2006, s. 2.

⁸⁷ Solove 2006, s. 2.

⁸⁸ Seipp 1978, s. 6.

⁸⁹ Whitman 2004, s. 1214.

⁹⁰ Whitman 2004, s. 1210.

⁹¹ Kyse oli osin myös common law'n oikeuskäytännöstä.

⁹² Cuddihy 1981, s. 387–388.

siirtokunnassa oli todellakin vähemmän hänen linnansa kuin Englannissa⁹³. Taustalla oli myös Englannin pyrkimys saada enemmän verotuloja valtamerentakaisilta alueiltaan. Englannin parlamentin 1765 säätämän leimaverolain mukaan suuri joukko Amerikan siirtokunnissa käytettävistä ja sinne tuoduista hyödykkeistä joutui verotettaviksi. Veron maksu osoitettiin leimamerkillä, joita viranomaiset etsivät kotietsinnöissä, joissa tavaroita myös takavarikoitiin. Toiminta saavutti laajat mittasuhteet ja synnytti siirtokuntien väestössä, erityisesti maanviljelijöissä, suuttumusta ja oli suurelta osin vaikuttamassa itsenäisyyskampailun alkamiseen. Kotini on linnani -oikeusperiaate nousi tärkeään asemaan siirtokunnissa, kun siirtokuntalaiset nousivat vastustamaan Yhdysvaltain vapaussodan aikana ja siitä tuli monelta osin kamppailun motiivi: kruunu ei voi oikeudetta tunkeutua kotiin, sillä koti on pyhitetty paikka.^{94 95}

Siirtokuntien itsenäistymisen ja Yhdysvaltain itsenäisyysjulistuksen jälkeen syntynyt keskustelu koski sitä, että vastaperustettu liittohallitus voisi loukata kansalaisten henkilökohtaista vapautta jopa enemmän kuin Englannin kruunu, koska valtameri ei enää erottaisi valtiota kansallisesta pääkaupungista. Huoli oli aiheellinen, koska jo vuosikymmeniä aiemmin Englannin hallitus alkoi jättää huomiotta kansalaistensa perusoikeudet ja etuoikeudet hallitsemisessaan Amerikan siirtokunnissa seurauksin, jotka olivat vielä tuoreena mielessä. Yhdysvaltojen – uuden tasavallan – perustaminen antoi entisille englantilaisille siirtokuntalaisille mahdollisuuden vahvistaa perusoikeudet – Bill of Rights. Tarkoituksena oli määrittää valtion toimivallan rajat yksityistä kansalaista kohtaan sekä rajoittaa puuttumista monin tavoin yksityiseen elämään ja kodin suojaan. Oikeudet turvattiin perustuslain kymmenellä lisäyksellä, jotka 11 osavaltiota 13:sta hyväksyivät vuonna 1791.⁹⁶ Yksityisyyttä ei ollut lisäyksissä mainittu erikseen, mutta neljäs lisäys suojaa suorimmin kotia ja henkilökohtaista koskemattomuutta: Neljäs lisäys kuuluu seuraavasti: ”*Kansalaisten oikeutta olla turvassa henkilöönsä, taloonsa, asiakirjoihinsa ja muuhun omaisuuteensa kohdistuvilta kohtuuttomilta etsinnöiltä ja takavarikoinneilta älköön loukattako, älköönkä etsintävaltakirjaa annettako muutoin kuin todennäköisestä syystä, joka on vahvistettu valalla tai juhlallisella vakuutuksella, ja etsintävaltakirjassa on erityisesti mainittava etsinnän tapahtumapaikka sekä pidettävät henkilöt ja takavarikoitavat esineet.*”⁹⁷

⁹³ Cuddihy 1981, s. 387.

⁹⁴ Cuddihy 1981, s. 387–388.

⁹⁵ Tähän periaatteeseen nojasivat Flahertyn mukaan myös Uuden Englannin puritaanit.

⁹⁶ Lane 2009, s. 15–17.

⁹⁷ Kirjoittajan vapaa käänös

Neljäs lisäys oli siirtokuntalaisten vastaus ja Englannin viranomaisten tekemiin oikeudettomiin kotietsintöihin ja yksityisyyden loukkauksiin. Perustuslain lisäyksillä siirtokuntalaiset määrittivät yksiselitteisesti valtion ja kansalaisen välisen suhteen ja vallan rajat. Yksityisyys oli käsitteenä tuntematon eivätkä siirtokuntalaiset osanneet aavistaa, että perustuslaillinen oikeus yksityisyyteen toteutuu vasta Yhdysvaltain korkeimman oikeuden Bill of Rights'n laventavalla tulkinnalla ja aikaa siihen menee kerrassaan 174 vuotta.⁹⁸

3.5 Yksityisyyden kehityksen suuntaviivoja Euroopassa 1800-luvulla

Kun tarkastellaan 1800-luvun Eurooppaa ja Yhdysvaltoja, on syytä tehdä muutamia varauksia tarkastelun laajuuteen ja tarkkuuteen nähden. Yhdysvaltojen ja Euroopan suora vertailu on vaikeaa jo siksi, että Eurooppa muodosti 1800-luvulla sangen heterogeenisen alueen kielellisesti, kulttuurisesti ja poliittisesti. Yhdysvaltalainen kulttuuri perustui runsaan siirtolaismäärän integroimiseen, jolloin kaikilla oli yhteneväinen ”amerikkalainen” käsitys kulttuurista.⁹⁹ Euroopan maille oli kuitenkin yhteistä se, että demokratia sekä kansalais- ja poliittiset oikeudet Euroopassa olivat rajoitettuja konservatiivisten piirien etuoikeudeksi ja yksinvaltiuden piirteet olivat hallitsevina. Hallitsijoiden ja hallitusten keino pitää poliittinen valta otteessaan oli rajoittaa äänioikeutta kytkemällä se henkilön varallisuuteen, jonka seurauksena vain pienellä osalla väestöstä oli mahdollisuus äänestää. Tavoitteena oli pitää yhteiskunnallinen ja poliittinen valta samoissa konservatiivissa käsissä, joka muodostui yhteiskunnan ylimmistä kerroksista, lähinnä aatelistosta. Myöhemmin myös porvaristo sai pääoman avulla yhteiskunnallista vaikutusvaltaa. Yleisesti Euroopassa äänioikeus valtiollisissa vaaleissa eli vain alle prosentilla tai korkeintaan muutamilla prosenteilla väestöstä. Tärkein poikkeus oli Ranska, jossa 1850 laskettiin jo jopa viidesosalla kansalaisista olevan oikeus äänestää. Tilanne muuttui olennaisesti vasta 1900-luvun ensimmäisinä vuosina ennen ensimmäistä maailmansotaa, mutta tuolloinkaan ei äänestäminen ollut jakamattomasti kaikille kansalaispiireille kuulunut oikeus.¹⁰⁰

Vertailu Yhdysvaltoihin näyttää selvän eron siinä, että Euroopassa poliittinen ja sitä kautta lainsäädäntövalta kuului eliitille, jota keskeisesti edusti aatelisto mutta myös muut yhteiskunnallisessa hierarkiassa vähitellen nousevat kansalaisryhmät. Whitmanin mukaan myös yksityisyys eurooppalaisessa kontekstissa oli leimallisesti korkean statuksen omaavien

⁹⁸ Griswold v. Connecticut, 381 U.S. 479 (1965), saatavilla <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/381/479/>

⁹⁹ Lubar 1993, s. 4-6.

¹⁰⁰ Goldstein 2010, s. 3-6.

henkilöiden oikeus; ”seurapiirien yksityisyys”, jolloin seurapiireillä tarkoitetaan niitä henkilöitä, joista lehtien seurapiiripalstoilla kirjoitetaan. Whitman kytkee eurooppalaisen yksityisyyden kunniaan, asemaan yhteisössä ja julkiseen kuvaan, joita äärimmillään ilmentää kahden miehen välinen aseellinen kaksintaistelu.¹⁰¹ Miehen on paitsi oikeus myös velvollisuus puolustaa kunniaansa aina kuolemaan saakka.¹⁰² Vertailussa Yhdysvaltoihin Whitman näkee eurooppalaisen yksityisyyttä koskevan normiston kumpuavan olennaisesti eri lähteistä. Euroopassa tavoitteena – ehkä tiedostamatta – oli yksityisyyden suojaa koskevissa kysymyksissä laajentaa kuninkaallisten osakseen saama hienovarainen kohtelu muihin yhteiskuntaluokkiin, erityisesti seurapiireihin. Whitman pitää merkityksellisenä seurapiirin käsitettä, jolla määritellään yksityisyyteen olennaisesti oikeutettujen ryhmä.¹⁰³

Euroopassa yksityisyyden perusyksikön muodosti perhe ja 1800-luku oli tämän yksityisyyden kulta-aikaa. Englannissa käytössä ollut ”kotini on linnani”-oikeusperiaate oli käytössä myös Ranskassa, jossa se oli jopa Englantia voimakkaammin kytketty taloa ympäröiviin fyysisiin muureihin. Wagner epäilee sen johtuvan ranskalaisesta kansanluonteesta, jossa maapalan ja talon omistavalla ihmisellä on halu suojautua muiden katseilta. Oikeusperiaatetta kutsuttiin nimellä *vie privée murée* (yksityinen elämä muurien takana) ja se vahvistettiin jo 1819.¹⁰⁴ Tarkastelen seuraavassa lyhyesti muutamien Euroopan maiden kehityslinjoja.

Voidaan sanoa, että eurooppalainen yksityisyys nimenomaan säädännäisenä oikeutena syntyi Ranskassa. Kehityksen alkupiste oli 1789 alkanut Ranskan vallankumous, joka pohjimiltaan oli voimakas reaktio äärimmäistä yhteiskunnallista epätasa-arvoa vastaan. Vallankumouksen jälkeen yksityisyys nähtiin kaikkien yhteiskunnallisten piirien oikeutena. Samaan aikaan tässä yhteydessä tunnistettiin valppaan lehdistön merkitys liberaalin hallinnon valvojana ja lehdistön toimintavapautta lisättiin tuntuvasti 1800-luvun alkupuolella. Lehdistön vapaus ja yksityisyys olivat kuitenkin törmäyskurssilla, jota ilmensi 1860-luvulla alkanut kiistely julkisuuden henkilöiden kuolinvuoteella tehtyjen piirrosjäljennysten ja myöhemmin valokuvien levittämistä koskevilla oikeusjutuilla. Mutta tämä oli vasta alkua, sillä Whitman mainitsee ranskalaisen yksityisyydensuojaa koskevan kehityksen liittyneen keskeisesti seksuaalisuutta koskevan moraalien höltymiseen. Seksuaalinen vapautuminen, erotiikka ja uskalletut valokuvat vähäpuukeisista tai alastomista ihmisistä – jopa homoerotiikka

¹⁰¹ Myös kaksintaistelu oli säätyläisyhteiskunnan ilmentymä.

¹⁰² Whitman 2004, s. 1169.

¹⁰³ Whitman 2004, s. 1171.

¹⁰⁴ Wagner 1971, s. 47.

leimasivat varsinkin Pariisia 1800-luvun loppuvuosikymmeninä. Paradoksaalista kuitenkin on, että samaan aikaan kun nämä bisarrit piirteet olivat sinänsä sallittuja, niitä myös yhteisössä paheksuttiin. Henkilön kannalta riski piili siinä, että nämä ”pahamaineiset salaisuudet” voivat vuotaa julkisuuteen ja tuhota henkilön aseman yhteisössä arvostettuna perheen päänä, jolloin henkilö menettää kunniansa. Ratkaisuna pulmaan Ranskassa säädettiin 1868 maailman ensimmäinen yksityisyyttä koskeva laki, joka säänteli lehdistön vapautta kirjoittaa ja julkaista kuvia henkilöistä.

Saksassa yksityisyyden kehitys 1800-luvulla kytkeytyy voimallisesti saksalaisten 1700- ja 1800-luvun filosofien Kantin, Humboldtin ja Hegelin luomiin teorioihin persoonallisuudesta. Whitmanin mukaan persoonallisuuden käsite onkin leimallista saksalaiselle oikeuskulttuurille ja keskeisesti erottaa saksalaiset yhdysvaltalaisesta lähestymisestä yksityisyyden käsitteeseen ja olemukseen. Molemmat arvostavat vapautta, mutta eri tavoitteista. Yhdysvaltalaiset katsovat vapauden merkitsevän vapautta suhteessa tyranniaan tai tyrannimaiseen hallitsijaan ja joka tapauksessa hallitukseen yleensä. Saksalaisen käsityksen mukaan vapaus ei ole vapautta hallituksen kontrollista tai markkinavoimista¹⁰⁵ vaan oman tahdon vapautta, joka mahdollistaa jokaisen henkilön toteuttaa itseään omien kykyjensä ja tavoitteittensa puitteissa. Whitman tulkitsee tämän vapauden käsitteen vanhaa perua ja saaneensa innoituksensa jopa Erasmus Rotterdamilaiselta ja joka tapauksessa keskeisesti ilmentävän kristillistä humanismia.¹⁰⁶

Saksalainen oikeustiede lähestyi yksityisyyttä 1880-luvun tienoilla kunnian ja tekijänoikeuksien kannalta, kuten ranskalaiset hieman aiemmin. Kun Ranskassa kaksintaistelu oli keino käsitellä kunnianloukkauksia, Saksassa niitä käsiteltiin lain puitteissa, ja Saksassa kunnianloukkausnormeilla oli oikeudellisessa ajattelussa suuri merkitys. Saksalaiset oikeustieteilijät yrittivät vanhoilla roomalaista oikeutta käsittelevillä kirjoituksilla rakentaa käsittekehikkoa, jolla yksityisyys, kunnia ja persoonallisuus nidotaan yhteen myös teoreettisesti kestäväällä tavalla. Saksalaiset eivät tyytyneet ranskalaisten tapaan käsitellä yksityisyydenloukkauksia pelkästään kunnian kautta, koska he pitivät sitä pelkän moraalin ilmentymänä ja siten oikeudellisesti kestävämmänä perusteena.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Whitman viittaa markkinavoimilla tässä käsitykseensä Yhdysvaltojen kahdesta perusvapaudesta: puhevapaudesta ja vapaista markkinoista.

¹⁰⁶ Whitman 2004, s. 1181.

¹⁰⁷ Whitman 2004, s. 1184-1185.

Saksalainen oikeustieteen professori Rudolf von Jhering piti selvänä, että oikeus yksityisyyteen kasvaa kunnian suojaamisesta, mutta pelkästään se ei riitä. Hän kehitteli teoriaa vuonna 1885 julkaistussa artikkelissaan, jossa hän argumentoi miksi yhteiskunnan kehittyminen edellytti henkilöiden suojaamista paitsi verbaalisilta loukkauksilta, myös suojaamalla joukon immateriaalisia oikeushyviä, joita ovat esimerkiksi henkilön nimi, valokuva, kirjeenvaihto ja maine. 1800-luvun loppua kohden ja 1900-luvun alussa keskustelu kulminoitui kansleri Bismarckin kuolinvuoteella otettuihin valokuviiin liittyvään skandaaliin. Saksaan uuteen siviililakikirjaan vuonna 1900 sisällytettiin säännöksiä henkilön nimen käytöstä ja lehdistön velvollisuudesta oikaisuun. Saksan siviililakikirjassa ei suinkaan ollut rajoittamatonta oikeutta yksityisyyteen, mihin useimmat saksalaiset oikeustieteilijät pettyivät.¹⁰⁸

Englantilaisten suhtautuminen yksityisyyteen on käsite, väittää Seipp.¹⁰⁹ Kuitenkin Englannissa kehitys 1800-luvulla poikkesi Ranskasta ja Saksasta varsin merkittävästi siitäkin huolimatta, että kotini on linnani -oikeusperiaate syntyi englantilaisen common law -järjestelmän piirissä. Englantilaiset tuomioistuimet viittasivat tai mainitsivat yksityisyyden tuomioissaan varsin säännöllisesti jo 1850-luvulta saakka. Tämä siitäkin huolimatta, että mitään teoreettista tai muutakaan viitekehystä ko. käsitteelle ei ollut ja tuomioistuinten suhtautuminen yksityisyyteen olikin pragmaattista vailla teoreettista viitekehystä. Yksityisyys tunnistettiin ja käsiteltiin tapauskohtaisesti.¹¹⁰

Englannissa yksityisyys alkoi kuitenkin rapautua 1800-luvun loppua kohti tullessa huolimatta vanhasta common law'n kotini on linnani -periaatteesta. Vuonna 1865 julkisuutta saaneessa jutussa Jones vs. Tapling tuomari lausui, että ”yksityisyys ei ole oikeus, eikä tunkeutuminen yksityisyyden alueelle ole väärin, eikä anna aiheutta toimenpiteille”. Luonnollisen seuraus tästä oli se, että yksityisiä tiloja ja alueita alettiin aidata muurein ja muin näköestein. Katsottiin, että naapuriltakin sai viedä omaa yksityisyyttään suojatessaan näköalan. Erään hammaslääkärin kanne naapuriaan vastaan hylättiin, vaikka naapuri oli pystyttänyt omaan pihaansa peilejä, joiden avulla pystyi tarkkailemaan naapuritalossa hammaslääkärin vastaanotolla käyviä henkilöitä. Tätä 1904 Balhamissa käsiteltyä oikeusjuttua pidetään klassisena esimerkkinä siitä, kuinka suuri aukko vallitsi lain tarjoamassa yksityisyyden suojassa jopa henkilön omassa talossaan.¹¹¹

¹⁰⁸ Whitman 2004, s. 1186.

¹⁰⁹ Seipp 1983, s. 325.

¹¹⁰ Seipp 1983, s. 335.

¹¹¹ Seipp 1983, s. 325–327.

Whitman näkee arvokkuuden eurooppalaisen yksityisyyden ytimessä, mikä näkyy sen liittymisessä myös paljolti valokuvaan ja lehtikirjoitteluun – yleensä mediaan.¹¹² Vapaasta lehdistöstä Euroopassa ei tosin 1800-luvulla voitu puhua, sillä lehdistön toimintaa rajoitettiin voimakkaasti. Osittain tämä toimintaedellytysten rajoittaminen liittyi suoraan kappaleen alussa kuvattuun kansalaisten poliittisten oikeuksien rajoittamiseen. Yleisesti ottaen 1800-luvun Euroopassa hallitsevat luokat inhosivat ajatusta vapaasta lehdistöstä nähdessään sen keski- ja alemman luokan aseena poliittista valtaa käyttävää eliittiä vastaan. Lehdistön vapaus ei ollut absoluuttista missään Euroopan maassa. Vapainta se lienee ollut Ranskassa, jossa lehdistösensuuria vapautettiin 1800-luvun alussa vallankumouksen ideaalien myötä. Vaikka lehdistön sortoa Euroopassa oli jo kauan ennen 1800-lukua, lehdistön sortotekniikat kuuluivat tuolloin kahteen pääryhmään: 1) suora lisensointi, ennakkosensuuri ja julkaisun jälkeinen syyte ja 2) epäsuorat taloudelliset rajoitukset, joilla rajoitettiin turvallisuusperusteella lehdistön saamaa vierasta rahoitusta ja omistusta, sekä erityiset lehdistöverot, joiden tarkoituksena on estää köyhiä julkaisemasta tai ostamasta sanomalehtiä. Nämä sortotoimet olivat erittäin tehokkaita, kun opposition mielipiteiden ilmaisua ja levittämistä laillisesti painetuissa materiaaleissa rajoitettiin tai estettiin sekä yksittäisten toimittajien elämää hankaloitettiin. Rajoituksia pyrittiin kuitenkin vastustamaan eri tavoin. Laillisia vastustusmuotoja olivat erityisesti ns. Aisopoksen kieli, jolla kriittisiä poliittisia ilmauksia pyrittiin kiertämään käyttämällä eufemismeja ja kiertoilmaisuja sekä erilaiset yhteistoimintakeinot korkeiden sanomalehtien hintojen voittamiseksi. Laittoman vastarinnan kaksi merkittävää keinoa olivat salaisten sanomalehtien julkaiseminen ja kielletyn materiaalin salakuljetus.^{113 114}

3.6 Yksityisyyden kehityksen suuntaviivoja Yhdysvalloissa 1800-luvulla

Yksityisyyden kannalta Yhdysvaltojen kehityksestä on tarpeen poimia joitakin keskeisiä piirteitä, sillä niiden avulla voidaan selittää muutoksen ajureita. Keskeinen lähtökohta on vapaus: Whitman kiteytti Yhdysvaltojen rakentuvan kahden perusvapauden varaan: sananvapauteen ja yksityiseen markkinoilla jaettuun omaisuuteen.¹¹⁵ Toisin kuin Euroopassa, edellisessä kappaleessa kuvattua kansalaisten poliittisten oikeuksien kahlitsemista tai lehdistön toimintaedellytysten rajoittamista ei Yhdysvalloissa ollut. Toinen lähtökohta on Yhdysvaltojen huomattavan nopea väestönkasvu muuttoliikkeen seurauksena 1800-luvulla.

¹¹² Whitman 2004, s. 1160.

¹¹³ Suomi ei ollut poikkeus, vaan täälläkin oli voimassa 1800-luvulla ennakkosensuuri, jonka mukaisesti kaikki painotuotteet tarkastettiin ennakolta. Katso myös <https://sananvapauteen.fi/artikkeli/912>

¹¹⁴ Katso myös Goldstein 1983

¹¹⁵ Whitman 2004, s. 1167.

Vuonna 1800 väestön määrä oli 5,3 miljoonaa, 9,6 miljoonaa vuonna 1820 ja vuonna 1850 23 miljoonaa, vuonna 1870 38,6 miljoonaa ja 1890 jo 63 miljoonaa.¹¹⁶ Vajaassa sadassa vuodessa väestö siis yli kymmenkertaistui. Kolmas lähtökohta on Yhdysvaltojen omintakeinen ja ennakkoluuloton kulttuuri uuden tekniikan hyödyntämisessä.¹¹⁷

Yksityisyyden kannalta väestön nopea kasvu, tekniikan kehittyminen ja liiketoiminnan vapaus sääntelystä johtivat Yhdysvalloissa kehityskulkuun, joka oli ainutlaatuinen ja Euroopasta täysin poikkeava. Väestönkasvun lisäksi Yhdysvaltain kehitykseen vaikuttivat monet keksinnöt, jotka muuttivat ihmisten tapaa toimia ja ajatella. Steven Lubar kutsuu tätä amerikkalaiseksi informaatiokulttuuriksi, jonka tunnusmerkkeinä ovat mieltymys ja pyrkiminen nopeuteen, täsmällisyyteen ja tarkkuuteen sekä jatkuva kiinnostus uutuuksiin. Toisaalta se on myös kulttuuri, jossa on voimakas halu hallintaan pitäen kuitenkin sisällään mahdollisuuden erimielisyyteen. Ytimeltään se on demokraattinen, jossa kaikkia uutuuksia tarkastellaan demokratian mahdollistajan näkökulmasta, mutta myös byrokraattinen ja sääntöihin nojaava.¹¹⁸

Varsinkin sisällissodan jälkeisten vuosikymmenten aikana tapahtunut teknologinen kehitys synnytti ”lukemattomia hiljaisia vallankumouksia” monenlaisten keksintöjen muodossa, jotka tekivät yksittäisten ihmisten henkilökohtaisen elämän ja persoonallisuuden yhä useamman muiden ihmisten ulottuville.¹¹⁹ Näitä olivat varsinkin tietoliikenteen, valokuvauksen ja äänentallennuksen piirissä syntyneet keksinnöt. Kyse on kodin piirin murtumisesta, jossa perinteinen ”kotini on linnani” -periaate ei enää suojaakaan yksityisyyttä. Aikalaiset pitivät Yhdysvaltojen myöhäisviktorianista kautta (n. 1880-) ajanjaksona, jolloin muutos ja muutoksen nopeus olivat ennennäkemättömiä. Kaupungistumisen, sekularisaation ja teollistumisen kiihtyvä vauhti ja tieteen kehittyminen muutti yhteiskuntaa monilla tasoilla. Teknologisen muutoksen vauhti ylitti keskimääräisen amerikkalaisen ymmärryksen, ja raja fantasian ja uuden todellisuuden välillä oli hämärtynyt ja epävarma. Taloudellinen individualismi levisi yhä enemmän monimutkaiseksi taloudellisen keskinäisen riippuvuuden verkostoksi.¹²⁰

Paitsi väestön määrä myös sen maantieteellinen jakautuminen Pohjois-Amerikan mantereella oli muuttunut ja valtavan maahanmuuton seurauksena maa oli kaupungistunut yhä

¹¹⁶ Yhdysvaltojen väestötilasto, saatavilla https://en.wikipedia.org/wiki/Demographic_history_of_the_United_States

¹¹⁷ Lubar 1993, s. 4–6.

¹¹⁸ Lubar 1993, s. 4–6.

¹¹⁹ Glancy 1979, s. 7.

¹²⁰ Mansel 1991, s. 1–2.

tiheämmin. Kaupunkialueiden väestö oli kasvanut 1800-luvun alusta yli satakertaiseksi. Pohjois-Amerikan manner alkoi täyttyä ja eristyminen muista ei enää ollut samassa määrin mahdollista. Elinolosuhteet erityisesti kaupungeissa olivat sellaiset, että ne johtivat ihmisten yksityisyyden lisääntyvään puuttumiseen.¹²¹

3.6.1 Yksityisyyden kehittyminen Yhdysvalloissa 1800-luvulla

Yhdysvalloissa yksityisyys ja sen suojaaminen nousi keskusteluun yksittäisten oikeustapausten kautta, kun Yhdysvaltain korkein oikeus tulkitsi perustuslain lisäyksiä, Bill of Rights'a.

1800-luvun alkuun asti henkilö pystyi kommunikoimaan vain kahdella tavalla: kasvokkain ja kirjeitse. Kasvokkain tapahtuva kommunikointi oli luottamuksellista, jos kukaan ei kuunnellut seinän takana. Kirjeiden luottamuksellisuuteen ei täysin luotettu ja se nousi laajempaan epäilyyn 1800-luvun alkupuolella siitäkin huolimatta, että jo 1782 kongressi oli säätänyt kirjeiden avaamisen kieltävän lain. Julkisen keskustelun jälkeen sitä vielä täsmennettiin 1825. Kirjeiden luottamuksellisuuteen kohdistuvien epäilyjen vuoksi monet merkittävät poliitikot käyttivätkin usein koodikieltä toisilleen lähettämissään kirjeissä. Kysymys kirjeiden luottamuksellisuuden suojan perustuslaillisuudesta ja siten valtion toimenpiteitä vastaan annettavasta suojasta nousi Korkeimman oikeuden ratkaistavaksi vasta vuonna 1877 Ex parte Jackson -jutussa, jossa Korkein oikeus vahvisti perustuslain neljännen lisäyksen suojaavan henkilön kirjeitä ja papereita laittomilta takavarikoilta ja etsinnöiltä.¹²² Viimeistään tämän jälkeen kirjeiden suojan voitiin katsoa oleva rikkomaton. Papereiden ja tietojen luottamuksellisuuteen ja yksityisyyden suojaan neljännen lisäyksen kannalta palattiin myös vuoden 1886 merkittävässä jutussa Katz v. United States, jossa kyse oli kauppiana toimineen henkilön oikeudesta mm. papereittensa ja tietojensa suojaan viranomaisten etsintää ja takavarikkoa vastaan. Korkein oikeus katsoi neljännen lisäyksen perusteella henkilöllä olevan oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen, vapauteen ja yksityispapereittensa suojaan. Kolmas merkittävä 1800-luvun yksityisyyden suojaa koskeva päätös tehtiin vuonna 1891 jutussa Union Pacific Railway Co. v. Botsford, jossa Korkein oikeus vahvisti, henkilöllä on oikeus myös keholliseen yksityisyyteen ja ruumiintarkastus ilman neljännen lisäyksen mukaista perustetta rikkoi tätä oikeutta.¹²³

¹²¹ Glancy 1979, s. 7.

¹²² Solove 2006, s. 7.

¹²³ Solove 2006, s. 8–10.

1800-luvulla laskettiin siten perusta kirjeiden, yksityisten papereiden ja keholliselle yksityisyydelle näiden yksittäistapausten avulla. Solove puhuikin ”Neljännen lisäyksen laista”, jolla hän viittaa edellä kuvattuihin ja myöhempiin Korkeimman oikeuden käsittelemiin tapauksiin. Tekniikan edistyessä edessä oli kuitenkin uusia sääntelemättömiä alueita.

Lennätin keksiminen 1844 johti välittömästi kysymykseen lennätinsanomien luottamuksellisuudesta. Yhdysvaltain sisällissodan aikana molemmat sotivat osapuolet kytkeytyivät lennätinjohtoihin ja kaappasivat sanomat käyttäkkeen niitä hyödykseen sotatoimissa. Tämän lisäksi myös lehdistön edustajat kytkeytyivät johtoihin ja kaappasivat sanomia tarkoituksena saada etumatkaa julkaisemiinsa uutisiin. Lennätinsanomien luottamuksellisuus oli näin ollen perin heikko. Ilmeisesti lennätinsanomien kaappaamisen hyödyt oli tiedustelun näkökulmasta havaittu, koska heti sodan jälkeen kongressi yrittikin lainsäädännöllä saada liittovaltion pääsyn Western Union -lennätinyhtiön sanomiin erilaisista tutkinnallisista syistä. Hanke synnytti runsaasti kiistakirjoituksia lehdistössä, jossa lakihanketta luonnehdittiin ”yleisten oikeudellisten maksimien vastaiseksi”. Kirjoituksissa viitattiin myös perustuslain neljänteen lisäykseen, jossa taataan jokaiselle paitsi kotinsa mutta myös asiakirjojensa osalta suoja laittomilta etsinnöiltä ja takavarikoilta.¹²⁴

Lennätinsanomien yksityisyyden turvaava lakiesitys annettiin kongressille, mutta se kaadettiin 1880.¹²⁵ Tuomioistuimet kuitenkin tunnustivat sähkeiden yksityisyyden rinnastamalla ne kirjeisiin. Tämän lisäksi useat osavaltiot säätivät omia lakejaan turvaamaan sähkeiden luottamuksellisuus myös lennätinyhtiöiden työntekijöiden urkinnalta.¹²⁶

Puhelin keksittiin 1876 ja yleistyi 1880-luvulla nopeasti. Puhelimella oli samat yksityisyyttä koskevat ongelmat kuin lennätinillä sillä erotuksella, että puhelinjohtoille kytkeydyttyään keskustelua saattoi kuunnella ilman erityistä asiantuntemusta. Lennätin salakuuntelu edellytti morsekoodin tuntemista. Puhelimen salakuuntelu oli yleistä ja jopa puhelinyhtiöt tekivät sitä maksua vastaan. Examiner-sanomalehti paljasti tammikuussa 1899, että San Franciscon puhelinyhtiöllä on jopa laaja kuuntelupalvelu, jolla maksua vastaan esimerkiksi kilpailijat voivat kuunnella liikemiesten puheluita tai lehtimiehet julkisuuden henkilöitä. Uutinen synnytti skandaalin ja julkisen keskustelun puhelimen yksityisyydensuojasta.

¹²⁴ Solove 2006, s. 8.

¹²⁵ Hieman yllättävää on, että lennätinsanomien yksityisyys tunnustettiin vasta vuonna 1978 annetulla Foreign Intelligence Surveillance Act’lla (FISA), eikä sähkeiden luottamuksellisuus ollut koskaan oikeuskysymyksenä.

¹²⁶ Solove 2006, s. 9.

Puhelinyhtiöitä syytettiin ”vakoilijoiksi ja organisoiduksi petokseksi”, jotka rahaa vastaan myyvät asiakkaitensa yksityisyyden eniten maksaville. Puhelinkuuntelusta tuli liiketoimintaa, jota laki ei suoraan kieltänyt. Lain tarjoama suoja oli vahingonkorvausoikeudellista (tort law) suoja, jossa vahingon kärsijän tulee oikeudessa nostaa kanne ja näyttää toteen kärsimänsä vahinko.¹²⁷ Viranomaiset, erityisesti poliisi, käytti puhelinkuuntelua yleisesti ja laajasti, joten tältä osin yksityisyyden suoja myös valtiota vastaan oli heikko, eikä puhelimella ollut mitään luottamuksellisuutta sen enempää yksityisiä kuin viranomaistahojakaan vastaan.

On mielenkiintoista, miksi puhelimen ja lennättimen yksityisyyteen suhtauduttiin siten täysin eri tavalla. Mielestäni tämä oli esimerkki siitä, kuinka teknologiset muutokset näkyvät oikeuskäytännössä hitaasti ja sen jälkeen, kun ne näkyvät, hämmästyttävät yllättävällä lopputuloksellaan.

Yhdysvaltojen Korkeimman oikeuden 1800-luvulla tehdyt päätökset eivät kuitenkaan synnyttäneet varsinaisesti oikeutta yksityisyyteen siitä syystä, että Bill of Rights ei mainitse yksityisyydestä mitään. Kaikki kolme ratkaisua, joihin Solove kirjoituksessaan¹²⁸ viittaa ovat yksityisyyden osa-alueita määrittäviä, mutta varsinaista oikeutta yksityisyyteen ne eivät kuvaa. Esitän seuraavassa kappaleessa perusteluja sille, että Yhdysvaltain sanomalehdistön muutos oli ilmeinen seuraus havahtumiseen yksityisyyden tarpeeseen 1890-luvulla.

3.6.2 Sanomalehdistön kehitys Yhdysvalloissa 1800-luvulla

Yhdysvaltain perustuslaki ja sen perusoikeudet, Bill of Rights, takasivat kaikille yhtäläiset mahdollisuudet ja ennen kaikkea vapaudet, joiden eräs ilmentymä oli perustuslain ensimmäisen lisäyksen turvaama lehdistönvapaus ja sananvapaus. Toisin kuin Euroopassa, lehdistön toiminnalle ei asetettu rajoituksia ja sen toimintavapaus oli turvattu.¹²⁹ Yhdysvaltain demokratian kaksi perusperiaatetta oli 1800-luvun alussa väestön korkea lukutaito ja informaatios vapaa kulku.¹³⁰ Näitä edistettiin paitsi hallinnon laajalla omalla julkaisutoiminnalla, myös lehdistön toimintaedellytysten edistämällä ja turvaamisella. Valtion piirissä

¹²⁷ Segrave 2018, s. 91–93.

¹²⁸ Solove 2006

¹²⁹ Euroopassa lehdistön toimintaa rajoitettiin monin tavoin, ks kappale 3.6. Yhdysvalloissa lehdistön vapaus turvattiin perustuslain ensimmäisellä lisäyksellä: *Kongressi ei säädä mitään lakia uskontokunnan perustamisesta tai kieltääkseen uskonnon vapaata harjoittamista tai rajoittaakseen ilmaisunvapautta, lehdistönvapautta tai kansan oikeutta kokoontua rauhanomaisesti ja vedota hallitukseen epäkohtien korjaamiseksi.*

¹³⁰ Lubar 1993, s. 20

katsottiin yleisesti, että informoidut kansalaiset ovat välttämättömiä demokratialle.¹³¹ Posti valjastettiin tähän tarkoitukseen siten, että postitaksat olivat hyvin matalia sanomalehdille, joten pinta-alaltaan laajassa maassa sanomalehtiä eivät rasittaneet korkeat kuljetuskulut. Painokoneet olivat halpoja ja helposti siirrettävissä, sillä ne eivät olleet luvan tai lisenssin varaisia, kuten monissa Euroopan maissa. Julkaisutoiminta laajeni nopeasti siten, että niin pientä kylää tai kaupunkia ei ollutkaan, jossa ei olisi ilmestynyt omaa sanomalehteä. Näillä pienillä paikallislehdillä oli merkittävä rooli yhteisön syntymisessä ja sen lujittumisessa. Sisällissodan vaiheilla syntyi ”objektiivinen lehdistö”, joiden kohderyhmä oli nouseva ammattitaitoisten työntekijöiden ja pienporvareiden väestönosa. Näistä suurimman, New York Tribunen, levikki ylitti jo 200.000 kappaletta 1860-luvulla. Sanomalehtien lukemisesta oli tullut tärkeä rituaali, sillä lehtiä lukematon kansalainen oli kummajainen.¹³²

Objektiivisen lehdistön rinnalle syntyi jo aikaisessa vaiheessa toinen sanomalehtien ryhmä, huokeilla hinnoilla myytävät ”penny papers”¹³³, joka keskittyi seksiin ja murhiin sekä human interest -journalismiin. Penny papers -lehtien päätoimittajat pitivät lehtiensä linjaa realistisena ja totuudenmukaisena, sillä toimittajien edellytettiin vain monistavan vallitsevan todellisuuden juttuihinsa erotuksena objektiivista sanomalehdistä, joiden katsottiin olevan värityneitä ja elitistisiä. Tämä sanomalehtien jakolinja osoittautui varsin pysyväksi.¹³⁴

Sanomalehtien levikinkasvua siivitti joukko keksintöjä ja valtiiovallan toimia: sanomalehdet saivat lähettää toisilleen uutissähkeitä maksutta, käsikäyttöiset painokoneet muutettiin höyrykonekäyttöisiksi, jolloin painamisen nopeus moninkertaistui. Paperin valmistusprosesseja kehittämällä paperin hinta laski ja sanomalehtien postitaksoja laskettiin edelleen. Sanomalehtien sivunvalmistus oli työlästä käsityötä, ja sen rationalisoimiseksi tehtiin 1800-luvun jälkipuoliskolla juuri Yhdysvalloissa merkittävimmät keksinnöt, joista ilmeisesti tärkein oli Linotype. Kun aiemmin sanomalehden sivu oli pitänyt koota työläästi käsin irtokirjaimista lause lauseelta, vuonna 1885 keksitty Linotype-tekniikka mahdollisti sanomalehden sivunvalmistuksen suoraan kirjoittamalla tekstiä kirjoituskoneen kaltaisella näppäimistöllä. Sivunvalmistus nopeutui jopa kuusinkertaiseksi.¹³⁵

¹³¹ Lubar 1993, s. 20–22.

¹³² Lubar 1993, s. 23.

¹³³ Keltainen lehdistö (yellow press tai yellow journalism) syntyi käsitteenä vasta 1890-luvulla.

¹³⁴ Lubar 1993, s. 24.

¹³⁵ Lubar 1993 s. 30.

Valokuvaus keksittiin Euroopassa, mutta kaupallistettiin Yhdysvalloissa. Kodak-yhtiön kehittämä edullinen ja helppokäyttöinen kamera mullisti valokuvauksen 1880- ja 1890-luvulla. Valokuvauksesta tuli kansan huokeaa huvia, joka upposi erinomaisesti amerikkalaiseen eetokseen pitää yhteyttä sukulaisiin laajassa maassa. Kuvia otettiin ja lähetettiin varsinkin postikortteina yksistään vuonna 1903 yli 800 miljoonaa vuosittain.¹³⁶

Sanomalehtien sisältö oli aiemmin pääasiassa tekstiä ja kuvia käytettiin vähän. Painotekniikka vaati sitä, että kuva tai oikeammin piirros piti kaivertaa puiseen valumuottiin, johon sula kirjasinmetalli laskettiin ja näin saatiin painossa käytettävä painolevy. Valokuvien painamisen mullisti 1880-luvulla keksitty halftone-tekniikka, jonka avulla valokuva voitiin painaa harmaan eri sävyinä puhtaasti mekaanisin menetelmin. Sanomalehdet olivat jo paljon aikaisemmin oivaltaneet, että teksti vaatii seurakseen kuvia. Nyt niiden käyttö oli laajassa mitassa mahdollista ja seurauksena oli, että valokuvia ryhdyttiin käyttämään sanomalehdissä huomattavan paljon. Kuvat olivat ”voimakkaampia, todempia ja joka tapauksessa helpommin uskottavia.” Kulttuurihistorioitsija Neil Harris pitää halftonea ”ensimmäisen luokan ikonografisena vallankumouksena” ja luonnehti 1880- ja 1890-lukuja ”visuaalisiksi vuosikymmeniksi”¹³⁷

Kodak-yhtiön kehittämä halpa kamera mahdollisti valokuvaamisen periaatteessa kaikille ja myös harrastajavalokuvaajien valokuvia myyntiin ansaintamielessä kuvien kopioijille ja myyjille ja valokuvaus oli helppoa ja huomaamatonta pienen ja yksinkertaisen kamerasiosta. Kodakin mainoslause kuulukin: ”Painatte vain nappia ja me hoidamme loput”. Valokuvien levittäminen olikin sensaatiojournalismin ohella toinen 1880-luvulla syntynyt tekniikan kehityksen myötä syntynyt ilmiö. Raadollisimmillaan se näkyi Yhdysvaltain suurkaupungeissa, varsinkin New Yorkissa, jossa ihmiset suorastaan hullaantuivat 1880- ja 1890-luvulla valokuvaamisesta. Kuvattavat olivat kauhuissaan ja kameroita kutsuttiin ”kidutusvälineiksi”. Kodak vastasi kysyntään kehittämällä entistä pienikokoisempia kameroita, joilla salaa kuvaaminen onnistui yhä helpommin. Valokuvat julkisuuden henkilöistä, erityisesti poliittisista hahmoista ja näyttelijöistä, olivat valokuvakauppojen suosituimpia artikkeleita. Suurliikemies J. Pierpoint Morganin joutui jopa piileskelemään päiväkausia kodissaan välttellessään ulkona vaanivia valokuvaajia. Toisaalta myytävissä kuvissa olevat kohteet eivät välttämättä edes olleet julkisuuden henkilöitä ja kuvia myytiin mitä erilaisimpiin

¹³⁶ Lubar 1993 s. 56–61.

¹³⁷ Harris 1990, s. 360.

tarkoituksiin, ja niiden ostajien motiiveja voitiin vain arvella. Jotkut jopa tapetoivat huoneita näillä valokuvilla.¹³⁸

Kaikki tämä kehitys yhdessä teknisten innovaatioiden johti siihen, että sanomalehtien kysyntä kasvoi jyrkästi 1800-luvun jälkipuoliskolla. Sanomalehtien kustannus- ja julkaisutoiminta teollistui ja siitä tuli suuren luokan liiketoimintaa. Vuonna 1850 sanomalehtiä oli koko Yhdysvalloissa 254 ja niiden levikki yhteensä 758 000. Vuonna 1909 Yhdysvalloissa ilmestyi 2600 seitsemänpäiväistä, 15 200 kuusipäiväistä ja 520 yksipäiväistä sanomalehteä, joiden yhteislevikki oli 80 miljoonaa. Suurista sanomalehdistä tuli yhä suurempia, ja syntyi joukko lehtiparoneita kuten William Randolph Hearst ja Joseph Pulitzer, jotka olivat mukana myös politiikassa.¹³⁹

Lehtiparonien ohjauksessa sanomalehdet ketjuuntuivat ja syntyi syndikaatteja, joilla oli vähemmän paikallista sisältöä ja enemmän syndikoitua sisältöä. Lehtiparonien valta näkyi siten, että sanomalehdet jo tekivät uutisia itse. Kun Kuuban ja Yhdysvaltain välisen sodan aikaan vuonna 1897 W. R. Hearst oli lähettänyt valokuvaajansa Kuubaan, tämä sähköitti takaisin: ”Ei täällä ole sotaa”. ”Pysy siellä ja odota, niin teen sen”, vastasi W. R. Hearst.¹⁴⁰

Aikakauslehdet osaltaan täydensivät sanomalehtien marssia valtiomahdiksi. Kuvallinen ilmaisuus, huokeammat postitaksat ja ennen kaikkea mainonnan lisääntyminen johtivat siihen, että Yhdysvaltoihin syntyi 1900-luvun alkuun mennessä laaja joukko maanlaajuisesti tilattuja ja luettuja aikakauslehtiä. Näistä neljätoista lehteä saavutti vuoteen 1920 mennessä kukin jo yli miljoonan levikin. Laajalevikkisillä aikakauslehdillä oli oma erityinen tehtävä amerikkalaisen yhtenäiskulttuurin luomisessa ja levittämisessä.¹⁴¹

Lehdistön asema 1800-luvun lopun Yhdysvalloissa oli vahva. Sen riippumattomuutta turvasi perustuslaki ja taloudellisesti se oli vakiintuneella ja voimakkaasti kehittyvällä pohjalla. Sensaatiojournalismi myi hyvin ja henkilöiden kuvat, ja heihin liittyvät juorut olivat lehtien vakioaineistoa.¹⁴² Sensaatiojournalismi saavutti huippunsa 1880-luvun loppua kohden, kun New Yorkissa kaksi sanomalehteä New York Journal ja New York World¹⁴³ taistelivat lukijoidensa suosiosta. Tänä aikana syntyi kaksi käsitettä: keltainen lehdistö ja

¹³⁸ Mensel 1991, s. 32.

¹³⁹ Lubar 1993, s. 29.

¹⁴⁰ Lubar 1993, s. 32.

¹⁴¹ Lubar 1993, s. 32.

¹⁴² Warren 1890, s. s.205.

¹⁴³ Kyse oli ennen kaikkea W. R. Hearstin ja Joseph Pulitzerin kamppailusta

”newspaperization”, jolla tarkoitettiin julkisuuteen tarkoituksellisesti pyrkiviä henkilöitä, joiden elanto on kiinni julkisuudesta ja skandaaleista. Nämä aikansa ”julkkikset” kiihdyttävät omalta osaltaan sensaatiojournalismia.¹⁴⁴

Keltaisen lehdistön journalismi oli liiketoimintaa, jossa oli tarkkaan määritellyt lainalaisuuksensa, kuten isot, pelottavat ja harhaanjohtavat otsikot, kuvien tai kuvitteellisten piirustusten runsas käyttö, sekä väärennetyt haastattelut. Journalismi oli saavuttanut siinä mielessä pohjakosketuksen, että toimittajat keksivät juttuja itse. Jutut kuvineen ruokkivat yleisön mielenkiintoa tavalla, joka muuttuu myynniksi.¹⁴⁵

Edellä voitiin todeta, että sekä Yhdysvalloissa ja myös Euroopassa yksityisyyteen liittyvät kysymykset ja ongelmat liittyivät paljolti valokuvaan ja lehtikirjoitteluun. Merkittävä ero oli kuitenkin se, että kun samaan aikaan kehitys Yhdysvalloissa eteni rajulla nopeudella varsinkin 1800-luvun jälkipuoliskolla lehdistön toimintatapojen muuttuessa, kehitys Euroopassa oli hidasta. Eurooppalaisessa kehityksessä hitaus johtui lehdistön toimintaedellytysten kahlitsemisesta, mikä keskeisesti liittyi kansalaisten poliittisten oikeuksien rajoittamiseen eri Euroopan maissa. Sananvapauden ja vapaan yritteliäisyyden periaatteille rakentuvassa Yhdysvalloissa ei eurooppalainen sanomalehdistön kahlitseminen ollut mahdollista.

3.7 Yksityisyys periaatteena ja oikeutena kuvataan ensimmäisen kerran Yhdysvalloissa Warrenin ja Brandeisin artikkelissa

Yhdysvalloissa lehdistön toimintaedellytykset olivat hyvin laajat ja niiden kustantamisesta oli tullut merkittävää liiketoimintaa paino- ja valokuvaustekniikan kehittymisen sekä lukijamäärän kasvun myötä. 1800-luvun loppua kohden lehdistön ja varsinkin keltaisen lehdistön sensaatiojournalismi ja julkisuuden henkilöiden yksityiselämää ja ihmissuhteita koskevat juorut kuvineen antoivat kuitenkin aiheen kysyä, onko tällaisen journalismin kohteeksi joutuvalla henkilöllä oikeuksia, rikkooko lehdistön toiminta näitä oikeuksia ja jos rikkoo, miten asiaa tulisi lähestyä. Entä voidaanko henkilöstä otettua valokuvaa levittää ilman hänen lupansa? Sarah E. Igo tiivistä syntyneen ongelman väittämällä, että ”viimeistään 1890-luvulla viktoriaaniset kohtuullisuuden ja kunnioitettavuuden normit törmäsivät massamedian teknologiaan ja saivat aikaan ensimmäisen vaatimuksen oikeudesta yksityisyyteen.”¹⁴⁶

¹⁴⁴ Glancy 1979, s. 11.

¹⁴⁵ Katso esimerkiksi Nasaw 2000

¹⁴⁶ Igo 2018, s. 13.

Yhdysvalloissa 1800-luvun alussa fyysiseen rakennukseen tai kotiin liittyvä yksityisyys oli perusoikeutena suojattu, mutta muut, lähinnä teknologisen kehityksen synnyttämät tarpeet yksityisyydelle olivat common law -järjestelmässä suojattu osin perinteisten vahingonkorvaus- tai sopimusoppien mukaisesti.¹⁴⁷ Yhdysvaltain perustuslaki ja Bill of Rights ei yksityisyyttä erillisenä perusoikeutena määrittänyt. Ainoa yksityisyyttä suoraan suojaava säädännäisen oikeuden konstruktio oli kunnianloukkaus, joka tosin tulee kysymykseen vain silloin, kun joku levittää henkilöstä väärää tietoa. Jos levitetty yksityinen tieto on totta, sen levittäminen ei ole kunnianloukkaus, eikä siten rangaistavaa. Ainoa mahdollisuus, jolla voisi estää oman kuvansa levittäminen tai itsestä tehdyt lehtikirjoitukset oli nostaa vahingonkorvauskanne. Ne eivät aina menestyneet.¹⁴⁸ Voidaan sanoa, että vuonna 1890 henkilöllä oli varsin vähän oman persoonallisuutensa suojaaja.

Lehdistön toiminnan muuttuessa 1880-luvulla yhä rajummin yksityisyyden rajoja rikkoivaksi, tarttuivat vuoden 1890 joulukuussa kaksi bostonilaista lakimiestä Samuel D. Warren ja Louis D. Brandeis tähän kysymykseen ja julkaisivat Harvard Law Review -oikeustieteellisessä julkaisussa artikkelin *The Right to Privacy*¹⁴⁹. Artikkelin tarkoituksena oli Warrenin ja Brandeisin mukaan tutkia, onko olemassa olevassa laissa periaate, johon voidaan asianmukaisesti vedota henkilön yksityisyyden suojaamiseksi, ja jos näin on, mikä on tällaisen suojan luonne ja laajuus.¹⁵⁰

Artikkelilla on ollut näihin päiviin asti tavattoman suuri merkitys ja sitä on kutsuttu yhdeksi kaikkein vaikutusvaltaisimmista koskaan julkaistuista oikeustieteellisistä artikkeleista.¹⁵¹ Artikkeleihin on tehty tuhansia viittauksia¹⁵² ja yhä tänäänkin siihen viitataan aktiivisesti yksityisyydestä käytävissä keskustelussa. Ahti Saarenpää pitää artikkelia ”edelleen osuvuudessaan kiehtovana”¹⁵³ Yksityisyyden historiaa käsittelevässä tutkielmassa on tarpeen käsitellä tätä avainartikkelia hieman perusteellisemmin, sillä oikeustieteilijät ja oikeuskirjallisuus 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa tukevat voimakkaasti väitettä, että Brandeisin ja Warrenin artikkeli tosiaan ”synnytti” oikeuden yksityisyyteen, joka kirjoittajiensa mukaan tarkoitti

¹⁴⁷ Westin 1970, s. 385.

¹⁴⁸ Solove 2006, s. 11.

¹⁴⁹ Warren 1890

¹⁵⁰ Warren 1890, s. 197.

¹⁵¹ Bratman 2002.

¹⁵² Turkington 1990, s. 481.

¹⁵³ Saarenpää 2002, s. 321.

lyhyesti: oikeutta olla rauhassa.¹⁵⁴ Oikeus olla rauhassa oli negatiivinen tekemisvelvoite ulkopuolisille.

Tässä yhteydessä voi myös viitata Whitmanin 110 vuotta myöhemmin tekemään huomautukseen, että kahden yhdysvaltalaisen perusperiaatteen, sanavapauden ja vapailla markkinoilla jaettavan omaisuuden sekä yksityisyyden välillä vallitsee jännite: ”löysää puhetta ja maailman häpeällisyyttä ostetaan ja myydään.”¹⁵⁵, mikä luonnehtii hyvin artikkelissa kuvattua liiketoimintaa.

Warren ja Brandeis huomauttivat artikkelissaan aluksi, että common law on tunnistanut joukon oikeuksia; tärkeimpinä oikeuden omaisuuden ja henkilön fyysisen koskemattomuuden suojaan.¹⁵⁶ Kontekstuaalisen oikeushistorian kannalta artikkelissa on selvä viittaus kehityskulkuun, sillä he pitivät selvänä, että ”poliittiset, sosiaaliset ja yhteiskunnalliset muutokset vaativat uutta yksityistä henkilöä suojaavaa oikeutta, joka ei suojaa vain fyysistä omaisuutta – taloa ja kotia – sekä henkilön fyysistä koskemattomuutta, vaan ”*oikeutta nauttia elämästä – oikeutta olla rauhassa*”.¹⁵⁷ Heidän mukaansa viimeaikaiset tekniset innovaatiot ja liiketoimintamallit on otettava huomioon, sillä ”(pika)valokuvaus ja sanomalehdet ovat tunkeutuneet pyhille yksityisen ja kodin alueille”, ja jo vuosia on ollut yksimielisyyttä siitä, että oikeudettomasti otettujen valokuvien kiertämisen estämiseen pitäisi olla jokin laillinen keino¹⁵⁸. Warren ja Brandeis huomattavat, että ”juoruista on tullut kauppatavaraa ja kysyntä synnyttää tarjontaa” ja jatkavat, että ”juoru – harmittomanakin – tarpeeksi kierrettyään muuttuu pahansuovaksi ja ihmisen heikko kohta on vahingonilo”.¹⁵⁹ Jotta lehdistössä kiertävät juorut voidaan pysäyttää vahingonkorvauslain (tort law) nojalla, on niillä kuitenkin oltava vahingoittamistarkoitus ja jos tällaista oikeutta haluaa käyttää, on vahinkoa kärsivän näytettävä vahinkonsa toteen, eikä vahingonkorvausoikeus tunne pelkkää ”loukatuille tunteille” aiheutettua vahinkoa.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Bratman 2002, s. 627.

¹⁵⁵ Whitman 2004, s. 1171.

¹⁵⁶ Warren ja Brandeis viittanevat Bill Of Rights’n kuvaamiin perusoikeuksiin, vaikka eivät mainitse niistä artikkelissa. Ks. myös Glancy 1979, s. 29.

¹⁵⁷ Warren 1890, s. 193–194. Kursivointi kirjoittajien.

¹⁵⁸ Warren 1890, s. 195.

¹⁵⁹ Ks. myös Seipp 1978, s. 5.

¹⁶⁰ Warren 1890, s. 197.

Oikeushistorian valossa vaikuttaa selvältä, että keltaisen lehdistön liiketoimintamalli ja muut tekniset edistysaskeleet ovat olleet suora seuraus vaatimukseen, joka koskee uutta aiemmin määrittelemätöntä oikeutta – oikeutta olla rauhassa.

Warren ja Brandeis määrittelevät, että yksityishenkilöllä on oikeus yksityisyyteen, ja koska Bill of Rights vaikenee yksityisyydestä, he hahmottelevat ne oikeudelliset perusteet, joilla oikeus yksityisyyteen voidaan yhdysvaltalaisessa common law -järjestelmässä perustella. Heidän näkökohtansa kuvasti yhteiskunnallisten, poliittisten ja oikeudellisten kommentaattorien pitkäaikaista oletusta siitä, että yksityisen ja julkisen sektorin välillä oli selvä raja. Heille se, mikä oli yksityistä, liittyi pelkästään yksilöön. Se, mikä oli julkinen, liittyi yhteisöön tai yhteiskuntaan.¹⁶¹

Warren ja Brandeis kuvasivat artikkelissaan varsin kaunopuheisella tyyllillä ne ajan muutokset, jotka olivat tulleet 1880-luvun kuluessa polttaviksi ja painottivat kahta asiaa: jokaisella tulisi olla lain antamaa suojaa juorujen ja yksityiselämää koskevien tietojen levittämiseltä ja valokuvaamiselta. He analysoivat joukon oikeustapauksia ja päättelivät, että oikeuskäytännön mukaan jokaisella henkilöllä on oikeus itse määrittellä kuinka laajasti hän ajatuksiaan ja tunteitaan muille ilmaisee ja vieläpä hallita niiden levittämistä. Pakotettuna se onnistuu vain oikeudenkäynnissä todistajan valan velvoittamana. He kuvaavat, että oikeus ilmaista itseään saa erilaisia muotoja; se voi olla kirjoitus, maalaus, veistos tai musiikki. Oikeus ei riipu ilmaisun omaperäisyydestä, vaan ilmaisun esittäjä on täysin vapaa sääntelemään ilmaisun käyttöä ja levittämistä. Common law'n vallitseva oikeuskäytäntö näkee ajatusten ja tunteiden ilmaisun kuitenkin vain kaupallisessa kontekstissa ja tekijänoikeuden suojaamana oikeutena, jolla on kaupallinen arvo vaihdannassa. Ongelmana on Warrenin ja Brandeisin mukaan se, että kun henkilön ajatusten ja tunteiden arvo ei olekaan niiden vaihdanta-arvo, vaan henkilön mielenrauha niiden pysyttämistä pois julkisuudesta ja vaihdannasta, ei tällaista arvoa voida common law'n mukaan määrittellä omistusoikeuden käsitteestä käsin.¹⁶²

Warren ja Brandeis päättelivät tällä perusteella, että oikeusperiaate, joka suojaa ajatuksia ja tunteita ilmaisevia kirjoituksia tai muita tuotoksia oikeudettomalta julkaisemiselta, ei itse asiassa voi olla omaisuuden suoja, vaan suoja persoonallisuuden loukkausta vastaan ja siten eri oikeusperusteeseen nojaava.¹⁶³ Warren ja Brandeis eivät artikkelissaan mainitse

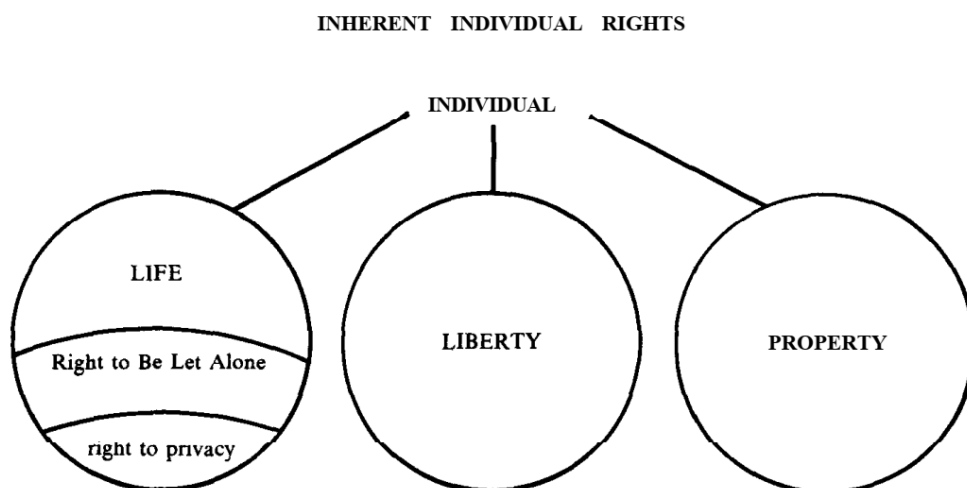
¹⁶¹ Glancy 1979, s. 17.

¹⁶² Warren 1890, s. s.200–203.

¹⁶³ Warren 1890, s. s.205.

Yhdysvaltain perustuslakia ja, vaan puhuvat ”common law’n tunnustamista oikeuksista”. Dorothy Glancy näkee heidän tarkoittaneen Yhdysvaltain perustuslain perusoikeudet määrittämään kymmentä ensimmäistä lisäystä, Bill of Rights, ja sen viidettä lisäystä, jonka mukaan henkeä, vapautta tai omaisuutta ei tule riistää ilman oikeudenkäyntiä. Warrenin ja Brandeisin mukaan oikeus vapauteen ”turvaa laajat kansalaisoikeudet”, mutta ei yksityisyyttä.¹⁶⁴

Warren ja Brandeis kuuluivat Yhdysvaltain nuorten juristien joukkoon, joka aloitti oikeuden systematisoivan aikakauden sisällissodan jälkeen. He sijoittivat määrittelemänsä ”oikeuden yksityisyyteen” 1800-luvun lopun erittäin kaavamaisen Yhdysvalalaisen oikeuskäytännön puitteissa yleisemmän kategorian ”oikeus olla rauhassa” alle, jota seuraava kuva hahmottaa perusoikeuksien systematiikassa.

Kuva 1. Dorothy Glancyn näkemys Warrenin ja Brandeisin ehdottamasta uudesta oikeudesta perusoikeuksien systematiikassa.¹⁶⁵

Harry Wellington on todennut, että artikkeli oli poikkeuksellinen etenkin yrityksessään muodostaa oikeusperiaatteen muutokset moraalikäsitteiden muutoksesta¹⁶⁶. Taustalla on sanomalehtien toiminta, jota kirjoituksessa pidetään moraalittomana: lakia ei rikota, mutta toiminta on moraalisesti väärin. Tästä syystä artikkelissa onkin varsin värikäs kuvaus sanomalehdistön toiminnasta.^{167 168}

¹⁶⁴ Glancy 1979, s. 4.

¹⁶⁵ Glancy 1979, s. 4.

¹⁶⁶ Tästä kirjoittaa myös Igo 2018, s. 13.

¹⁶⁷ Glancy 1979, s. 4.

¹⁶⁸ Tämä on juuri sitä kaunokirjallista ja maalailtavaa tyyliä, jolla lukijan sisäinen moralisti herätellään ja josta Whitman puhuu artikkelissaan, ks. Whitman 2004, s. 1154.

”The press is overstepping in every direction the obvious bounds of propriety and of decency. Gossip is no longer the resource of the idle and of the vicious, but has become a trade, which is pursued with industry as well as effrontery. To satisfy a prurient taste the details of sexual relations are spread broadcast in the columns of the daily papers. To occupy the indolent, column upon column is filled with idle gossip, which can only be procured by intrusion upon the domestic circle.”¹⁶⁹

Warren ja Brandeisin keskeinen periaate oli ”loukkaamaton persoonallisuus”, jonka he johivat tavanomaisesta moraalista. Mutta sellaisenaan väite yksityisyyden tunnistamisesta viime kädessä perustuu luonnonoikeuteen sen yleisessä ja tavanomaisessa merkityksessä.¹⁷⁰ Artikkelissa viitataan usein ”hyökkäyksiin” yksityisyyttä vastaan ja käsitettä ”yksityisyyden loukkaus” käytetään ilman selityksiä. Selitys ei ole tässä tarpeen, koska kirjoittajat olettavat lukijan ymmärtävän sen tarkoituksen tavallisissa elämäntilanteissa ja tavanomaisessa moraalissa. Tarkoitus oli saada tuomioistuimet ymmärtämään intuitiivisesti, mitä yksityisyyden menettäminen ja hyökkäys yksityisyyttä kohtaan tarkoittaa, sillä – kuten Warren ja Brandeis väittivät – muille jaettava tai saataville asetettu tieto henkilön yksityiselämästä vaikuttaa tai jopa vahingoittaa henkilön persoonallisuutta ja itsetuntoaan.^{171 172}

Artikkelin perusta on modernin yksityisyyskeskustelun ytimessä oleva käsite, jonka kirjoittajat muotoilevat siten, että: ”poliittiset, yhteiskunnalliset ja taloudelliset muutokset merkitsevät uusien oikeuksien tunnustamista...”. Periaatteessa common law -oikeusjärjestelmä on tähän valmis. He perustelivat tätä sillä, että ”henkilökohtaista tilaa koskevat hyökkäykset ovat jo laajentuneet ja kehittyneet käsittämään paitsi varsinaiset hyökkäykset nyrkillä tai aseella, myös sisältämään pelkkiä hyökkäysuhkia, omaisuuden vahingoittamista (tunkeutuminen), maineen vahingoittamista (kunnianloukkaus ja panettelu), ja jopa aineettomaan omaisuuteen liittyviä (tekijänoikeus, tavaramerkki, ja liikesalaisuus)”. Mikään näistä kehityssuunnista ei heidän mukaansa edellyttänyt lainsäädäntötoimia. Sen sijaan ne olivat osa common law’n luonnollista evoluutiota.¹⁷³

Dorothy Glancy huomauttaa, että Warren ja Brandeis eivät varsinaisesti ”keksineet” oikeutta yksityisyyteen. Heidän kiistämätön ansionsa oli kuitenkin se, miten he systematisoivat ja

¹⁶⁹ Warren 1890, s. 195.

¹⁷⁰ Kirjoittajat tarkoittanevat sitä, että yksityisyys tunnistetaan ihmisen luonnonoikeudellisena ja inhimillisenä perustarpeena.

¹⁷¹ Turkington 1990, s. 483.

¹⁷² Glancy 1979, s. 2

¹⁷³ Lane 2009, s. 62.

kuvasivat käsitteen tavalla, joka toi esille yhteisen ”oikeus olla rauhassa” -nimittäjän, ja joka oli jo olemassa monenlaisissa oikeudellisissa käsitteissä ja oikeustapauksissa. Samoin he tarkkanäköisesti huomioivat oikeuden muutoksen tarpeen.¹⁷⁴

Warrenin ja Brandeisin näkökohta kuvasti 1800-luvun yhteiskunnallisten, poliittisten ja oikeudellisten kommentaattorien pitkäaikaista oletusta siitä, että yksityisen ja julkisen sektorin välillä oli selvä raja.¹⁷⁵ Artikkelin merkittävyyden tiivistää Westin, jonka mukaan oikeudesta yksityisyyteen kehittyi 80 vuotta myöhemmin henkilön oikeus itse hallita, rajoittaa, tai määrittää itse, milloin ja miten ja missä määrin hänen tietoaan viestitään muille.¹⁷⁶ Tästä syystä yksityisyyden alku useimmiten ajoitetaan tähän artikkeliin.

Artikkeli ei säästynyt kritiikiltä aikalaisiltaan eikä myöhemminkään, mutta Soloven mukaan useimmat kriitikotkin myöntävät, että Warren ja Brandeis pystyivät ”mestarillisella oikeustieteellisellä argumentaatiolla” perustelemaan anglo-amerikkalaisen common law -oikeuden implisiittisen käsitteen yksityisyydelle ja vieläpä käyttäen tässä hyväkseen ”hyvin niukkoja lain aineksia”.¹⁷⁷ On myös kiinnostavaa havaita, että Warren ja Brandeis olivat ainakin jollain tasolla selvillä Ranskan yksityisyyttä koskevasta laista, koska he lyhyesti mainitsevat sen artikkelissaan kuitenkin sitä sen enempää käsittelemättä.¹⁷⁸ Muutoin viittauksia manner-Eurooppaan ei artikkelissa ole.

3.7.1 Syyt artikkelin julkaisemisen taustalla

Ylipäänsä lienee niin, että oikeustieteellisen artikkelin ja sen kirjoittajan henkilökohtaisten motiivien pohdiskelu ei ole varsin yleistä tai ainakaan se ei ole hedelmällistä. Tosiasia kuitenkin on, että Warrenin ja Brandeisin artikkeli saavutti sen julkaisua seuranneina vuosikymmeninä poikkeuksellisen vahvan aseman ja maineen yksityisyyttä käsittelevässä yhdysvaltalaisessa oikeustieteellisessä tutkimuksessa.¹⁷⁹ Kiinnostus ulottui myös pohdintaan siitä, mitkä olivat motiivit artikkelin taustalla, joten kontekstuaalisen oikeushistorian tutkielmassa tämä on syytä selvittää, varsinkin kun artikkelin taustalta paljastuu yllättävä motiivi. Miksi artikkeli julkaistiin juuri 1890 ja keitä olivat Warren ja Brandeis?

¹⁷⁴ Glancy 1979, s. 3.

¹⁷⁵ Glancy 1979, s. 17.

¹⁷⁶ Westin 1970, s.2

¹⁷⁷ Solovo 2007, s. 125.

¹⁷⁸ Warren 1890, s. s.200

¹⁷⁹ Turkington 1990, s. 482. Alan Westin käsitteli Westinin ja Brandeisin artikkelia laajasti myös vuonna 1967 ilmestyneessä yksityisyydensuojaa käsittelevässä alan perusteokseksi arvioidussa kirjassa *Privacy and Freedom*, joka ilmeisesti välitti tämän artikkelin myös eurooppalaisten oikeustieteilijöiden laajempaan tietoon.

Samuel D. Warren ja Louis D. Brandeis olivat Harvardin oikeustieteellisestä tiedekunnasta valmistuneita lakamiehiä, jotka työskentelivät osakkaittensa nimiä kantavassa asianajotoimistossa Bostonissa. He tulivat varsin erilaisista taustoista, sillä Warren oli varakkaan paperinvalmistajan poika ja vakiintuneen kaupallisen eliitin jäsen Bostonissa. Brandeis puolestaan oli juutalaistaustaisten böömiläisten Kentuckyyn asettuneiden siirtolaisten, jolla oli toimeentulovaikeuksia ennen Harvardin opintojensa alkua. Valmistuttuaan Harvardin oikeustieteellisestä tiedekunnasta vuonna 1878 Warren aloitti asianajopraktiikan Bostonissa, johon hän Brandeisin pyysi osakkaaksi.¹⁸⁰

Warrenin avioliitto senaattori Thomas Francis Bayardin tyttären kanssa vuonna 1883 vahvisti entisestään Warrenin asemaa Bostonin sosiaalisessa eliitissä. Brandeis oli sitä vastoin jossain määrin ulkopuolinen Warrenin edustamaan sosieteettiin nähden; etelävaltiotausta, uskonto ja sosiaalinen status poikkesivat varsin merkittävästi Warrenista. 1880-luvu oli kiivaan sensaatiojournalismin aikaa, ja Bostonin eliitti oli muiden suurkaupunkien eliitin tavoin 1800-luvun lopun sensaatiolehtien suosittu juttukohde.

Vaikka artikkelissa Warrenin nimi oli ensimmäisenä, tosiasiaa sen kirjoitti Brandeis. Vuosia myöhemmin Brandeis kirjeissään myöntää, että hän ”ei kirjoittanut artikkeleita mielellään”.¹⁸¹ William Prosser väitti 1960 erittäin laajalti viitatussa artikkelissaan *Privacy*¹⁸², että Warren olisi suuttunut *Saturday Evening Gazette* -sanomalehden juoruista koskien häntä ja hänen vaimoaan ja että olisi pyytänyt Brandeisia kirjoittamaan asiasta. Prosser jopa kutsui Warrenin vaimoa naiseksi, ”jonka kasvot antoivat aiheet tuhanteen oikeusjuttuun”¹⁸³. Tämän tarinan toisti 1979 – hieman laajennettuna – Dorothy Glancy¹⁸⁴. Hyvä tarina, mutta ilmeisesti väärä, väittää 1992 puolestaan Ken Gormley¹⁸⁵. On kuitenkin totta, että Warren oli hyvin tyytymätön Bostonin sanomalehtien kirjoitteluun ja pyysi Brandeisia työskentelemään oikeusongelman kimpussa ja lopulta kirjoittamaan yksityisyydestä artikkelin. Tämä voidaan Brandeisin kirjeenvaihdosta myöhemmin selvittää ja todentaa.¹⁸⁶ Lopulta se, mikä Warrenin närkästyksen aiheutti, jää epäselväksi, mutta olennaista on, että artikkelin syntyyn vaikuttivat toisen kirjoittajan henkilökohtaiset antipatiat lehdistöä kohtaan. Brandeis kirjoitti myöhemmin tulevalle vaimolleen, että ”toivomme [artikkelilla] saada ihmiset näkemään, että

¹⁸⁰ Glancy 1979, s. 5–6.

¹⁸¹ Glancy 1979, s. 7.

¹⁸² Prosser 1960, s. 1.

¹⁸³ Kramer 1990, s. 709.

¹⁸⁴ Glancy 1979, s. 5.

¹⁸⁵ Gormley 1992, s. 1349.

¹⁸⁶ Gormley 1992, s. 1349.

yksityisyyteen kohdistuvat loukkaukset eivät ole tarpeellisia ja saada niistä nauttivat ihmiset häpeämään”¹⁸⁷

Warrenin tarkoitushakuinen motiivi artikkelin taustalla voi olla selittävänä tekijä sille, että heidän artikkelissaan hahmottelema oikeus yksityisyyteen on itse asiassa oikeus hallita ja määrittää omaa julkista kuvaa (image). Kuten Whitman määrittelee; oikeus, joka on lähtökohtaisesti tarpeen vain hyvin korkean statuksen omaavilla henkilöillä.¹⁸⁸ Tällaisista henkilöistä toisen kirjoittajan lähipiiri muodostui.

3.7.2 Yksityisyyden suojan kehitys artikkelin julkaisun jälkeen Yhdysvalloissa ja Euroopassa

Artikkelin välittömät vaikutukset sen ilmestymisen jälkeen olivat vaatimattomat, mikä oli kirjoittajille pettymys. Lainsäädäntötoimiin ei ryhdytty ja oikeus yksityisyyteen jäi Warrenin ja Brandeisin artikkelissaan hahmottamaksi teoriaksi. Tosin muutamissa jutuissa tuomioistuimet hyväksyivät artikkelissa esitetyn argumentaation ja tunnistivat oikeuden yksityisyyteen ja siten oikeus yksityisyyteen lähti kehittymään common law -järjestelmän ominaisella tavalla tapaoikeutena. Päinvastainen esimerkki oli 1899 New Yorkissa tuomioistuimen antama hylkäävä päätös jutussa *Roberson v. Rochester Folding Box Co*, jossa kyse oli henkilön kuvan käyttämisestä vehnäjauhomainoksessa ilman häneen lupaansa. Tapauksessa tuomioistuin ei tunnistanut oikeutta yksityisyyteen, koska ”tämä niin sanottu oikeus yksityisyyteen ei ole vakiintunut ja saanut pysyvää paikkaansa” ja hylkäsi kantajan vaatimuksen vahingonkorvauksesta kuvansa käytöstä. Tapaus sai suurta julkisuutta ja siitä annettua tuomiota pidettiin epäoikeudenmukaisena. Tapaus johtikin yksityisyyden suojaa koskevan lain säätämiseen vuonna 1902 New Yorkin osavaltiossa.¹⁸⁹

Yksityisyydensuoja ei siten saanut laajaa tukea säädännäisestä oikeudesta, mutta kehittyi tuomioistuimissa artikkelissa kuvattujen oikeusperiaatteiden hyväksymisen myötä oikeuskäytännössä osavaltiotasolla. Yhdysvaltain Korkein oikeus ei kuitenkaan edelleenkään tunnistanut oikeutta yksityisyyteen erillisenä oikeutena ja oikeus yksityisyyteen toteutui tapauskohtaisesti muilla tavoin kuin neljännen lisäyksen suojaa soveltamalla. Itse asiassa Yhdysvaltojen Korkein oikeus kavensi vuonna 1928 neljännen lisäyksen suojaa merkittävästi paljon julkisuutta saaneessa jutussa *Olmstead vs. United States*, jossa Brandeis itse edettyään

¹⁸⁷ Glancy 1979, s. 11.

¹⁸⁸ Whitman 2004, s. 1169.

¹⁸⁹ Kramer 1990, s. 718–720.

urallaan Korkeimman oikeuden tuomariksi argumentoi jokseenkin samoilla argumenteilla, joita oli esittänyt artikkelissaan jo 40 vuotta aiemmin. Jutussa kysymys oli alkoholin salakuljettajaksi epäillyn henkilön puhelimen kuuntelemisesta ja näiden tietojen käyttämisestä epäiltyä vastaan rikosoikeudenkäynnissä. Kyse oli siitä, onko todisteet hankittu oikeudetta tunkeutumalla epäillyn henkilön taloon. Brandeis jäi vähemmistöön ja äänestysratkaisussa korkein oikeus katsoi, että poliisin tekemä puhelinkuuntelu ei ollut oikeudeton etsintä, sillä a) tunkeutumista taloon ei tapahtunut, koska puhelinjohdoton kytkeydyttiin talon ulkopuolelta käsin ja b) takavarikkoa ei tapahtunut, koska mitään aineellista esinettä ei otettu viranomaisen haltuun. Ratkaisu herätti tuoreeltaan runsaasti kritiikkiä, koska Korkeimman oikeuden katsottiin tulkinneen neljättä lisäystä liian suppeasti.¹⁹⁰ Käytännössä tämä ratkaisu antoi paitsi viranomaisille mutta myös muille tahoille puhelinkuunteluun varsin vapaat puitteet, joita tulevana vuosikymmeninä käytettiin paljon.

Manner-Euroopassa ei Yhdysvalloissa julkaistu artikkeli aiheuttanut mitään erityisiä toimenpiteitä. Lähteet vaikenevat siitä, mikä artikkelin levinneisyys tai sen saama huomio ylipäätään oli. Arvelen syynä olleen sen, mitä edellisessä kappaleessa esitin: yksityisyyden teoreettinen perusta oli Yhdysvalloissa erilainen, sillä sen nähtiin olevan henkilön vapautta suhteessa valtioon.¹⁹¹ Englannissa artikkeli noteerattiin ja useat oikeustieteelliset julkaisut käsittelivät aihetta tuoreeltaan. Siellä Warrenin ja Brandeisin huomioita verrattiin paitsi Englannin myös muihin common law -oikeusperheen maihin, pääasiassa Kanadaan ja Australiaan. Yksityisyyden käsitteen sisällöstä vallitsi kuitenkin merkittävä epäselvyys ja sitä pidettiin keinotekoisena.¹⁹²

Yksityisyyden suojan tarpeen syntyminen 1800-luvulla juontui sekä Euroopassa että Yhdysvalloissa olennaisesti samoista syistä: teknologinen ja yhteiskunnallinen muutos. Manner-Eurooppa, Englanti ja Yhdysvallat kehittyivät kuitenkin yksityisyyden suojan kannalta eri suuntiin, koska sääntelykehikko kehittyi erilaisista lähtökohdista.

4 Yksityisyyden alue laajenee – tietovarastojen syntyminen

1800-luvun kuluessa syntyi edellä kuvatuin tavoin uusia yksityisyyden alueita, jota perinteinen kodin piirin yksityisyys ei kattanut. Toisaalta uusin viestintätapoihin, kuten puhelimeen ja lennättimeen liittyviä, mutta erityisesti lehdistöön ja omaan kuvaan liittyviä. Jälkimmäiset

¹⁹⁰ Gormley 1992, s. 1357-1358.

¹⁹¹ Whitman 2004, s. 1161.

¹⁹² Seipp 1983, s. 328-329.

olivat pääosin täysin sääntelemättömiä ja liittyivät tyypillisesti korkean statuksen henkilöihin.

Viestinnän luottamuksellisuus ja toisaalta se, miten henkilö voi säädellä omaa julkista kuvaansa, vaikuttavat siihen, millaisena henkilö tai oikeammin hänen julkinen kuvansa näytetään muiden silmissä. Periaatteessa nämä kaksi yksityisyyden hallinnan aluetta olivat dominoivia 1800-luvulla. 1800-luvun lopulla kokonaisuuteen liittyi uusi ilmiö: tietovarastot, joiden laajuus ja merkitys nousi keskusteluun viimeistään 1930-luvulla. Tietovarastoissa merkityksellistä on se, että ne aikaa myöten kattoivat kaikki yhteiskunnan kerrokset, ei ainoastaan korkean statuksen omaavia henkilöitä. Igo kuvaa tätä aikaa nousevan hallinnon vuosikymmeniksi, jolloin pelkona oli hallinnon kasvava kyvykkyys luokitella ja tarkkailla kansalaisia.¹⁹³

Tietovarastoista puhuttaessa tietokoneet, yksityisyys ja henkilötiedot ovat mukana päivittäisessä yksityisyyden- ja tietosuojaa koskevissa keskusteluissa. Tietovarastot ovat kuitenkin vanhempi ilmiö ja kontekstuaalisen oikeushistorian näkökulmasta näitä koskeva kehitys on olennainen osa yksityisyyden- ja tietosuojan kehitystä. Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että koneellisesti käsiteltävien tietovarastojen syntyminen voidaan ajoittaa samaan vuoteen Warrenin ja Brandeisin artikkelin julkaisun kanssa.

4.1 Väestönlaskenta

Varhaisimmat henkilötietoja koskevat tietovarastot ovat väestönlaskentaan liittyviä. Hallitsijat ja myöhemmin valtiot ovat keränneet erilaisia väestöön liittyviä tietoja vuosittain, sillä ensimmäinen varmasti dokumentoitu väestönlaskenta järjestettiin antiikin Kreikassa jo vuonna 1500-luvulla eaa., kun Ateenan hallitsija Kekrops I määräsi kattavan väestönlaskennan toimitettavaksi¹⁹⁴.

Yhdysvalloissa hallinnon ylläpitämät henkilötietoja sisältävät luettelot olivat pitkään vain väestönlaskentaan liittyviä, joita tehtiin vuodesta 1790 lähtien. Väestökirjanpito pidettiin ajan tasalla kymmenen vuoden välein tehtävien lakisääteisten väestönlaskentojen (census) avulla. Väestönlaskenta on tässä tapauksessa terminä jossain määrin harhaanjohtava, sillä väestönlaskenta käsitti joukon kysymyksiä, joihin kansalaisten oli vastattava. Kysymysten määrä oli vuoden 1790 laskennassa vain neljä, mutta vuonna 1860 niiden määrä kasvoi jo

¹⁹³ Igo 2018, s. 13.

¹⁹⁴ Missiakoulis 2013, s. 413.

142:een. Kysymyksillä selvitettiin mm. perheoloja, koulutusta, ammattia ja omaisuutta. Vuoden 1850 väestönlaskentaan asti vastaukset vielä jätettiin myös kauppojen seinille ja muihin paikkoihin, joista ihmiset voivat vielä tarkistaa niiden oikeellisuuden. Lopulta vuoden 1890 väestönlaskennassa esitetyt kysymykset mm. vammaisuudesta ja sairauksista aiheuttivat julkisen keskustelun väestönlaskennan yksityisyydensuojasta ja johtivat lakimuutoksiin mm. siten, että väestönlaskennan tulosten julkaiseminen luvatta tuli rangaistavaksi.¹⁹⁵ ¹⁹⁶ Muutoksella ei sinänsä ollut vaikutusta kerättävien tietojen määrään; valtio ai-noastaan veloitettiin huolehtimaan tietojen luottamuksellisuudesta paremmin. Koska väestönlaskennalla kerättyjä tietoja kuitenkin myytiin, tässä kontekstissa kyse ei ollut kyse varsinaisesta yksityisyydensuojan parantamisesta valtion ja kansalaisen välisessä suhteessa.¹⁹⁷

198

Yhdysvaltojen kymmenen vuoden välein tehtävä väestönlaskenta oli ajautunut 1800-luvun loppua kohden tultaessa vaikeuksiin väestön määrän voimakkaan kasvun vuoksi ja vaikka kongressi oli jo rajoittanut väestönlaskennan yhteydessä esitettävien kysymysten määrää, väestönlaskennassa käsiteltävät tietomäärät eivät 1880-luvun teknologialla olleet enää käsiteltävissä.¹⁹⁹ Huolimatta siitä, että 1500 virkailijaa käsitteli väestönlaskennan vastauslomakkeita, vuoden 1880 väestönlaskenta oli kesken vielä 8 vuotta aloittamisensa jälkeen. Kotitalouksissa kiertäneet väestönlaskijat olivat keränneet tiedot lomakkeille, mutta lomakkeiden käsittely ja tietojen koonti niiltä oli väestönlaskentatoimistossa täysin manuaalista. Sadat virkailijat koostivat yhteenvetotietoja ja tämä työ oli erittäin uuvuttavaa ja stressaavaa.²⁰⁰

4.2 Mekaaninen tietojenkäsittely syntyy

Yhdysvaltojen ja Euroopan välinen ero suhtautumisessa teknologiaan on merkityksellinen yksityisyyden kannalta. Lubarin mukaan amerikkalainen kulttuuri on synnyltään ja kehitykseltään osaltaan teknologian historiaa; uudet tavat kommunikoida muiden kanssa ja viihdyttää itseään ovat olennainen osa tätä jatkumoa. Keskeinen osa kulttuuria on liiketoiminnan historia, jonka piirissä – ja alati kasvavan tehokkuuden vaatimuksesta – syntyi lopulta

¹⁹⁵ Solove 2006, s. 6.

¹⁹⁶ Ks. myös <https://www.census.gov/history/pdf/history-privacy-protection102019.pdf>

¹⁹⁷ Seipp 1978, s. 6–7.

¹⁹⁸ Vuonna 1890 Herman Hollerith kehitti Yhdysvaltojen väestönlaskentaan reikäkorttimenetelmän, joka osoittautui lopulta erääksi 1900-luvun merkittävimmäksi tietojenkäsittelykeksinnäksi ja vaikutti ratkaisevasti tietosuojan syntymiseen.

¹⁹⁹ Shurkin 1984, s. 64.

²⁰⁰ Campbell-Kelly 2004, s. 15.

yksityisyyden suojan syntyyn ratkaisevasti vaikuttaneita tapoja taltioida ja käsitellä tietoja: reikäkortti ja lopulta tietokone.²⁰¹

Yhdysvaltalainen matemaatikko Herman Hollerith kehitti 1880-luvun lopussa menetelmää, jossa pahvikorttiin reikiä lävistämällä tietyn koodin mukaan voitiin henkilöä kuvaavia tietoja tallentaa ja – mikä tärkeintä – näitä tietoja voitiin koneellisesti käsitellä taulukoimalla, lajittelemalla ja laskemalla. Idea tietojen tallentamisesta ja siirtämisestä reikänauhan ja reikäkortin avulla oli jo olemassa, mutta Hollerith keksi menetelmän näiden tietojen laskentaan ja taulukointiin. Menetelmää kokeili ensin Yhdysvaltain armeija käsitellessään sotilaiden terveystietoja ja Hollerith julkaisi menetelmästä tieteellisen artikkelin 1889.

Hollerithin menetelmässä jokaisella väestönlaskennassa tilastoitavalla henkilöllä oli oma reikäkortti.²⁰² Väestönlaskennassa kyselylomakkeilla kerätyt tiedot lävistetään jokaisen henkilön omalle kortille määrätyn koodiston mukaan. Näitä koodattuja reikäkortteja voitiin sen jälkeen käsitellä eri tavoin: lajitella, taulukoida ja laskea laitteilla, joita alettiin kutsua reikäkorttikoneiksi tai Hollerith-koneiksi. Kesäkuun 1. päivänä 1890 kaikkiaan 45 000 väestönlaskijaa aloitti vierailut kaikissa Yhdysvaltain kotitalouksissa ja 1000 virkailijaa lävisti yli 62,6 miljoonaa reikäkorttia – jokaiselle henkilölle omansa. Yli 100 Hollerith-konetta lajitelti, taulukoi ja laski kortteja.²⁰³ Ensimmäistä kertaa historiassa laaja tietoaaineisto oli muodossa, jossa sitä voitiin käsitellä koneellisesti. Tietotekniikan esiaste, mekaaninen tietojenkäsittely oli syntynyt.

Vuoden 1890 väestönlaskenta oli menestystarina, joka sai Yhdysvalloissa suurta julkisuutta lehdistössä. Näihin aikoihin myös yritykset kehittyivät Yhdysvalloissa ja erilaisissa toimistorutiineissa käsiteltävän tiedon määrä kasvoi eksponentiaalisesti. Suurten yritysten tietovarastot olivat valtavia jo 1900-luvun alussa, ja tietojen käsittely vaati suuria määriä henkilökuntaa. Metropolitan Life -vakuutusyhtiöllä oli vuonna 1907 kortistoissaan 20 miljoonan vakuutushakemuksen tiedot ja tuolloin maailman suurin postimyyntiyhtiö Sears and Roebuck vastasi päivittäin 90 000 kirjeeseen ja käsitteli 40 000 tilausta. Yhdysvaltalaiset

²⁰¹ Lubar 1993, s. 4-6

²⁰² Idean reikäkorttiin Hollerith sai tietävästi rautateillä käytettävästä matkalipusta, johon reitittämällä ”koodattiin” henkilön ulkonäön luonnehdinta: hiusten pituus ja väri, viikset jne. Tarkoituksena oli estää lipun siirtäminen toiselle henkilölle käytön jälkeen.

²⁰³ Campbell-Kelly 2004, s. 19–20.

yrietykset ottivatkin nopeasti Hollerith-koneet²⁰⁴ ja reikäkortit käyttöön toimistorutiinien automatisoimisessa kahdesta syystä: Niillä ei ollut eurooppalaisten yritysten jäykkiä prosesseja ja historiallisia rakenteita taakkanaan. Toinen syy oli yhdysvaltalainen nopeuden, tehokkuuden ja uuden tekniikan eetos, jonka erinomainen ilmentymä Hollerith-koneet olivat. Toimistorutiinien automatisointi ja toimintojen jatkuva tehostaminen uuden tekniikan avulla olivat vaikuttamassa siihen, että Yhdysvalloista kehittyi jo ennen toista maailmansotaa informaatioteknologian suurvalta, joka kehitti jatkuvasti uusia tapoja kerätä ja käsitellä tietoa.²⁰⁵ Tämä asema Yhdysvalloilla on edelleen, sillä kaikki merkittävimmät informaatioteknologiyrietykset ovat yhdysvaltalaisia.

Suomeenkin tulivat ensimmäiset reikäkorttikoneet jo 1922 silloiseen Tilastolliseen päätoimistoon, nykyiseen Tilastokeskukseen. Ennen toista maailmansotaa koneita oli käytössä jo muutamissa rahalaitoksissa ja vakuutusyhtiöissä, joiden laskentaan ja tilastointiin liittyvät rutiinit olivat sopivimpia reikäkorteilla käsiteltäviksi.²⁰⁶

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
1	1	3	0	2	4	10	On	S	A	C	E	a	c	e	g					EB	SB	Ch	Sy	U	Sh	Hk	Br	Rm	
2	2	4	1	3	E	15	Off	IS	B	D	F	b	d	f	h					SY	X	Fp	Cn	R	X	Al	Cg	Kg	
3	0	0	0	0	W	20		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
A	1	1	1	1	0	25	A	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
B	2	2	2	2	5	30	B	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
C	3	3	3	3	0	3	C	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
D	4	4	4	4	1	4	D	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
E	5	5	5	5	2		C	E	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
F	6	6	6	6	A	D	F	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
Q	7	7	7	7	B	E	Q	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
H	8	8	8	8	a	F	H	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
I	9	9	9	9	b	c	I	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9

Kuva 2. Hollerith-reikäkortti vuodelta 1895.²⁰⁷ Lähde: Yhdysvaltain kongressin kirjasto

4.3 Tiedosta informaatioksi

Toinen merkittävä kehitysvaihe yksityisyyden kannalta on tietovarastoissa olevien tietojen käsittely ja informaatioteorian syntyminen, jolloin tietojen avulla luodaan jalostettua tietoa,

²⁰⁴ Herman Hollerith perusti 1900-luvun alussa Recording-Tabulating-Calculating -yhtiön, josta 1920-luvulla syntyi International Business Machines (IBM) -yhtiö. IBM dominoi tietokonemarkkinoita 1950-luvulta aina 1980-luvulle asti.

²⁰⁵ Campbell-Kelly 2004, s. 20.

²⁰⁶ Suominen 2000, s. 47–48.

²⁰⁷ saatavilla <http://memory.loc.gov/mss/mcc/023/0008.jpg>

informaatiota. Niiniluoto määrittelee informaation yläkäsitteeksi, jonka suppeampi erikoistapaus on tieto. Tietoon liittyy menestyksen, totuudenmukaisuuden ja perusteltavuuden lisäehto. Tieto-opin perustivat antiikin kreikkalaiset filosofit 400-luvulla eaa., ja klassisen filosofisen käsityksen mukaan tieto on ”hyvin perusteltu tosi uskomus”.²⁰⁸ Yhdysvaltojen etumatkaa tietojenkäsittelyssä kuvaa se, että paitsi tiedon koneellinen käsittely, myös informaatioteoria kehitettiin Yhdysvalloissa, Bell-puhelinyhtiössä 1920-luvulla.²⁰⁹ Claude Shannon julkaisi näiden perusteella 1948 tutkimuksen tilastollisesta kommunikaatioteoriasta ja informaatioteoria sai lopullisesti hyväksytyin matemaattisen muotonsa 1950-luvulla.²¹⁰ Informaatioteoriasta tuli tietokoneiden synnyn ja kehittymisen myötä tärkeä tekijä myös tietosuojan syntymisen kannalta.

4.4 Hollerith-koneiden ja reikäkorttien rooli Holokaustissa ja japanilaisten internoinnissa

Tietovarastojen ja tietojenkäsittelyn historiaan liittyy eräs aikajakso, joka on syytä tässä yhteydessä mainita. Hollerith-koneilla ja reikäkorteilla oli ratkaiseva rooli natsien hallinnossa ja natsit käyttivät menetelmää, jota nykyisin mahdollisesti kutsuttaisiin ”tiedolla johtamiseksi” kansanmurhan toteuttamisessa.

Hitlerin valinnasta valtakunnankansleriksi tammikuussa 1933 oli kulunut vain neljä kuukautta, kun Saksassa uusi hallinto järjesti kattavan väestönlaskennan, jonka tarkoitus oli selvittää perusteellisesti saksalaisten elinolosuhteet. Ensimmäistä kertaa väestönlaskennassa hyödynnettiin reikäkortteja ja Hollerith-koneita. Yli 500 000 väestönlaskijaa kävi kaikissa saksalaisissa kotitalouksissa. Lomakkeilla kysyttiin yksityiskohtaisia tietoja mm. henkilöhistoriasta liittyen vanhempiin, puolisoon, lapsiin ja muihin sukulaisiin sekä uskontoon ja omaisuuteen. Luebke ja Milton kuvaavat henkilöhistoriaan osalta kerättäviä tietoja selkeästi rotuhygieniaan liittyviksi.²¹¹

Saksassa toteutettujen tarkkojen väestönlaskentojen rooli kansanmurhassa on sinänsä ollut tiedossa, mutta 1930-luvun mekaanisen tietojenkäsittelyn huipputekniikan osuus ei ole ollut selvä, väittää Black²¹², joka julkaisi aihepiiriä käsittelevän laajan monografian 2001.²¹³

²⁰⁸ Niiniluoto 1996, s. 48–49.

²⁰⁹ Niiniluoto 1996, s. 9–11.

²¹⁰ Niiniluoto 1996, s. 11.

²¹¹ Luebke 1994, s. 25–26.

²¹² Blackin väitteen vahvistavat 1994 Luebe ja Milton (Luebke 1994, s. 26.)

²¹³ IBM and the Holocaust: The Strategic Alliance between Nazi Germany and America's Most Powerful Corporation

Blackin mukaan Hollerith-koneiden valmistajan ja kehittäjän IBM:n ja sen saksalaisen tytäryhtiön DEHOMAG'in osuus oli ratkaiseva kansanmurhan toteuttamisessa, sillä IBM ei myynyt pelkästään laitteita, vaan se itse asiassa toteutti räätälöityjä ratkaisuja natsihallinnon ongelmiin.²¹⁴ Black kuvaa sitä, kuinka ensimmäinen asia, jonka Hitler halusi tietää, oli Saksassa asuvien juutalaisten tarkka määrä. Kun tämä oli selvillä, IBM loi järjestelmät, jolla Saksan juutalaisten nimet ja sijainnit taulukoitiin myös ammatti- ja työvoimatietokantoihin sekä rahoituslaitoksiin. Sijaintietojen avulla juutalaiset sitten paikallistettiin ja joukkosiirrettiin gettoihin. Junakuljetukset, keskitysleirit ja ylipäänsä useimmat kansanmurhaan liittyvät suurten tietomäärien käsittelyt tapahtuivat reikäkorttikoneilla ja erikoisratkaisuilla, jotka IBM toteutti.²¹⁵

Yksityisyyden historian kannalta on ratkaisevaa havaita, miten kansalaisten väestönlaskennassa viranomaisille antamat tiedot kääntyvät tyrannimaisen hallinnon käsissä heitä vastaan ja saattavat heidät hengenvaaraan. Ilmeisesti Black onnistui ensimmäisen kerran dokumentoimaan informaatioteknologian ja yksityisyyden välisen törmäyksen, jossa osallisina olivat yksityinen yritys ja valtio.

Hondius mainitsee Hollannin parlamentissa syntyneestä kiistasta vuonna 1971, missä esiin nousi huoli väestönlaskennassa kerättävien tietojen luottamuksellisuudesta ja siitä, että miehittäjä tai diktaattori pääsisi käsiksi väestönlaskentatietoihin. Hondius ei mainitse mistä keskustelu sai alkunsa, eikä lähdeaineisto suoraan vastaa kysymykseen siitä, miten natsien toteuttama väestönlaskenta näkyi Saksassa sodan jälkeen yksityisyyttä koskevassa keskustelussa ja miten oikeustieteilijät suhtautuivat väestönlaskennoissa kerättäviin tietoihin ja niiden käyttöön. Ilmeisesti tätä kysymystä ei ole juuri tutkittu muuten kuin teknologian toimittaneen IBM:n roolin kannalta. Toisaalta Black toteaa, että IBM:kään ei yhtiönä antanut arkistojaan tutkimuskäyttöön.²¹⁶ Whitman ei myöskään mainitse natsien väestönlaskentoja, mutta kysyy, miksi eurooppalaiset lait pyrkivät niin kovin turvaamaan ihmisarvoa ja henkilökohtaista kunniaa? Hänen mielestään vastaus ei piile fasismin ja varsinkin natsismin jättämässä traumaattisessa jäljessä, jonka tuote varsinkin ihmisarvoa suojaavat normit ensinäkemältä vaikuttaisivat olevan.²¹⁷ On kuitenkin huomattava, että myös Yhdysvalloissa käytettiin IBM:n reikäkorttitekniologiaa etniseen profilointiin vuonna 1942. Tuolloin

²¹⁴ Black 2021, s. 1.

²¹⁵ Black 2021, s. 3.

²¹⁶ Black 2021, s. 4.

²¹⁷ Whitman 2004, s. 1165.

Yhdysvaltojen liittohallitus käytti pari vuotta aiemmin suoritetussa väestönlaskennassa saatuja kansalaisten etnistä alkuperää koskeneita tietoja ja päätti siirtää 112 000 syntyperältään japanilaista kansalaistaan Kalifornian rannikolta sisämaan internointileireihin.²¹⁸

4.5 Sosiaaliturvatunnus otetaan käyttöön Yhdysvalloissa

Samoihin aikoihin, kun Saksa yritti mahdollisimman tarkkaan selvittää ja paikantaa juutalaiset osana väestönlaskentaansa, Yhdysvalloissa säädettiin vuonna 1935 sosiaaliturvaa koskeva laki Social Security Act osana presidentti Rooseveltin suuren laman aikana käynnistämää yhteiskuntaa eheyttävää sosiaaliohjelmaa.²¹⁹ Laki edellytti, että henkilöille annetaan yhdeksännumeroinen tunnusnumero Social Security Number (SSN), mikä nostatti välittömästi keskusteluun ”tietovarastojen ympärille rakennetun yhteiskunnan” ongelmat. Saadakseen työttömyyskorvausta henkilön piti rekisteröityä ja tällöin hänelle luotiin SSN. Kysymyksiä ja epäilyjä herättivät ne runsaat tiedot, joita henkilön piti tässä yhteydessä antaa, mukaan lukien uskonto, tiedot perheestä ja ihonväri. Viimeksi mainittu herätti afroamerikkalaisissa piireissä suoranaista raivoa. Myös juutalaiset pelkäsivät joutuvansa syrjinnän kohteeksi, koska antisemitismi oli paikoin varsin yleistä.²²⁰ Henkilölle syntyi SSN-rekisteriin myös työhistoria, jonka avulla työnantajat pystyivät epäsuorasti selvittämään ammattiliiton jäsenyyden ja harjoittamaan ammattiyhdistysaktiivien diskriminointia. Keskustelua herätti myös tietojen luottamuksellisuus, joka oli heikko. SSN-toimiston henkilökunta vuosi tietoja tai jopa myi niitä. Näistä huolimatta SSN:n käyttöönotto oli menestys, sillä lain ensimmäisen voimassaolokuukauden aikana 22 miljoonaa henkilöä täytti tunnuksen hakemuslomakkeen. SSN:n käyttö laajeni presidentti Rooseveltin määräyksen käsittämään muitakin liittovaltion tietoja jo 1940-luvulla, vaikka tietojen keräämistä ja käsittelyä epäiltiin varsin laajasti.²²¹

Igon mukaan SSN:iin suhtauduttiin kaksijakoisesti: toisaalta pelättiin rekisteröinnin tuomaa hallituksen valvontaa, mutta toisaalta oltiin ylpeitä Yhdysvaltain kansalaisuuden ensimmäisestä konkreettisesta ilmentymästä, joista henkilölle myönnetty SSN ja työttömyyskorvaus olivat osoitus. Ihmisille tuntui tunne siitä, että he olivat mukana jossain suuremmissa yhteisössä ja heistä välitettiin. Heillä oli sosiaaliturva, jota ei aiemmin ole ollut. Tämä kokemus peilautui 1930-luvun suuren laman työttömyyden ankariin kokemuksiin. Yritykset jopa myivät koristeellisia riipuksia ja sormuksia, joihin SSN oli kaiverrettu, mikä kertoi osaltaan

²¹⁸ Kuopus 1985, s. 32.

²¹⁹ Igo 2018, s. 57–58.

²²⁰ Igo 2018, s. 72–73.

²²¹ Igo 2018, s. 81–83.

SSN:stä ja uudesta sosiaaliturvasta tunnetusta ylpeydestä. Vaikka tietojen keräämistä ja rekisteröintiä epäiltiin, Igon mukaan ihmiset sitä pidettiin sittenkin pienempänä pahana kuin jäämistä järjestelmän ja yhteiskunnan ulkopuolelle.²²²

Igo pitää SSN-hanketta taitavasti suunniteltuna operaationa, jonka avulla ihmiset lopulta vapaaehtoisesti luovuttivat runsaasti henkilökohtaisia tietojaan viranomaisten haltuun. Ihmisten aiemmin varjelemansa yksityiset tiedot olivatkin nyt osa julkisuuden kulttuuria, byrokrattista ja tehokasta hallintoa tavalla, jota pidettiin uuden tehokkaan ajan ilmentymänä. Yksityisyyden merkitys väistyi nopeasti taka-alalle, sillä yhteisön jäsenyys ja siihen liittyvät edut olivat etusijalla –mutta ei vastikkeetta.²²³ Igo ei kuitenkaan käsittele kysymystä siitä, miten SSN:n hakijoiden viiteryhmä vaikutti tähän käsitykseen. Kysehän oli lähinnä työväenluokkaan kuuluvien henkilöiden henkilötiedoista, mutta kuten seuraavassa kappaleessa esitän, toisen maailmansodan jälkeen tuskin kukaan lopulta välttyi tietojensa käsittelyltä.

5 Nykyaikainen yksityisyys syntyy

Westin²²⁴ määrittelee nykyaikaisen yksityisyyden syntyhetken toisen maailmansodan päätymiseen vuoteen 1945²²⁵ ja hahmottelee yksityisyyden kehityksen jakamalla sen ajanjaksoihin vuosina 1961–1979, 1980–1989 ja 1990–2002²²⁶, sillä kultakin ajanjaksolta on löydettävissä juuri tuolle ajanjaksolle tyypillisiä muutosta selittäviä tekijöitä. Näitä muutoksia selvittäviä tekijöitä Westin edelleen jäsentää määrittelemällä kolme suhdetta tai voimaa, jotka aiheuttivat muutokset yksityisyydessä. Näitä suhteita ovat kansalainen – hallitus, työn tekijä – työnantaja sekä kuluttaja – yritys. Muutokset liittyvät tekniikan kehittymiseen, yhteiskunnalliseen keskusteluun sekä oikeuden kehittymiseen.²²⁷

Toista maailmansotaa seurannutta 15 vuoden ajanjaksoa vuoteen 1960 asti Westin kuvaa yksityisyyden perustusten laskemiseksi. jota Yhdysvalloissa leimasi ihmisten korkea luottamus hallitukseen, liike-elämään ja kolmanteen sektoriin ja heidän motiiveihinsa ja tapoihinsa käsitellä henkilötietoja. Samaan aikaan yksityisen kansalaisen tiedot olivat yhä

²²² Igo 2018, s. 97–98.

²²³ Igo 2018, s. 97–98.

²²⁴ Westin väittää, että 1945–1960 ei ollut informaatioteknologian kehittymisen kausi. Mielestäni hän on tässä väärässä, sillä juuri 1950-luvulla luotiin pohja ja tehtiin keskeisiltä osin ne innovaatiot, joihin 1960-luvun informaatioteknologia perustuu. Merkittävä osa näistä innovaatioista tehtiin Yhdysvaltain puolustusministeriön ilmavalvontajärjestelmä SAGE:n kehityksessä.

²²⁵ Tässä on muistettava, että näkökulma on yhdysvaltalaisen tutkijan ja soveltuu vain Yhdysvaltoihin.

²²⁶ Tämä ajanjako on tarkastelun ulkopuolella tässä esityksessä.

²²⁷ Westin 2003, s. 7–8.

laajemmin jossain tietovarastossa käytettävissä hyvinvointivaltion tavoitteita varten. Enemmistö ihmisistä hyväksyi tietojen keräämisen käytön tähän tarkoitukseen ja sen, että päätöksenteossa alettiin käyttää myös rotuun, uskontoon ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyviä tietoja. Useimmiten nämä päätökset liittyivät valtion tarjoamiin sosiaalietuihin. Tiedotusvälineetkin yleisesti hyväksyivät yksityisyydenrajoitukset. Yksityisyyden loukkauksia käsiteltiin tuomioistuimissa perinteisten käytäntöjen mukaan²²⁸, eikä henkilötietojen käyttöä liikelämässä markkinointiin tai työntekijöiden valvomiseksi pidetty perusoikeuksia loukkavana.²²⁹

Samaan ajanjaksoon osuu myös toisen maailmansodan kauhuista innoituksensa saanut ja Eleanor Rooseveltin²³⁰ ajama YK:n ihmisoikeuksien julistus vuonna 1948, jossa yksityisyys ensimmäisen kerran mainitaan perusoikeutena. Julistuksen 12 artiklassa määrätään, että *[ä]lköön mielivaltaisesti puututtako kenenkään yksityiselämään, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon älköönkä loukattako kenenkään kunniaa ja mainetta. Jokaisella on oikeus lain suojaan sellaista puuttumista tai loukkausta vastaan.*

Miksi ja miten yksityisyys lopulta löysi tiensä Ihmisoikeuksien julistukseen, on epäselvää. Igon mukaan julistuksen valmistelu oli muiden artiklojen osalta hyvin perusteellista, mutta 12 artiklasta tuskin edes keskusteltiin eikä se ollut sen enempää erityisesti harkittu kuin kiistanalainkaan. Yksityisyys nähtävästi katsottiin vain olevan osa laajempaa ihmisoikeuksien suojan kokonaisuutta, jonka perustana käytettiin Ranskan vallankumouksen Ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistusta ja Yhdysvaltojen perustuslain lisäyksiä. Artiklan käytännön merkitys jäi hyvin vähäiseksi osin sitomattomuutensa vuoksi, osin alkamassa olleen kylmän sodan vuoksi, jolloin ihmisoikeuksilla oli politiikassa vain välinearvoa. Yhdysvalloissakin kesti lähes 20 vuotta, ennen kuin yksityisyys nostettiin perusoikeudeksi korkeimman oikeuden tuomiolla.²³¹ Yksityisyys ei siten kansainvälisessä oikeudessa vielä ollut löytänyt sijaansa.

Yhdysvalloissa aikakaudelle leimaa antava tapahtuma oli Senaattori Joseph McCarthyn aloittamat kommunistivainot, joiden puitteissa syntyi erilaisia henkilöluetteloita, mustia listoja ja lojaalisuusrekistereitä 1950-luvun kuluessa. Yhdysvalloissa näihin kuitenkin

²²⁸ Westin viitanee tässä Prosnerin vuonna 1960 määrittelemiin neljään oikeuskäytännössä syntyneeseen yksityisyydenloukkaustyyppiin, jotka olivat saaneet alkunsa Warrenin ja Brandeisin artikkelissaan esittämästä argumentaatiosta.

²²⁹ Westin 2003, s. 7–8, aiheesta samoin myös Igo 2018, s. 13.

²³⁰ Igo 2018, s. 144.

²³¹ Igo 2018, s. 144.

suhtauduttiin ymmärtävästi, jopa kannustavasti vahvan antikommunistisen ilmapiirin vuoksi ja Westin määritteleekin näitä tapahtumia myös hallinnon vahvaksi tunkeutumiseksi yksityisyyden alueelle. Lojaalien henkilöiden luetteloihin puututtiin lainsäädännössä vasta 1960-luvulla.²³² Kehitys Yhdysvalloissa oli siten kerrotulla tavalla ristiriitaista ja vapausoikeuksien eetoksen kannalta myös epäjohdonmukaista.

Yksityisyys kehittyi myös Euroopassa samoihin aikoihin ja nähdäkseni vielä selvemmin poliittisten tavoitteiden välineeksi. YK:n ihmisoikeuksien julistuksen innoittamana ja myös Euroopan hiipivää stalinismia vastaan ryhdyttiin Englannin, Ranskan ja Saksan toimesta vuonna 1948 laatimaan Euroopalle ihmisoikeuksien yleissopimusta, joka ratifioitiin 1953. Sopimuksella määriteltiin ihmisoikeudet ja perustettiin sopimuksen velvoitteita valvomaan tuomioistuin. Sopimuksen aineellinen sisältö sai inspiraationsa kolmesta lähteestä, joita olivat vuoden 1689 Englannin Bill of Rights, Yhdysvaltojen perustuslain lisäykset sekä Ranskan 1789 Ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistus.²³³ Sopimuksen 8 artiklan mukaan on *Oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta*

1. Jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta.
2. Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi silloin kun laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen ja rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalien suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin aloitti toimintansa vuonna 1959, ja vuoteen 1998 se oli käsitellyt yli tuhat juttua, näistä 13 koski viranomaisten tunkeutumista kotiin, ja 6 viestinnän suojausta viranomaisten valvonnalta, joten 8 artikla näytti tässä tarkoituksessa tarjoavan oikeussuojakeinon ihmisoikeussopimukseen liittyneiden maiden kansalaisille.²³⁴ Toisaalta juttujen otsikoiden perusteella yksityisyyden suojaan liittyvät kysymykset näyttävät kosketelleen kansalaisen ja viranomaisen välistä suhdetta IOS:n 8 artiklan 2 kohdan mukaisesti, joten tällä perusteella Euroopassa ei Westinin kuvaamia muutosajureita käytännössä ollut

²³² Westin 2003, s. 8.

²³³ Ovey 2006, s.1–3.

²³⁴ European Court of Human Rights: Survey Forty years of activity 1959- 1998, saatavilla https://www.echr.coe.int/Documents/Survey_19591998_BIL.pdf Käyty 7.10.2021

työntekijä – työnantaja sekä kuluttaja – yritys -välisissä suhteissa. Syynä lienee ollut se, että yksityisyyden perusta oli monissa Euroopan maissa luotu lehdistön toimintavapautta rajoitettavilla yksityisyyttä suojaavilla laeilla varsinkin Ranskassa ja Saksassa, mikä oli Whitmanin kuvaaman eurooppalaisen yksityisyyden suojan ytimessä.

5.1 Yhteiskunnallisen keskustelun muutos Yhdysvalloissa 1950-luvulla – Euroopassa hiljaisuus

Westinin mukaan 1950-luvun loppua kohden alkoi Yhdysvalloissa viritä keskustelua yksityisyyden ja valvonnan tasapainosta. 1950-luvulla tekniset tarkkailumenetelmät, kuten piilotetut kamerat ja mikrofonit tulivat yhä yleisemmiksi hintojen laskiessa. Näitä käytettiin työpaikoilla ja kouluissa yleisesti. Sosiokulttuurisella tasolla ympäristötekijät, kuten kaupunkien tungos ja luokkatekijät kuten varallisuus ja rotu muovasivat henkilön todellisia mahdollisuuksia suojautua muiden tarkkailulta.²³⁵ Lähdeaineistosta ei löydy viitteitä siitä, että näistä olisi käyty Euroopassa keskustelua. Tähän on monia mahdollisia selityksiä, joista Westinin kuvaama kolme suhdetta tai voimaa lienevät todennäköisimpiä, sillä kuten jäljempänä havaitaan, Yhdysvalloissa kaikkiin Westinin yksityisyyttä määritteleviin suhteisiin kohdistui jännitteitä. Jännitteet nousevat jopa niin suuriksi, että Yhdysvalloissa yksityisyys vaikutti olevan viimeistään 1950-luvulta lähtien jossain määrin suhteellinen käsite, eikä niinkään ehdoton moraalinen oikeus. Tarkastelen seuraavassa eräitä kehityspiirteitä, jotka tukevat tätä päätelmää.

5.1.1 Yhdysvaltalaisen esikaupunkien menetetty yksityisyys

Yhdysvaltalaiset yhteiskuntatieteilijät kiinnostuivat toisen maailmansodan jälkeisen esikaupungistumisen²³⁶ tuomista muutoksista amerikkalaiseen elämään. Sosiologi William H. Whyten vuonna 1956 tekemät tutkimukset²³⁷ sosiaalietiikasta kuvasivat tavan, jolla esikaupunkilaiset tarkkailivat toisiaan. Whyte nosti esiin ”hiipivän totalitarismin”, joka pakotti esikaupungeissa elävät yhdenmukaiseen muottiin. Missä määrin esikaupungeissa ylipäättään on yksityisyyttä, Whyte epäili. Esikaupungeissa naapurit esittivät kysymyksiä ja olettivat saavansa niihin vastauksia. Talossaan saattoi elää eristyksissä muista, mutta naapureiden katseet seurasivat alati pihaa ja katua; kuka tulee ja menee. Kotirouvien luona vierailevien miesten kyläilyjen kesto noteerattiin ja näistä naapureiden kanssa keskusteltiin. Whyten mukaan

²³⁵ Westin 2003, s. 4.

²³⁶ Suburbanization oli käsite, jolla ymmärrettiin väestön siirtymistä asumaan esikaupunkeihin.

²³⁷ Whyte 1956

yksityisyydestä olikin tullut salaista ja epäilyttävää. Yhteisön sosiaalinen normisto – joka oli aiemmin suojannut yhteisöä ja ollut sitä yhdistävä kulttuurista jatkuvuutta turvaava voima – olikin toisen maailmansodan jälkeen muuttunut. Moderni Amerikka oli kadottanut 1800-luvun kompassinsa ja yhteisön normeista olikin tullut yhteisön vaatimustenmukaisuuksia ja yksityisyyden alueelle syvään tunkeutuvia vaatimuksia. Westin kuvaa, että ”kun yhteiskunta ei hyväksy tiettyä henkilökohtaisia käyttäytymistä, se sanoo, että tämä ei ole yksityinen valinta eikä salli tämän käyttäytymisen suhteen yksityisyyttä”²³⁸. Tiukat sosiaaliset normit ja niiden perusteella annetut vertaisarvioinnit, suorastaan tuomiot, alkoivat pelottaa ihmisiä. Kritiikki kohdistui kuitenkin myös siihen, miksi esikaupunkien asukkaan antoivat tämän tapahtua, miksi he antoivat kallisarvoisen yksityisyytensä pois? Tätä muutosta koskeva keskustelu levisi yhteiskuntatieteilijöiden piiristä suuren yleisön tietoisuuteen, kun kirjailija Sloan Wilson julkaisi 1955 menestyskirjansa *The Man in Gray Flannel Suit*, jossa hän kuvasi valkokaulustoimihenkilön identiteettiongelmaa: kenelle harmaapukuinen mies on tosi, itselleenkö vai korporaatiolle. Kirjan perusteella tehtiin kriitikoiden kiittämä Hollywood-elokuva seuraavan vuonna.^{239 240}

5.1.2 Tieteelliset markkinointimenetelmät

Mainonnan menetelmät tieteellistyivät laajasti 1950-luvulla motivaatiotutkimuksen avulla. Sielutieteet alistettiin myynnin ja markkinoinnin palvelukseen. Motivaatiotutkimuksessa voitiin psykologian, psykiatrian, sosiologian ja antropologien avulla selvittää perusteellisesti ja kootusti, miten kuluttajaa voidaan suostutella. Markkinoinnin kehittämistä varten kerättiin ja analysoitiin laajasti yksityisten kuluttajien psyykettä koskevia tietoja. 1950-luvulla markkinointiin saatettiin kriittisissä kommentteissa yhdistää käsite ”aivopesu”. Tapaa, jolla mielenterveyden asiantuntijoiden osaamista käytettiin paljastamaan kuluttajien syvimmat ja salaisimmat halut ja toiveet pidettiin paheksuttavina. Henkilön persoonallisuus avattiin ja tiedot valjastettiin markkinointiin. Eräiden kriitikoiden, kuten Vance Packardin kirjoitukset saivat paljon huomiota ja hänen 1957 ilmestynyt teoksensa *The Hidden Persuades* pysyi 18 viikkoa myydyimpien kirjojen listalla Yhdysvalloissa. Kirjaa pidettiin silmiä avaavana, koska Packard selosti perusteellisesti ”manipuloinnin ajan” markkinointimenetelmät. Eräs

²³⁸ Westin 2003, s. 5.

²³⁹ Igo 2018, s. 118–120.

²⁴⁰ Korporaatioon viittaa myös Vance Packard kirjassaan *Alaston yhteiskunta*, kun hän kuvaa Yhdysvaltojen muuttuneen 1950-luvulta lähtien työntekijöiden yhteiskunnasta yritysten yhteiskunnaksi. Hän selitti sen amerikkalaisten suuryritysten rajulla kasvulla, jolloin niistä oli tullut yhteiskuntia yhteiskunnan sisään omine sääntöineen.

paljon huomiota saanut menetelmä oli subliminaalinen mainonta, jossa esimerkiksi elokuvassa näytetään useita kertoja kuva tai viesti vain tuhannesosasekuntien ajan. Viestejä ei havaita tietoisesti vaan alitajuisesti.²⁴¹

5.1.3 Psykologiset tutkimukset siirtyvät myös kouluihin

1950-luvulla ryhdyttiin Yhdysvalloissa tekemään laajamittaisesti psykologisia testejä oppilaille. Tarkoituksena oli jakaa tietoja opetuksen kehittämistä silmällä pitäen, mutta myös oppilaiden sosiaalisten suhteiden tarkastelua varten. Jälkimmäistä tavoitetta varten mm. Los Angelesin kouluviraston kyselyssä kysyttiin lapsilta mm. ”onko sinulla vähemmän ystäviä kuin muilla lapsilla, ja, haluaisitko asua jonkun toisen luona, sekä, koetko, ettei kotona kukaan rakasta sinua”. Kysymykset nostattivat vanhempien raivon Los Angeles Times -lehdessä vuonna 1957, koska vanhemmilta, saati lapsilta ei oltu kysytty tutkimukseen lupaa. Kiistakirjoituksissa kuvattiin tutkimusta ”astumista vanhemmuuden syvimmän yksityisyyden alueelle”, koska tutkimuksen avulla oppilaista saadaan tietoja, joita ei saataisi haastattelussa. Oppilaiden psyyke läpivalaistiin tavalla, jota ei pidetty hyväksyttävänä. Kritiikki oli turhaa, sillä jo vuonna 1960 oppilaille tehtiin kerrassaan jo 130 miljoona testiä, mikä vastasi kolmea vuosittaista testiä jokaista oppilasta kohden ensimmäiseltä luokalta lukion viimeiselle luokalle. Testattujen yksityisyydensuoja herätti kysymyksiä, sillä aineistoa kertyi paljon. Lisäksi testeissä esitetyt kysymykset olivat hyvin tunkeilevia ja bisarreja: ”nautin kelmumisesta kylpyammeessa, tai, kerron tuhmia vitsejä joskus vaikkei minun pitäisi”. Huolta herätti ennen kaikkea se, kuinka syvälle menevää tietoa oppilaiden yksityisestä elämästä tutkimukset paljastavat.²⁴²

Euroopassa tilanne poikkesi monessa suhteessa Yhdysvalloista, eikä Euroopassa yksityisyyteen kohdistunut vastaavia jännitteitä. Tämä saattoi johtua siitä, että monet näistä jännitteistä synnyttävistä muutoksista olivat Euroopassa vielä edessä tai niitä ei Euroopassa koskaan tapahtunut. Eräänä merkittävänä muutoksena Yhdysvalloissa 1950-luvulta lähtien voidaan pitää markkinatalouden tunkeutumisella yhä syvemmillä yksityisyyteen. Whitmania mukaillen yksityisyyttä ei Euroopassa alistettu puhtaalle markkinataloudelle, kuten näytti käyneen Yhdysvalloissa.²⁴³

²⁴¹ Igo 2018, s. 125–128.

²⁴² Igo 2018, s. 129–131.

²⁴³ Whitman 2004, s. 1193.

5.2 Tietokoneet ja rekisterit synnyttävät tarpeen tietosuojalle

Maailman ensimmäiset tietokoneet olivat oikeastaan suuria laskimia, joita rakennettiin juuri ennen toista maailmansotaa ja varsinkin sodan aikana mm. vihollisen salauskoodin purkua ja ammuksien lentoratojen laskentaa varten. Nämä olivat julkisin varoin sotilaallisiin tarkoituksiin rakennettuja tietokoneita, joiden kehitys tapahtui melko samoihin aikoihin kolmessa suurimmassa sotaa käyvässä maassa: Yhdysvalloissa, Englannissa ja Saksassa. Varsinaisesti nykyaikainen tietokone katsotaan syntyneen 1945 Yhdysvalloissa, kun matemaatikko John von Neumann julkaisi artikkelinsa tallennetun ohjelman tietokoneesta. Tietokoneiden ensimmäiset käyttäjät olivat fyysikkoja ja matemaatikkoja, eivätkä he – von Neumannin itsensä tavoin – nähneet tietokoneille käyttökohteita luonnontieteiden ulkopuolella.²⁴⁴

Ensimmäinen kaupallisesti valmistettu tietokone oli Rand-yhtiön UNIVAC (Universal Automatic Computer), joka esiteltiin 1951, ja sen otti käyttöönsä Yhdysvaltojen väestönlaskentatoimisto. Väestönlaskentatoimisto oli siten toisintamassa samaa, mitä se oli tehnyt reikäkorttikoneiden suhteen 60 vuotta aikaisemmin: hyödynsi parasta saatavilla olevaa tekniikkaa. Tietokoneiden hyödyt myös liiketoiminnassa havaittiin nopeasti ja vuoteen 1954 mennessä jo 14 suuryritystä Yhdysvalloissa oli ottanut UNIVAC-koneita käyttöön. Näitä ensimmäisen sukupolven tyhjiöputkilla toteutettuja tietokoneita käytettiin paljolti sisäisen ja ulkoisen laskentatoimen tehtäviin. Samaan aikaan Yhdysvalloissa syntyi tietokoneteollisuus ja 1950-luvun puolivälissä jo kahdeksan elektroniikkayritystä valmisti tietokoneita.²⁴⁵

Tietokoneiden kehitys 1940- ja 1950-luvuilla liittyy ratkaisevasti yksityisyyteen ja myöhemmin tietosuojaan, mutta vielä tuolloin tietokoneet eivät muodostaneet mitään erityistä kysymystä yksityisyyden (tai tietosuojan) kannalta, eikä niitä koskevia julkisia keskusteluja käyty Yhdysvalloissa. Tietokoneen kulttuurihistoriaa tutkineen Suomisen mukaan tietokone oli kiinnostava tekninen uutuuus, johon liitettiin tiedotusvälineissä positiivisia mielikuvia ja itse asiassa tietokone voidaankin ymmärtää myös tiedotusvälineissä syntyneenä kulttuurisena konstruktiona. Suuren yleisön asenne ja mielikuvat tietokoneesta muodostuivat paljolti tätä kautta, sillä itse tekniikka oli liian monimutkaista maallikkojen hahmotettavaksi.²⁴⁶

Tietokoneiden käyttöä varsinaisesti tietojen varastointiin ja käsittelyyn rajoitti niiden tekniikka, sillä tietokoneiden massamuistit perustuivat peräkkäisluettaviin tietueisiin

²⁴⁴ Cerruzzi 2003, s. 21–24.

²⁴⁵ Cerruzzi 2003, s. 27–29.

²⁴⁶ Suominen 2000, s. 72.

reikäkorteilta tai magneettinauhalta. Tästä syystä yksittäisten tietojen esille saaminen edellytti koko aineiston lajittelua, mikä oli hidasta ja kallista. Muutos oli kuitenkin tulossa, sillä tietokoneiden kehitystä 1950-luvulla suorastaan puski eteenpäin Yhdysvalloissa puolustusministeriön yhdessä IBM:n kanssa aloittama hanke kehittää tietokoneistettu ilmavalvontajärjestelmä SAGE (Semi-automated Ground Environment). Tässä ilmeisesti kaikkien aikojen kalleimmassa tietojenkäsittelyprojektissa tehtiin monia innovaatioita, jotka merkitsivät tietotekniikan läpimurtoa: ferriittirengaskeskusmuisti, hajautettu tietojenkäsittely, symbolinen ohjelmointikieli, tietoliikenne puhelinlinjojen avulla, graafiset näyttöpäätteet, reaaliaikainen käyttäjärjestelmä ja tietojärjestelmien suunnitteluperiaatteet. Näiden lisäksi IBM kehitti vuonna 1957 pyöriviin magneettilevyihin perustuvan levymuistin, jonka avulla mikä tahansa massamuistin tietue oli luettavissa tai kirjoitettavissa sekunnin osissa.²⁴⁷ Tietojenkäsittelyn uusi aika kulminoitui SAGE-hankkeen innovaatioita hyödyntäen IBM:n toteuttamaan aikansa suurimpaan yksityiseen tietotekniikkaprojektiin, jossa lentoyhtiö American Airlinesille rakennettiin paikanvarausjärjestelmä SABRE (Semi-automated Business Research Environment). SABREN erityinen ominaisuus oli SAGEssa kehitetty tietojen reaaliaikaiset kyselyt ja päivitykset mahdollistanut OLTP eli On-line Transaction Processing. SABRE otettiin käyttöön 1960, ja sen avulla käsiteltiin 85 000 päivittäistä ajanvarauspuhela 50 kaupungin toimipisteistä 1100 pääteyhteyden avulla ja tehtiin päivittäin 40 000 varausta. Järjestelmän kyvykkyys reaaliaikaisuuteen oli käännekohta tietotekniikan kehityksessä, sillä ensimmäisen kerran tietokoneelle voitiin etäällä olevan päätteen avulla tehdä kysely saatavissa olevista tiedoista ja saada kyselyyn parissa sekunnissa vastaus. Nyt oli mahdollista siirtää, kysellä ja päivittää tietoja puhelinverkon yli tietokoneesta toiseen.²⁴⁸ Kymmenessä vuodessa tapahtunut kehitys ensimmäisestä varsin kömpelöstä kaupallisesta tietokoneesta SABREen oli hämmästyttävää nopeudeltaan ja perusteellisuudeltaan ja ilmensi Yhdysvaltojen asemaa tietotekniikan suurvaltana. 1960-luvun alussa markkinoille tulivat kolmannen sukupolven integroituihin piireihin perustuvat koneet. Tästä oli seurauksena tietojenkäsittelyn kustannusten putoaminen jyrkästi. Yhden tietokoneoperaation hinta oli pudonnut 1950-luvulta 1960-luvun alkuun mennessä jo alle viideskymmenesosaan. Taustalla oli Mooren lain mukainen kehitys, jossa integroidussa piirissä komponenttien määrä kaksinkertaistuu kolmen vuoden välein samalla kun hinta laskee.²⁴⁹ Koko aiempi tietojenkäsittely ja toimistoautomaatio 1890-luvun Hollerith-koneista alkaen oli perustunut paljolti

²⁴⁷ Cerruzzi 2003, s. 69.

²⁴⁸ Campbell-Kelly 2004, s. 152–159.

²⁴⁹ Edwards 1994, s. 271–273.

numeerisen, lähinnä kirjanpito tiedon käsittelyyn erämuotoisesti, mutta nyt tekniikka ei enää asettanut rajoituksia tietokoneiden käyttöön liiketoiminnassa tai julkisessa hallinnossa. Sen luonnollinen seuraus oli tallennettujen tietojen määrän nopea kasvu.

Tietokoneita oli vuonna 1965 koko maailmassa 35 000, joista peräti kolme neljäsosaa eli 27 000 oli Yhdysvalloissa. Näistä 27 000:sta puolestaan oli Yhdysvalloissa osavaltioiden, paikallishallinnon ja liittovaltion viranomaisten käytössä 15 000, joten Yhdysvalloilla oli ehdoton dominanssi tietokoneiden käytössä ja määrässä. Kun Yhdysvaltojen hallinnon eri tasojen käytössä oli tuolloin lähes puolet maailman kaikista tietokoneista, voidaan perustellusti sanoa sen olleen jo tässä vaiheessa perusteellisesti tietokoneistuneen.²⁵⁰ Suominen näkee syinä tähän Yhdysvaltojen pyrkimykset kulutuksen kasvattamiseen, ydinuhan torjumiin ja tuotannon rationalisoimiseen. Ongelmia ratkottiin insinöörimäisellä yhteiskuntasuunnittelulla, jossa tutkimuksen ja kehityksen avulla pyrittiin ennakoimaan tulevaa. Tavoitteena oli hallita aluetta maantieteellisesti ja mentaalisesti. Keskeisessä roolissa tässä tulevaisuuden tähtäävässä suunnitelmallisuudessa oli informaatiovirtojen käsittely, siirto ja kontrollointi.²⁵¹ Tästä oli seurauksena erilaisten julkisten ja yksityisten tietovarastojen nopea kasvu, joista syntyi henkilön toimintojen seuraamisen mahdollistavia rekistereitä – etenkin jos tiedot ovat yhdisteltävissä. Westinin mukaan 1960-luvun puolivälissä alkoi ”tietopankkien aikakausi”.²⁵² Tähän vaikuttivat tietokoneiden tehon kasvu, hintojen lasku sekä puhelin yhteyksien avulla toimiva pääte käyttö. Rekistereistä ja tietopankeista olikin huomaamattua tullut osa vallankäyttöä, jossa tietotekniikan avulla ihmisiä voidaan hallita heidän aikaan ja paikkaan liittyvillä tiedoillaan²⁵³

Kysymys tietokoneista ja yksityisyydestä nousi julkisuuteen ensimmäisen kerran huhtikuussa 1961, kun yhdysvaltalainen tietotekniikan keksijä ja kirjailija Bernard Benson piti Teknisten kirjailijoiden ja kustantajien yhdistyksen²⁵⁴ kokouksessa puheen, jossa hän ennusti ajan, jolloin on mahdollista *yhdistää*²⁵⁵ tietoja eri lähteistä. Benson kuvaili esityksessään, kuinka tietotekniikan kehitys tulee johtamaan siihen, että tietokoneet voivat siirtää tietoja ja yhdistellä niitä eri lähteistä, joihin on kerätty tietoja yksityisistä henkilöistä eri tarkoituksia varten. Lopputulos on, että digitaalista dataa voitaisiin jonain päivänä syöttää yhteen

²⁵⁰ Westin 1966, s. 1011.

²⁵¹ Suominen 2000, s. 155.

²⁵² Westin 2003, s. 9.

²⁵³ Boyes-Watson 1994, s. 3–4.

²⁵⁴ Society of Technical Writers and Publishers

²⁵⁵ Kursivointi kirjoittajan.

järjestelmään, jolloin yksilöt olisivat sen armoilla ”kuka tai mikä ohjaa konetta”. Tämän jälkeen on täysin tietokonetta käyttävän henkilön varassa, mitä tiedoille tapahtuu. Benson kuvaili, kuinka tietoja yhdistelemällä voidaan piirtää tarkka kuva kenestä tahansa. Benson piti tätä kehitystä ”katastrofaalisen vaarallisena”, sillä valta on siellä missä tieto on.²⁵⁶

Bensonin esityksen jälkeen muitakin epäilijöitä ja varoittavia raportteja ilmaantui. Toukuussa 1963 tietotekniikan alan lehdessä *Computers and Automation*²⁵⁷ kuvattiin tapaus, jossa Massachusettsin osavaltion poliisi oli murhaa selvittäessään prosessoinut kaikki osavaltion autojen rekisteröintejä koskevat reikäkortit tarkoituksena löytää vuosimallin 1958 sinisten Chevroletien omistajat. Samassa lehdessä pääkirjoitus käsitteli liittovaltion veroviraston Internal Revenue Service’s (IRS) ilmoitusta siitä, että kun pankkien korkomaksut oli syötetty IRS:n tietokoneisiin, se oli paljastanut suuren määrän aiemmin ilmoittamattomia korkotuottoja. Pääkirjoituksessa kehitys nähtiin uhkaavana: ”Suuremmissa ja suuremmissa määrin [tällainen] sähköinen tietojenkäsittely läpäisee monimutkaisen yhteiskunnan hermo-kanavat.” Kirjoituksessa varoitettiin tietokoneiden ja rekisterien vaaroista ja tietojenkäsittelijöiden osallisuudesta, sillä ”tyrannia piilee tiedon ja tietokoneiden hallinnassa”.²⁵⁸ Nämä varoitukset levisivät kuitenkin vasta ammattipiireissä ja asiantuntijoiden keskuudessa, sillä tietokone edusti massamedialle vielä 1960-luvun alkuvuosina edistystä, hyvää hallintoa, tehokkuutta ja parempia päätöksiä.²⁵⁹

5.3 1960-luvulla keskustelu tietosuojasta käynnistyy Yhdysvalloissa

Warrenin ja Brandeisin artikkelin jälkeen oikeus yksityisyyteen oli kehittynyt Yhdysvalloissa oikeuskäytännössä ilman liittovaltion kirjoitetun lain tukea. Vuonna 1960 julkaisi oikeustieteen professori William L. Prosser runsaasti viitatus artikkelinsa *Privacy*²⁶⁰, jossa hän yli 300 oikeusjuttua analysoituaan päätyy kuvaamaan neljä erityyppistä yksityisyydenloukaustyyppiä, joilta yhdysvaltalainen vahingonkorvausoikeus näytti suojaavan: Ne olivat: 1) yksityisyyteen tunkeutuminen, 2) yksityisten tietojen julkistaminen, (3) vääriin valoon saattaminen julkisuudessa harhaanjohtavilla tai väärillä tiedoilla ja (4) jäljittely.²⁶¹

²⁵⁶ Westin 1970, s. 299.

²⁵⁷ *Computers and Automation*, joka ilmestyi 1951–1978, oli mahdollisesti yksi ensimmäisistä tietokonealan lehdistä Lähde https://en.wikipedia.org/wiki/Computer_magazine Käyty 7.9.2021.

²⁵⁸ Westin 1970, s. 334.

²⁵⁹ Westin 2003, s. 9.

²⁶⁰ Prosser 1960

²⁶¹ Solove 2006, s. 14.

Tietotekniikan kehitys aiheutti Yhdysvalloissa kuitenkin sen, että keskeisin ongelma ei ollutkaan enää Warrenin ja Brandeisin kuvaama mediajulkisuuden suoja lehdistöltä ja valokuvien julkaisulta ja levittämiseltä, vaan tietokoneet ja tietopankit. Puhuttiin yksityisyydestä (privacy) ja tietojen yksityisyydestä (information privacy) ja näin yksityisyys ja tietosuojat alkoivat vähitellen erottua Yhdysvalloissa toisistaan. Westin määrittelee ajanjakson 1961–1979 huipputekniikan nousun ajaksi, jonka kuluessa noin 1960-luvun puolivälistä alkaen tietosuojat²⁶² nousi oikeudellisena, sosiaalisena ja poliittisena kysymyksenä esiin.²⁶³ Keskustelu yksityisyydestä ja tietosuojasta oli alkanut jo 1950-luvun viimeisinä vuosina ja kiihtynyt 1960-luvun alussa, jolloin suuren yleisön tietoisuuteen nostettiin tietokoneiden avulla ylläpidettävät tietopankit. Suurilevikkiset aikakauslehdet kuten Life nostivat esiin käsitteet *dossiers and records* eli *asiakirja-aineistot ja rekisterit*. Life kirjoitti vuonna 1964, että ”mitä tahansa amerikkalainen tekeekin, tieto siitä saattaa päätyä ja usein päätyykin johonkin rekisteriin”. Lisää painetta keskusteluun loivat tutkivat yhdysvaltalaiskirjailijat Vance Packard ja Myron Brenton, joiden vuonna 1964 julkaistut kirjat *Naked Society* ja *The Privacy Invaders* olivat myyntimenestyksiä²⁶⁴, joista ensin mainittu julkaistiin käännettynä myös Suomessa heti ilmestymisvuonnaan nimellä *Alaston yhteiskunta*. Packardin mukaan kaikenlainen silmälläpito oli lisääntynyt valtavasti; ”Miljoonat amerikkalaiset elävät jo nyt ilmapiirissä, missä kurkistelevat elektronisilmät, salaiset agentit, salaiset magnetofonit, valtiovallan nuuskijat ja ylenpalttisen tungettelevat kyselylomakkeet ovat tulleet jokapäiväisiksi elämän tosiasioiksi”.²⁶⁵ Packard kuvasi kirjassaan varsin maalailevasti erilaisia valvonnan muotoja, jotka Yhdysvalloissa olivat yleisiä ja liittyivät erilaisten teknologisten apuvälineiden käyttöön. Eräs tallainen on valheenpaljastuskone, joita ryhdyttiin käyttämään varsin rutiinimaisesti sekä työhaastatteluissa että selvitetessä työntekijöiden lojaalisuutta.²⁶⁶ Packardin mukaan viisi muutosvoimaa on ajanut yksityisyyden ahtaalle: 1) byrokratian suuri lisääntyminen, jonka on synnyttänyt jättiyritysten kasvaminen ja julkishallinnon orgaanien kasvu. Yhdysvallat on muuttunut työnantajien valtiosta työntekijöiden valtioksi, sillä useimmat amerikkalaiset ovat on työssä jossain jättiyrityksessä, joissa on laaja sisäinen valvonta organisaation hajoamisen estämiseksi, 2) suuntaus varuskuntamieliseen valtioon, jossa kilpailu avaruudesta ja kylmä sota vaativat suuret resurssit ja organisaatiot. Näiden työntekijät

²⁶² Westin nimenomaan puhuu tietosuojasta käyttäen termiä information privacy, eikä data protection, joka on uudempi käännöslaina saksan kielen sanasta datenschutz.

²⁶³ Westin 2003, s. 9.

²⁶⁴ Igo 2018, s. 226

²⁶⁵ Packard 1964, s. 13.

²⁶⁶ Packard 1964, s. 45–48.

joutuvat käsittelemään paljon salaisia asiakirjoja, jolloin erilaisten turvallisuustoimien piirissä on suuri joukko henkilöitä, 3) yltäkylläisyyden aiheuttama paine, jolloin on kehitettävä yhä enemmän ihmisen psyykettä manipuloivia markkinointimenetelmiä ja salattava tuotekehityksen prosesseja, 4) tarkkailun ja valvonnan (nuuskimisen) kasvu yksityiseksi liiketoiminnaksi, 5) valvontateknologioiden kehittyminen ja tietokoneiden käyttö tietojen rekisteröintiin.²⁶⁷

Olipa julkisella keskustelulla vaikutusta tai ei, Yhdysvaltojen korkein oikeus päätti vuonna 1965 jutussa *Griswold v. Connecticut* yksityisyyden olevan useiden perustuslain lisäyksien joukossa ”puolivarjossa”, vaikka tätä oikeutta ei nimenomaisesti mainitakaan.²⁶⁸ Yksityisyys oli siten perustuslain suojaama oikeus, mutta tämäkään päätös ei suojannut henkilön tietoja niiden keräämiseltä ja käytöltä ja tältä osin tilanne jäi ennalleen.

Alan Westin kirjoitti vuonna 1966 että ”amerikkalaisessa yhteiskunnassa käydään vilkasta keskustelua yksityisyydestä, mikä johtuu uusien valvontalaitteiden ja -prosessien kehittämisestä ja käytöstä.” Näitä käyttävät niin yksityiset kuin valtiolliset (viranomais)tahot. Westinin mukaan on ”hieman omituista ja epäloogista, että näistä valvontalaitteista ja yksityisyydestä ja yleensä valvonnasta ovat huolissaan koko poliittinen spektri vasemmalta oikealle ja huolestuneita kirjoituksia näitä ”Big Brother” -suuntauksia vastaan on ollut lehdistössä, laisäädäntöelimissä ja yhteiskuntatieteiden piirissä”.²⁶⁹

New Yorkin asianajajayhdistys oli ollut jo aiemmin aktiivinen selvittämään uuteen tekniikkaan liittyviä oikeudellisia kysymyksiä ja ongelmia ja 1962 Westin aloitti yhdistyksen toimeksiannosta monivuotisen tutkimushankkeen työryhmänsä kanssa, jossa tarkoituksena oli selvittää 1) nykyaikaisen tieteen ja tekniikan mahdollisuuksista ja kyvyistä loukata yksityisyyttä, 2) hahmottaa yksityisyyden luonne merkitys ja käsitteellistää se, 3) analysoida kolmen voiman vuorovaikutus: yksilön vaatimus yksityisyydelle, yhteiskunnan tarve hankkia tietoa ja hallita yksilöllistä käyttäytymistä sekä uuden teknologian merkitys. Westin oli hankkeelle pätevä vetäjä, sillä hän oli paitsi Columbian yliopiston oikeustieteen professori, myös ilmeisen kiinnostunut uudesta tekniikasta. Tutkimushankkeen tuloksena syntyi vuonna 1967 laaja monografia *Privacy and Freedom*, joka on poikkitieteellinen kokonaistutkimus uusista polttavasta kysymyksistä, joihin ei ollut aiempia vastauksia sen enempää juristeilla,

²⁶⁷ Packard 1964, s. 23–37.

²⁶⁸ Solove 2006, s. 23.

²⁶⁹ Westin 1966, s. 1033.

psykologeilla kuin yhteiskuntatieteilijöilläkään. Tutkimuksen suurin ansio lieneekin sen kyky käsitellä hankalaa yksityisyyden käsitettä hyvin monipuolisesta näkökulmasta, ei pelkästään oikeustieteellisestä. Westin pyrki tutkimustensa perusteella määrittelemään yksityisyyden tavalla, jonka mukaan vielä tänäänkin voidaan muodostaa kansainvälisesti hyväksytty ylätasoinen kehikko tietosuojalle eli *henkilön oikeus hallita omia tietojaan*.²⁷⁰ Fuster pitää tätä uutena oikeutena tai uutena yksityisyytenä.²⁷¹ Tutkimuksessaan Westin kuvasi tarkoin jo tapahtuneen tietoteknisen kehityksen, joka oli Yhdysvalloissa Eurooppaan verrattuna huomattavan pitkällä ja osuvasti argumentoi edessä olevan kehityksen 1970-luvulle. Hän kuvasi seikkaperäisesti erityisesti tietokoneiden, tietovarastojen ja tietojen yhdistelyn sekä niiden aiheuttamat uhat yksityisyyteen siten, että ”yksityisyys on yksilöiden, ryhmien tai instituutioiden vaatimus päättää itse, milloin, miten ja missä määrin tietoja heistä välitetään muille”²⁷². Kun verrataan tätä kappaleen 5.3 alussa kuvattuun Prosserin neljään yksityisyydenloukkaustyyppiin, havaitaan kuinka ytimekäs ja kattava Westinin määritelmä on ja kuinka hyvin sitä voidaan edelleen pitää tietosuoja-ajattelun lähtökohtana. Westinin merkittävyys oli siinä, että toisin kuin Packard ja Brenton ja muut 1960-luvun kirjoittajien teokset, hänen kirjansa oli monivuotisen tutkimuksen tulos, eikä julkisen keskustelun nostattamiseksi kirjoitettu pamfletti. Tämän vuoksi se sai auktoritatiivisen lähteen aseman myöhemmässä tietosuoja koskevassa keskustelussa ja oli myöhemmin merkittäväällä tavalla vaikuttamassa myös tietosuoja koskevan sääntelyn syntyyn.²⁷³

Westinin mukaan tietokoneet ja tietovarastot mahdollistavat ihmisten valvonnan uudella tavalla, jota hän kutsui tietovalvonnaksi (data surveillance). Hän näkee merkittävän riskin nopeasti kasvavassa tietokoneen tehossa ja tallennuskapasiteetissa. Tietokoneistumisen herättämä yksityisyyskysymys on se, voisiko tiedon lisääntynyt kerääminen ja käsittely erilaisiin julkisiin ja yksityisiin tarkoituksiin ilman huolellista valvontaa johtaa valtion harjoittamaan laajamittaiseen henkilön elämän ja hänen aktiviteettiansa valvontaan? Kun henkilöt pakotetaan yhä useammin antamaan itsestään tietoja eri muodoissa eri järjestelmiin, hallitus voi hankkia valta-aseman tietojen hallinnan kautta. Westin pitää tästä syystä yksityisyyttä vapaiden yhteiskuntien keskeisenä ominaisuutena.²⁷⁴ Tärkeä suhde henkilön ja valtion välillä näytti olleen vaarassa.

²⁷⁰ Clearwater 2013, s. 898-899.

²⁷¹ Fuster 2014, s. 31.

²⁷² Westin 1970, s. 7

²⁷³ Clearwater 2013, s. 899.

²⁷⁴ Westin 1970, s. 173.

Westinin huoli ei ollut aiheeton, sillä Yhdysvalloissa oli 1960-luvun puolivälissä liittovaltion tasolla useita hankkeita yhdistää olemassa olevia henkilötietovarastoja kokonaiseksi liittovaltion datakeskukseksi ja lopulta käyttää SSN:ää vuoden 1970 väestönlaskennassa nk. tietokannan primääriavaimena, jolla voitaisiin yksilöidä kaikki yhdysvaltalaiset ja linkittää heistä kerätyt tiedot. Hankkeista raportoitiin laajasti tiedotusvälineissä ja julkinen mielipide vastusti hankkeita voimakkaasti pitäen niitä valtion puuttumisena yksityiselämään. Henkilötietojen keräämistä ja käsittelyä ryhdyttiinkin 1960-luvun puolivälistä lähtien arvioimaan useissa edustajainhuoneen ja senaatin komiteoissa. Käsittely oli varsin riitaista, mutta komiteoiden järjestämissä kuulemisissa selvisi, että tietotekniikan asiantuntijat olivat jo pitkän aikaa järjestelmiä suunnitellessaan kokonaan sivuuttaneet yksityisyyden suojan peruskysymyksetkin, eikä eri tieteenalojen edustajia ollut kuultu tai yksityisyyteen liittyviä ongelmia ollut tutkittu. Ongelmana pidettiin sitä, että Yhdysvalloissa oli 1960-luvun kuluessa otettu käyttöön osana sosiaaliohjelmaa²⁷⁵ laajoja yhteiskunnallisia suunnittelujärjestelmiä. Nämä puolestaan informaatioteorian mukaan edellyttivät yhä kattavampaa ihmisten tietojen keräämistä, jotta niiden antamat tulokset olisivat luotettavia. Nämä ja useat muut hankkeet mm. verorekisteri TIS (Tax Information System) aiheuttivat voimakasta keskustelua edustajainhuoneessa, senaatissa ja tiedotusvälineissä. Seurauksena oli, että vastakkaisen laidan konservatiivit ja liberaalit yhdistivät voimansa Yhdysvalloissa ja nousivat vastustamaan uutta tietokoneistettua ”isoa veljeä”.²⁷⁶

Westin summaa tuolloin käydyn keskustelun: 1. Tiukka valvonta, joka oli vuosisatojen ajan eurooppalaisten autoritaaristen järjestelmien ominaispiirre ja jonka nuori amerikkalainen tasavalta tietoisesti hylkäsi libertaaristen periaatteiden vuoksi, on nyt käytössä Yhdysvalloissa. Ei siksi, että diktatoriset poliitikot olisivat niin halunneet, vaan hyvinvointivaltion palvelujen tuottamisen tahattomana sivutuotteena. 2. Ei ole mitään keinoa lopettaa tietokoneistumista, mutta sitä pitää hallita.²⁷⁷ Tilanteeseen ajaututtiin suunnittelematta ja 1950-luvun lopun positiivinen uteliaisuus tietotekniikkaan oli vaihtunut vain kymmenessä vuodessa synkkään pessimismiin ja epäilyyn, sillä jo vuonna 1970 Los Angeles Times’*n* kolumnisti kuvasi Yhdysvaltoja ensimmäisen kerran uudella termillä: valvontayhteiskunta (surveillance society).²⁷⁸ Poliittinen koneisto ja suuri yleisö näyttäytyi tässä keskustelussa toteuttamassa

²⁷⁵ Presidentti Lyndon B. Johnsonin aloite ”The Great Society”, jonka tarkoituksena oli poistaa köyhyys ja huono-osaisuus Yhdysvalloista.

²⁷⁶ Westin 1970, s. 358–364.

²⁷⁷ Westin 1970, s. 364.

²⁷⁸ Igo 2018, s. 263.

Whitmanin viittaamaa Yhdysvaltojen yksityisyyseetosta, jonka leimaava piirre on rajoittaa valtion puuttumista kansalaisten vapauksiin.

Tätä koskeva lainsäädäntö tosin kehittyi hitaasti. Ensimmäinen askel oli vuonna 1967 tullut Freedom of Information Act, jonka keskeisenä tarkoituksena oli vähentää kansalaisoikeuksiin tulevaa painetta mahdollistamalla liittovaltion hallussa olevien tietojen julkisuus toteuttamalla julkisuusperiaate, tosin merkittävien rajoituksin.²⁷⁹ Henkilötietojen osalta lailla ei juuri ollutkaan tästä syystä merkitystä. Varsinaisesti tietosuojaja konkretisoitui uuden lainsäädännön muodossa vasta 1970-luvulla.

5.4 Tietosuojan synty Euroopassa 1960-luvun lopulta lähtien

Yhdysvalloissa käytävä keskustelu ei rantautunut Eurooppaan. Lähdeaineiston perusteella ei voi väittää, että Euroopassa olisi käytännössä 1960-luvulla käyty keskustelua yksityisyydestä ja varsinkaan sitä ei käyty tietokoneiden tai tietopankkien näkökulmasta. Pidän merkittävimpänä selittävänä tekijänä sitä, että Eurooppa oli yleisesti ottaen tietokoneiden käytön laajuudessa huomattavan paljon Yhdysvaltoja jäljessä ja varsinkin hallinto tietokoneistui myöhään, toki huomattavaa maakohtaista variaatiota esiintyi. Esimerkiksi vuonna 1963 ei käytännössä yhdessäkään Euroopan valtiossa ollut täysin tietokoneistettua moottoriajoneuvorekisteriä. Suomessa sellainen saatiin vasta 1966 yli kolmen vuoden valmistelun jälkeen. Asiallisesti tuolloin oli kyse käsikortiston siirtämisestä tietokoneille, sillä pääteyhteydet tietokonekeskuksen ulkopuolelta ja niiden vaatima kyselyjärjestelmä toteutettiin myöhään 1970-luvulla, jolloin tietokannasta oli mahdollista tehdä myös kyselyjä ilman erillisiä tietokoneajoja.²⁸⁰ Tilanne kuvaa eurooppalaista lähestymistä tietotekniikan mahdollisuuksiin, joka poikkesi yhdysvaltalaisesta tehokkuuden ja insinööriajattelun eetoksesta. Näistä lähtökohdista ei keskustelulla tietopankkien ja yksityisyyden aiheuttamista ongelmista ollut käytännössä relevanssia Euroopassa. Pohjimmiltaan kyse on Whitmanin mukaan siitä, että Euroopassa kansalaiset luottavat hallituksiinsa, toisin kuin Yhdysvalloissa.²⁸¹

5.4.1 Käännekohtana Euroopassa Pohjoismainen lakimieskonferenssi 1967

Tietosuojaja syntyi jossain määrin hivuttamalla osana yksityisyyttä ja Fusterin mukaan²⁸² käännekohta Euroopassa oli Kansainvälisen lakimieskomission (International Commission

²⁷⁹ Solove 2006, s. 26.

²⁸⁰ Tienari 1993, s. 257–259.

²⁸¹ Whitman 2004, s. 1193.

²⁸² Fuster 2014, s. 39.

of Jurists ICJ)²⁸³ vuonna 1967 pitämä kansainvälinen konferenssi. ICJ piti tarpeellisena tutkia syvällisemmin yksityisyyden käsitettä ja sen suojaamista, ja tässä tarkoituksessa järjestettiin erityinen konferenssi Tukholmassa, johon osallistui edustajia 11 maasta, ilmeisesti ei kuitenkaan Yhdysvalloista. Ruotsalainen asianajaja ja oikeustieteen tohtori Stig Strömholm²⁸⁴ oli laatinut laajan oikeusvertailevan tutkimuksen kokouksessa käsiteltäväksi työpaperiksi.²⁸⁵ Tämän tutkimuksen keskeinen löydös oli se, että yksityisyyteen liittyy oikeudellisia ongelmia ja että ne kumpuavat samoista lähteistä. Strömholm ei olisi halunnut tutkimuksessaan käyttää sanaa yksityisyys (privacy) siitä syystä, että sanan mukana olisi siirtynyt Eurooppaan myös sen angloamerikkalainen käsitelmäritely, jota hän piti epätasällisenä ja huonona. Tästä huolimatta konferenssi eteni yksityisyyden suojaan keskittyneellä keskustelulla käyttämällä tätä termiä, jonka katsottiin kattavan myös Euroopassa kehitetyt oikeudelliset käsitteet muilla nimillä. Konferenssin osallistujien mielestä oikeus yksityisyyteen oli tunnustettava paitsi nimenomaisesti myös lainsäädännössä. Merkillepantavaa oli se, että kokouksen päätöslauselmassa mitään viittausta tietokoneisiin tai teknologiaan ei tehty.²⁸⁶ Strömholmin viittaa yhdysvaltalaisista lähteistä lähinnä Warrenin ja Brandeisin sekä Prosserin klassikkoartikkeleihin, mutta Westinia hän ei mainitse. Tältä osin tutkimus oli jo synnytetkenään vanhentunut tai sitten Westinin monografia *Privacy and Freedom* ei ollut vielä saatavissa Euroopassa.

Kokouksen merkittävyyttä ei ilmeisesti aikanaan tunnustettu. Suomesta siihen osallistui Mikael Hidén, joka tuoreeltaan kirjoitti kokouksesta hieman lakonisen kuvauksen *Lakimieslehteen*. Hidén toteaa, että 249-sivuinen työpaperi oli liian laaja, jotta siitä olisi voitu järkevästi käydä keskustelua ja tyytyy kirjaamaan kokouksen päätöslauselman. Hidén tekee kuitenkin mielenkiintoisen havainnon siitä, että kokouksen merkittävin keskustelu käytiin yksityiselämän suojan ja lehdistön vapauden välisestä suhteesta.²⁸⁷ Tältä osin kokous palasi Warrenin ja Brandeisin aikaan, eikä Yhdysvalloissa samaan aikaan roihuava keskustelu tietokoneiden merkittävästä roolista yksityisyydensuojassa ollut vielä saavuttanut Eurooppaa – tai sitä ei tässä konferenssissa tunnustettu. Mielenkiintoista on, että vain viisi vuotta myöhemmin samaisen ICJ:n UNESCOlle vuonna 1972 valmisteleva yksityisyyden suoja

²⁸³ International Commission of Jurists (ICJ) on 1952 perustettu kansalaisjärjestö, joka on omistautunut ihmisoikeuksien edistämiseen. Lähde <https://www.icj.org/about/> Käyty 7.9.2021.

²⁸⁴ Stig Strömholm nimitettiin 1969 Uppsalan yliopiston oikeustieteen professoriksi.

²⁸⁵ Strömholm 1967

²⁸⁶ Hidén 1967, s. 781–783.

²⁸⁷ Hidén 1967, s. 781–783.

käsittelyä raportti luettelee erityisesti tietokoneet suurimmaksi uhaksi yksityisyydelle.²⁸⁸ Tämä kuvaa sitä, kuinka reaktiivista lakimiesten ja oikeustieteilijöiden kannanotot saattoivat nopeasti kehittyvän tekniikan suhteen olla.

5.4.2 Hessenin osavaltion tietosuojalaki vuonna 1970 – käsite tietosuoja syntyy

Varsin nopeasti ICJ:n kokouksen jälkeen ja erityisesti Westinin tutkimuksen myötä ajatus henkilötietojen suojaamisesta osana yksityisyyttä oli päässyt kasvamaan myös Euroopassa.²⁸⁹ Saksan liittotasavallan osavaltion Hessenin 1970 voimaan astunut tietosuojalaki on ensimmäinen henkilötietojen käsittelyä viranomaisessa säätelevä yleislaki maailmassa. Laki tosin koski vain Hessenin osavaltion viranomaistoiminnassa tapahtuvaa henkilötietojen käsittelyä. Henkilötietojen käsittelyn luottamuksellisuus oli lain mukaan turvattava ja lakia valvomaan perustettiin tietosuojaviranomainen. Lain myötä tuli englannin kieleen ja moniin muihinkin kieliin myös termi tietosuoja, *data protection*, joka oli suora käänöslaina lain saksan kielisestä nimestä *Datenschutzgesetz*.²⁹⁰

Euroopassa useat maat seurasivat Hessenin esimerkkiä ja säädännäinen tietosuoja yleisty. Ruotsin tietosuojalaki vuonna 1973 oli näistä kehittynein ja laajin. Se perustui lupajärjestelmään, jossa henkilötiedon käsittelijän tulee hakea käsittelylleen lupa valvovana viranomaisena toimineelta tietosuojavaltuutetulta. Ruotsissa oli Euroopassa ilmeisesti pisimmälle kehittynyt tietokoneiden käyttö hallinnossa ja henkilötunnuksetkin oli otettu käyttöön jo 1940-luvulla. Monet muut Euroopan maat säätivät henkilötietojen käsittelyä koskevia lakejaan 1970-luvun aikana, kuten Tanska, Espanja ja Ranska. Lait olivat kuitenkin keskenään varsin erilaisia paljolti johtuen yksityisyyden ja tietosuojan käsitteellisistä eroavuuksista.²⁹¹ Eurooppalaista konsensusta tietosuojan käsitteestä saati sen aineellisoikeudellisesta sisällöstä ei ollut.

5.4.3 Suomen kehitys hidasta – tietosuoja syntyy vasta 1988

Kuten monissa muissakaan maissa Euroopassa, ei Suomessakaan yksityisyyttä ollut perusoikeutena suojattu. Sen sijaan hallitusmuodon 6 § ja 11 § takasivat loukkaamattomat kotirauhan, kirje-, lennätin- ja puhelinsalaisuuden sekä kunnian suojan. Yhdysvaltojen tapaan – mutta huomattavan paljon myöhemmin – myös Suomessa syntyi 1960-luvulta alkaen

²⁸⁸ Fuster 2014, s. 41.

²⁸⁹ Fuster 2014, s. 41.

²⁹⁰ Fuster 2014, s. 56–57.

²⁹¹ Fuster 2014, s. 66–70.

sensaatiolehdistö, joka kilpaillessaan suosista television kanssa kirjoitti paljon niin julkisuuden henkilöiden kuin tavallistenkin ihmisten skandaaleista, rikoksista, alkoholikäytöstä ja rakkaussuhteista.²⁹² Sensaatiolehdistön syntyyn Suomessa vaikuttivat paljolti samat tekijät kuin Yhdysvalloissa 1880-luvulla, ja liiketoimintamalli oli myös paljolti sama, missä julkisuuden henkilöt olivat olennainen osa myytävää tuotetta. 1960-luvun Suomessa käynnistyi yhteiskunnallinen muutos, jossa henkinen ja kulttuurinen murros muuttivat moraaliarvoja ja samalla lehdistön esille tuomia aiheita ja niiden käsittelytapoja.²⁹³ Tilanne kärjistyi kirjailija Timo K. Mukasta tammikuussa 1973 julkaistuun Hymy-lehden raflaavasti otsikoituun ”Rii-put ristillä jo, Timo K. Mukka” juttuun, jossa häntä väitettiin yhteiskunnan tuella eläväksi hylkiöksi. Jutun väitettiin vaikuttaneen hänen sairautensa pahenemiseen ja lopulta kuolemaan, mikä nostatti julkisen kohun.²⁹⁴ Lainsäädännössä ei kuitenkaan ollut yhtenäisiä säännöksiä, jotka olisivat taanneet sen enempää yksityisyyden tai yksityiselämänkään suojaa. Kuten muuallakin, käsitteiden määrittelyyn ei Suomessakaan oltu lähdetty, vaan todettiin, että yksityiselämän käsitteen ydin sisältää sen, että yksilöllä tulee olla tietty rauhoitettu ala, johon kuuluvat asiat hänellä on oikeus pitää omana tietonaan, jos hän haluaa. Yksityiselämän suoja tarkoitti myös kieltoa julkaista sinänsä totuudenmukaisia tietoja. Yksityisyyden suoja-alueen rajat olivat siten täsmentämättömät, eikä tehokkaita oikeussuojakeinojakaan ollut. Toisaalta myös yksityiselämän käsitteen tarkempi määrittelyminen on vaikeaa.²⁹⁵ Kirjailija Mukan tapaus oli siinä määrin poikkeuksellinen, että se yhdessä aiempien oikeustapausten kanssa sai oikeustieteilijät vaatimaan lakia yksityiselämän suojan parantamiseksi. Lex Hymyksi kutsuttu yksityiselämän suoja koskeva rikoslain 27 luvun 3a § hyväksyttiin vuonna 1974. Lain säätämisen jälkeen oli rangaistavaa nimenomaan yksityiselämää koskevien tietojen levittäminen – ei se, että tieto loukkaisi yksityiselämää.²⁹⁶ Yksityisyyden suoja kokonaisuudessaan jäi siten edelleen tulkinnanvaraiseksi, koska Lex Hymyn keskeisenä tavoitteena oli suitsia sensaatiolehdistön kirjoittelua.

Tietosuoja oli yksityisyyden suojan tavoin pitkään sääntelemättä, sillä tietosuojaa koskeva yleislaki, henkilörekisterilaki (471/1987), astui voimaan vasta 1988. Sen säätäminen oli lähes 20 vuoden hanke, joka alkoi jo 1970-luvun alussa. Tietosuoja oli Suomessa pitkään kysymys, jota ei koettu tärkeäksi. Vaikka Vance Packardin Yhdysvalloissa suurta kohua

²⁹² Tiilikka 2008, s. 123.

²⁹³ Aho 2003, s. 318.

²⁹⁴ Kalemaa 2006, s. 175–177

²⁹⁵ HE 84 1974 vp., s. 3.

²⁹⁶ Tiilikka 2008, s. 123.

herättänyt kirja *Naked Society* käännettiin heti ilmestymisvuonnaan 1964 myös suomeksi²⁹⁷, se ei herättänyt täällä juurikaan keskustelua. Sanomalehdissä kirja ilmestyttyään kuitattiin lyhyellä Yhdysvaltojen oloja kauhistelevalla maininnalla ja useimmin lakonisella toteamuksella ”ei onneksi koske meitä”²⁹⁸ ²⁹⁹ Uuden Suomen laajahkossa referaatissa³⁰⁰ seuraavana vuonna hämmästeltiin sitä, että tämä Yhdysvalloissa kuohuttanut kirja ei ole herättänyt sanottavasti keskustelua. Tämän jälkeen keskustelu näyttää vaimentuneen, mutta tietosuojaa koskevan sääntelyn tarve tunnistettiin kuitenkin 1970-luvun alussa. Tähän vaikuttivat uudet henkilötunnukset ja uuden Väestörekisterikeskuksen ylläpitämä tietokonepohjainen väestörekisteri, joka käynnistyi 1971. Oikeusministeriö asetti samana vuonna tietosuojatoimikunnan, jonka tehtävänä oli kartoittaa henkilötietojen rekisteröinnin kysymyksiä³⁰¹. Toimikunta antoi mietintönsä³⁰² seuraavana vuonna ja siinä viitattiin tietosuojan ja tietotekniikan kansainväliseen kehitykseen ottamatta kuitenkaan kantaa siihen, pitäisikö Suomessa tietosuojaa parantaa. Samoihin aikoihin mm. Kansaneläkelaitos ja Väestörekisterikeskus myivät ilman erityisiä rajoituksia henkilötietoja tietokannoistaan kaikille halukkaille. Uuden Suomen pääkirjoitus tarttui mietintöön kommentoimalla, ettei se ”nähty Suomessa Alastoman yhteiskunnan haittoja”.³⁰³ Suomalaisesta näkökulmasta tietosuoja ei siten ollut yhteiskunnan tärkeimpiin kuuluva kysymys. Tosin lehdistössä esitettiin poikkeaviakin kantoja, sillä esimerkiksi Yleisradion toimittajat pelkäsivät henkilönumeron korvaamisen henkilötunnuksella Yleisradion järjestelmissä voi johtaa henkilön syrjintään hänen poliittisen tuomintansa vuoksi ja henkilön tietojen vaihtoon yritysten kesken.³⁰⁴

Näistä orastavista tietosuojaan liittyvistä huolista huolimatta seuraavaksi asetettu tietojärjestelmäkomitea oli asettanut tavoitteekseen erityisesti julkisen sektorin *tietohuollon*³⁰⁵, eikä tietosuoja erikseen omana alueenaan ollut komitean tehtävälisellä. Tietojärjestelmäkomitea julkaisi ensimmäisen ja ainoaksi jääneen osamietinnön³⁰⁶, jossa käsiteltiin komitean työn lähtökohtia, tavoitteita ja työsuunnitelmaa. Komitea kaatui oikeiston ja vasemmiston riitoihin ja se lakkautettiin 1975. Riitely koski sitä, tuleeko tietosuojaa parantaa ja miten sen

²⁹⁷ Packard 1964

²⁹⁸ Ks. esim. Maaseudun Tulevaisuus 12.9.1964 s. 10,

²⁹⁹ Näin myös Suomen Kuvalehti summasi aiheesta käydyn keskustelun Suojelupoliisin päällikön haastattelussa 13.4.1973.

³⁰⁰ Uusi Suomi 29.8.1965 s. 13

³⁰¹ Käsitettä tietosuoja ei tuolloin käytetty.

³⁰² Kom. 1972: B31

³⁰³ Uusi Suomi 6.4.1972

³⁰⁴ Helsingin Sanomat 12.9.1973, s. 14.

³⁰⁵ Kursivointi kirjoittajan.

³⁰⁶ Kom. 1974: 110

valvonta järjestetään: omana virastonaan vai osana muiden virastojen toimintaa? Vasemmisto kannatti erityisen tietosuojaviranomaisen perustamista, mitä taas oikeisto vastusti. Tietosuojangelmien parissa työskenneltiin kuitenkin myöskin yksityisellä puolella. Tietojenkäsittelyliitto laati tietosuojan turvaamiseen tähänneet ohjeet *Tietosuoja - henkilörekisterin pitoa koskevat periaatteet* vuonna 1976. Koska lainsäädäntöä ei ollut, liiton antamia ohjeita sovellettiin melko paljon käytännön rekisterinpidossa.³⁰⁷ Kansalaisten suhtautumista tietosuojaan selvitettiin oikeusministeriön tekemällä tutkimuksella vuonna 1975. Tutkimus yllättävästi paljasti, että vain 36 % haluaisi esim. pitää sukupuolikäyttäytymistään koskevat tiedot salassa. Ylipäättään vain kolmannes henkilöistä osasi nimetä edes yhden tiedon, jonka haluaisi ehdottomasti pitää salassa.³⁰⁸ Tutkimus ei siten tukenut tarvetta kehittää tietosuojaa.

Oikeusministeriö asetti 1976 virkamiestyöryhmän, jonka tehtäväksi tuli seurata yksityisyyden suojan valmistelua muissa maissa ja kansainvälisissä järjestöissä sekä laatia selvityksiä ja valmistella säännöksiä yksityisyyden suojasta henkilörekistereissä. Henkilörekisterityöryhmä julkaisi vuonna 1977 kansainvälisen katsauksen sisältävän väliraportin³⁰⁹. Lehdistössä tietosuojan hidasta kehitystä Suomessa moitittiin muista OECD-maista poikkeavaksi ja katsottiin, että tekniikka kehittyessään on jo tiputtanut lainsäätäjän vauhdista pois.³¹⁰ Valtioneuvosto asetti vuonna 1980 komitean, jonka tehtävänä oli valmistaa hallituksen esityksen muotoon laadittu ehdotus henkilötietojen rekisteröinnissä noudatettaviksi säädöksiksi. Komitean toimeksiantoon sisältyi yhdeksän eri kohtaa niistä lähtökohdista ja suuntaviivoista, joita komitean tuli ottaa työssään huomioon. Tämä tietosuojakomitea jätti mietintönsä³¹¹ joulukuussa 1981 oikeusministeriölle. Mietintöä kritisoitiin runsaasti varsin useilla perusteilla. Merkittävimmät niistä liittyivät ehdotetun sääntelyn yleisluontoisuuteen ja käytettyjen termien epätasaisuuteen sekä korvausvastuuseen. Eräissä lausunnoissa kritisoitiin sitä, että mietinnössä ei otettu huomioon henkilötietojen käsittelyn vallankäyttöpiirrettä.³¹² Tähän myös tuolloinen oikeusministeri Taxell tarttui ja hämmästeli sitä, että ”meillä oikeusturva käsitteenä ei herätä erityisempää kiinnostusta”³¹³. Laajojen lausuntokierrosten jälkeen valmistelu jatkui oikeusministeriössä ja lakiesitys³¹⁴ henkilörekisterilainiksi annettiin

³⁰⁷ Kuopus 1985, s. 132–135.

³⁰⁸ Holopainen 1975, s. 111.

³⁰⁹ Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 10/1978

³¹⁰ Helsingin Sanomat 16.7.1979, s. 8.

³¹¹ Komiteamietintö 1981:66

³¹² HE 49 1986 vp. s. 15.

³¹³ Kuopus 1985, s. 134.

³¹⁴ HE 49 1986 vp.

eduskunnalle syksyllä 1986. Laki astui voimaan vuoden 1987 alusta, Suomeen oli pitkän valmistelun jälkeen saatu tietosuojalaki 14 vuotta Ruotsin jälkeen.

5.5 Yhdysvalloissa tietosuoja syntyy 1970-luvulla ja vaikuttaa myös ylikansallisesti

Yhdysvalloissa kiivaana käynyt julkinen keskustelu tietopankkien aiheuttamista ongelmista henkilöiden yksityisyydelle jatkui 1960-luvun lopulla. Packard oli jo vuonna 1964 kattavasti kuvannut luottotietorekisteritoiminnan epäeettisiä piirteitä osin poleemisessa kirjassaan *Alaston yhteiskunta*. Luotolla myynti kasvoi 1960-luvulla räjähdysmäisesti ja yritykset halusivat kattavasti tietää asiakkaidensa luottokelpoisuuden. Alalle syntyi 1960-luvun alussa yli 2000 yritystä, jotka palkkasivat suuren joukon yksityisetsiviä hankkimaan laajasti tietoja henkilöistä heidän luottokelpoisuutensa määrittämiseksi. Lähtökohtaisesti kaikkea henkilöön liittyvää kerättiin, niin rikoksista annetut tuomiot, sukupuoli suuntautuneisuus kuin koulumenestyskin olivat luottokelpoisuutta määritettäessä relevantteja tietoja, sillä toiminnan perimmäinen tarkoitus oli määrittellä henkilön psykologinen profiili velallisena. Tämä toiminta oli mahdollista tietojen vapaan saatavuuden vuoksi.³¹⁵ Tietoja myös käytettiin vaihdannassa hyödykkeen tavoin ja tällainen liiketoiminta saavutti nopeasti laajat mittasuhteet. Henkilötiedot kaupallistettiin markkinoilla.³¹⁶ Seurauksena oli, että Yhdysvalloissa säädettiin vuonna 1970 ensimmäinen henkilötietolaki Fair Credit Reporting Act, jonka syntyyn vaikuttivat keskeisesti luottotietorekistereiden halu automatisoida luottotietopäätösten tekemistä ja tietojen keräämisen yhteydessä tapahtuneet ylilyönnit. Luottotietolaki oli kuitenkin sektorilaki, sillä se koski vain luottotietotoiminnassa tapahtuvaa henkilötietojen käsittelyä.³¹⁷ Yhdysvalloissa ja Saksan Hessenin osavaltiossa oli siten jo vuonna 1970 maailman ensimmäiset tietosuoja koskevat lait, mutta kuvaavaa on, että kumpikin laki oli sektorilaki, joka koski henkilötietojen käsittelyä tiettyyn tarkoitukseen tai tietyn toimijan käsittelyyn.

Luottotietorekisteritoiminnasta pontta saanut yksityisyyskeskustelu jatkui Yhdysvalloissa 1970-luvun alussa, jota kiihdytti vuonna 1971 ilmestynyt Arthur R. Millerin kirja *The Assault on Privacy*. Siinä Miller argumentoi tietokoneiden ja yksityisyyden välisen suoran yhteyden.³¹⁸ Tämä kirja vaikutti keskeisesti siihen, että jo samana vuonna Yhdysvaltojen

³¹⁵ Packard 1964, s. 130–135.

³¹⁶ Packard 1964, s. 142–143.

³¹⁷ Westin 2003, s. 4.

³¹⁸ Miller 1971, s. 24–27.

terveydestä, opetuksesta ja hyvinvoinnista vastannut ministeriö Department of Health, Education & Welfare (DHEW) muodosti komitean tietosuojakysymysten selvittämiseksi.³¹⁹

Komitean loppuraportissa määriteltiin henkilötietojen käsittelyn periaatteet Fair Information Practices FIP³²⁰, joiden tarkoitus oli turvata henkilötietojen asianmukainen ja tasavertainen käsittely sekä kuluttajien oikeuksien vähimmäisperiaatteet, jotka yhdessä muodostavat tietosuojan hyväksyttävän minimitason³²¹. FIP perustui viiteen periaatteeseen, jotka olivat: 1. Ei saa olla salaisia henkilötietojen tallennusjärjestelmiä. 2. Ihmisellä on oltava tapa saada selville, mitä henkilötietoja hänestä rekisterissä on ja mihin sen tietoja käytetään. 3. Henkilöllä on oltava keino estää häntä koskevien tietojen käyttö toiseen alkuperäisestä tarkoituksesta poikkeavaan tarkoitukseen. 4. Henkilöllä on oltava keino korjata tai muuttaa tietojaan. 5. Minkä tahansa organisaation, joka luo, ylläpitää, käyttää tai levittää tunnistettavissa olevia henkilötietoja, on taattava tietojen luotettavuus niille tarkoitettuun tarkoitukseen ja ryhdyttävä varotoimiin tietojen väärinkäytön estämiseksi. FIP oli ensimmäinen selkeä tietosuojan aineellisoikeudellinen kuvaus, jonka sisältöön keskeisesti vaikuttivat 1960-luvun ja 1970-luvun alun tutkimukset ja selvitykset. Westinin rooli raportin lopputuloksessa on huomattava, sillä hänen tutkimuksiinsa viitattiin raportissa useassa kohdin. Myös Westinin monografiassaan *Privacy and Freedom* esittämä yksityisyyden suojan kuvaus otettiin sellaisenaan yhdeksi lähtökohdaksi määriteltäessä yksityisyyden suojaa sisällöllisesti.³²²

Julkinen keskustelu Yhdysvalloissa vaikutti siihen, että kansalaisten luottamus hallintoon romahti 1970-luvulle tullessa, jonka seurauksena poliitikot sekä oikealla että vasemmalla olivat valmiita rajoittamaan myös tiedusteluelinten ja viranomaisten henkilötietojen käsittelyä FIP:n periaatteiden määrittämällä tavalla. Tätä koskeva viranomaisten toimintaa sääntelevä tietosuojan yleislaki *Privacy Act* rakentuikin näille periaatteille vuonna 1974. Lain nojalla perustettu toimielin myös selvitti laajasti sekä yksityisen että julkisen sektorin henkilötietojen käsittelyä ja julkaisi sitä koskevan raportin 1977. Olennaisin lopputulos raportista oli, että viranomaisten hallussa olevien henkilötietojen yhdistely eri tietopankkien välillä nähtiin merkittävänä riskinä yksityisyydelle ja periaatteellisella tasolla tietojen yhdistely esitettiin.³²³ Yhdysvalloissa omaksuttiin sektorikohtainen lainsäädäntömalli, jossa henkilötietojen käsittelyä ja luottamuksellisuutta säänneltiin alakohtaisilla erillislaeilla, jotka ajoivat

³¹⁹ Fuster 2014, s. 33.

³²⁰ DHEW 1973, s. xx–xxi.

³²¹ DHEW 1973, s. xxi.

³²² DHEW 1973, s. 38.

³²³ Westin 2003, s. 7–11.

viranomaisten ja liike-elämän piirissä tapahtuvaa henkilötietojen käsittelyn sääntelyä eri suuntiin. Näitä sektorikohtaisia lakeja säädettiin jo 1970-luvulla ja niitä olivat Bank Secrecy Act vuonna 1970 ja Right to Financial Privacy Act vuonna 1978.³²⁴, joilla turvattiin henkilön taloudellista asemaa koskevien tietojen asianmukainen käsittely ja luottamuksellisuus.

5.6 Kansainvälinen tietosuojan synty 1970-luvulla

Myös YK:ssa ryhdyttiin 1960-luvun lopussa tutkimaan, miten uusi tekniikka vaikuttaa ihmisten yksityisyyteen ja Teheranissa 1968 pidetyssä YK:n Ihmisoikeuksien julistuksen 20-vuotisjuhlakokouksessa hyväksyttiin joukko päätöslauselmia, niiden joukossa päätöslauselma XI, jossa suositellaan jäsenvaltioiden ryhtyvän toimiin suojata ihmisten yksityisyyttä varsinkin uutta tekniikkaa käytettäessä. Päätöslauselma jäi kuitenkin vaille käytännön merkitystä, mutta Hondius piti mainittua Teheranin kokousta kansainvälisen tietosuojan alkuketkenä.³²⁵

Varsinaisesti tietosuojan kansainvälinen kehitys kuitenkin käynnistyi YK:n ulkopuolella kahden organisaation, OECD:n ja Euroopan neuvoston, piirissä 1960-luvun lopussa. Euroopan neuvosto ryhtyi selvittämään teknisen valvonnan käytön vaikutuksia henkilöiden yksityisyyteen ja julkaisi sitä koskevan suosituksen vuonna 1968, mutta samalla se huomasi uuden uhan yksityisyydelle: tietokoneet. Vaikka lähteistä syy tähän ei käy selville, lienee melko selvää, että havahtumiseen vaikuttivat Yhdysvalloissa samaan aikaan käynnissä oleva keskustelu ja Westinin tutkimukset. Uusi merkittävä uhka yksityisyydelle olikin ilmaantunut teknologisen kehityksen myötä: yksityisten toimijoiden tietokoneilla keräämät ja käsittelemät henkilötiedot. Ongelma oli siinä, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan turvaama yksityisyyden suoja ei turvannut yksiselitteisesti henkilötietojen suojaa, joka oli uusi, teknologian myötä kehittynyt suojan muoto. Oli selvää, että tätä suojaa tuli suojaa parantaa ja niinpä sitä koskevan yleissopimuksen valmistelu aloitettiin. Valmistelua tehtiin koko 1970-luku nojautuen suurelta osin yhdysvaltalaiseen tutkimukseen ja DHEW:n määrittelemiin Fair Information Practices -periaatteisiin. Yksityisyyden suojan luonne ja laajuus herättivät kysymyksiä, mutta Euroopan neuvoston yleissopimus 108 tuli lopulta voimaan vuonna 1980. Se oli ensimmäinen kansainvälinen instrumentti, jossa kattavasti määriteltiin tietosuojaa (data protection). Siinä myös ensimmäisen kerran liitettiin ihmisoikeuksiin myös

³²⁴ Solove 2006, s. 28.

³²⁵ Hondius 1980, s. 90.

oikeus yksityisyyteen sekä määriteltiin se sisältämään myös oikeuden saada henkilötietojensa suojaa.³²⁶

Toinen keskeisesti tietosuojan kansainvälisessä kehityksessä 1970-luvulla mukana ollut organisaatio oli Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD, joka oli jo vuonna 1968 aloittanut selvityshankkeet tietokoneiden, tiedonsiirron ja tietopankkien vaikutuksista. OECD tutki myös näiden vaikutuksia yksityisyyteen Westinin tutkimuksissaan esiin nostamien kysymysten avulla.³²⁷ Ilmeisesti tekniikan kehittyminen aiheutti sen, että kansainvälistä tiedonsiirroista tuli lopulta kysymys, joka oli ratkaistava. Henkilötietojen rajat ylittävä siirto oli jo muodostunut paitsi liiketoiminnaksi myös kansalliseksi turvallisuuskysymykseksi, joihin myös kansalliset tietosuojalait pyrkivät vastaamaan kunkin valtion omilla käytännöillä. Järjestön piirissä alkoi olla selvää, että tietosuojaa koskevat kansainväliset suositukset tarvitaan, jotka työlään valmistelun jälkeen julkaistiin vuonna 1980. Aktiivisimpia valmisteluissa olivat Yhdysvallat ja joukko Euroopan maita³²⁸ Suositukset rakentuivat kahdeksalle periaatteelle:

1. ”Tietojen keräämisen rajoittaminen. Henkilötietojen keräämisen on oltava rajallista. Rekisterinpitäjän on saatava tiedot laillisilla ja rehellisillä keinoilla. Henkilön on tiedettävä tietojen keräämisestä ja tarvittaessa annettava siihen suostumuksensa.
2. Tietojen laatu. Henkilötietojen on oltava käyttötarkoitukseensa nähden asianmukaisia. Näihin tarkoituksiin välttämättömien tietojen on oltava täsmällisiä, täydellisiä ja ajan tasalla.
3. Käyttötarkoituksen määrittely. Henkilötietojen keräämisen tarkoitukset on määriteltävä etukäteen. Tietojen käyttäminen myöhemmin on rajattava alkuperäisiin tarkoituksiin tai sellaisiin tarkoituksiin, jotka eivät ole yhteen sopimattomia niiden kanssa. Jälkimmäisessä tapauksessa uusi käyttötarkoitus on aina määriteltävä erikseen. Käytön rajoittaminen. Henkilötietoja ei saa paljastaa, jättää saataville tai käyttää muihin kuin edellisessä kohdassa määriteltyihin tarkoituksiin muutoin kuin rekisteröidyn suostumuksella tai lain valtuuttamana.
4. Turvallisuuden varmistaminen. Henkilötiedot on suojattava kohtuullisilla turvajärjestelyillä erilaisilta riskeiltä. Tällaisia riskejä ovat tietojen häviäminen, luvaton

³²⁶ Fuster 2014, s. 81–92.

³²⁷ Fuster 2014, s. 76.

³²⁸ Fuster 2014, s. 79–80.

- pääsy tietoihin sekä tietojen tuhoaminen, käyttö, muuttaminen ja luovuttaminen ilman lupaa.
5. Avoimuus. Henkilötietojen käsittelyssä on noudatettava yleistä avoimuutta. Tietojen rekisteröinnistä, ominaisuuksista, käyttötarkoituksista sekä rekisterinpitäjistä ja sen sijainnista on oltava saatavilla informaatioita.
 6. Yksilön osallistuminen. Yksilölle on taattava oikeus
 - i. saada tarkastaa rekisterinpitäjältä, onko rekisterissä tietoja hänestä itsestään vai ei
 - ii. saada nämä tiedot kohtuullisella viiveellä, hinnalla ja tavalla sekä ymmärrettävässä muodossa
 - iii. saada perustelut päätökseen ja mahdollisuus valittaa asiasta, jos rekisterinpitäjä torjuu tietojen tarkastuspyynnön
 - iv. kiistää itseään koskevat tiedot ja pyytää rekisterinpitäjää tuhoamaan, korjaamaan, täydentämään tai muuttamaan virheelliset tiedot.
 7. Rekisterinpitäjän vastuu. Rekisterinpitäjän pitäisi mukautua niihin toimiin, joilla edellä mainitut periaatteet voidaan panna täytäntöön.”³²⁹

Yhdysvallat ajoi suosituksia voimakkaasti ja aineellisesti ja niiden sisältö olikin vain varsin vähäisessä määrin muokattu versio DHEW:n Fair Information Practices -käytännöistä. Yhdysvalloissa suunniteltiin niiden noudattamisen saattamista jopa velvoittavaksi, mutta presidentti Ronald Reagan esti sen 1981. Tosin vapaaehtoisestikin niitä ryhdyttiin Yhdysvalloissa laajasti soveltamaan yritysten sisäisinä tai asiakassuhteissa noudatettavina sääntöinä. Toisaalta niiden merkitystä heikensi se, ettei ne eivät synnyttäneet mitään oikeuksia, joihin henkilö olisi voinut tuomioistuimessa vedota.³³⁰

OECD:n tietosuojaperiaatteiden merkitys on ollut suuri, sillä tänäänkin varsin monien valtioiden tietosuojalait rakentuvat näille periaatteille.³³¹ Niillä oli suuri vaikutus myös euroopalaiseen tietosuojaan, sillä 1990-luvulla EU:n henkilötietodirektiivi ja lopulta vuoden 2018 tietosuoja-asetus rakentuivat näille periaatteille.

Euroopan neuvoston yleissopimus tietosuojasta ja OECD:n tietosuojaohjeet rakentuivat periaatteellisesti erilaisista lähtökohdista, vaikka molemmissa oli pohjana Yhdysvalloissa

³²⁹ Muttilainen 2006, s. 11–12.

³³⁰ Clearwater 2013, s. 903. Ks. myös Westin 2003, s. 16.

³³¹ Muttilainen 2006, s. 12.

määritellyt Fair Information Practices -periaatteet. Yhdysvallat ajoi OECD:n puitteissa selkeästi kuvattua mallia, joka yhdenmukaistaa henkilötietojen käsittelyjä ja siirtoja osana liiketoimintaa, mikä siten mahdollistaa tietojen arvon määräytymisen markkinoilla. Euroopan neuvosto puolestaan halusi varmistaa tietosuojan osana ihmisoikeuksia. Ero noudattelee varsin tarkoin Whitmanin kuvaamaa eroa yhdysvaltalaisessa ja eurooppalaisessa suhtautumisessa tietosuojaan.³³²

6 Johtopäätökset

Tutkimuskysymykseni rakentui Whitmanin teorian ympärille siitä, että eurooppalainen ja yhdysvaltalainen suhde yksityisyyteen ja tietosuojaan eroavat toisistaan siten, että Euroopassa kiinnostus kohdistuu henkilön ihmisarvoon ja arvokkuuteen – imageen – ja Yhdysvalloissa kiinnostus kohdistuu henkilön ja valtion väliseen suhteeseen – vapautteen tai riippumattomuuteen hallinnosta. Kysymys koski sitä, onko löydettävissä sellaisia tekijöitä, jotka selittävät Whitmanin teoriaa. Tässä luvussa pyrin tekemään yhteenvedon Whitmanin teoriaa selittävistä tekijöistä, joita tutkimukseni perusteella on löydettävissä. Kuvaan myös ylätasolla, miten lähdeaineiston perusteella yksityisyys syntyi ja miten Yhdysvalloissa tehty yksityisyyttä koskeva tutkimus lopulta oli vaikuttamassa yksityisyyden kehittymiseen ja lopulta tietosuojan syntymiseen myös Euroopassa.

Oikeushistorian valossa yksityisyys kehittyi Euroopassa keskiajalta lähtien ja muodostui oikeuskäytännöksi, jossa fyysisesti rajattu tila – talo tai koti – oli suojattu perheen ulkopuolisten ja vähäisemmässä määrin myös hallitsijan tai heidän edustajiensa oikeudettomalta tunkeutumiselta. Yksityisyyttä ei ollut erikseen määritelty tai kuvattu ja yksityisyyden sisältö rajoittui kodin suojaan. Tämä kotini on linnani -periaate oli vakiintunut jo 1600- ja viimeistään 1700-luvulla Englannissa common law -oikeuskäytännössä ilman kirjoitetun lain tukea. Vaihtelevasti myös muualla Euroopassa, varsinkin Ranskassa. Yhdysvaltojen syntyhistoria on siirtolaisuuden historiaa, ja johon muuttoliike varsinkin siirtokuntien aikakaudella 1600- ja 1700-luvuilla tapahtui pääosin Englannista. Nämä siirtolaiset veivät mukanaan oman englantilaisen kulttuurinsa, jonka osa myös oikeuskulttuuri sen syvärakenteineen on. Kodin suojaaminen osana henkilökohtaista koskemattomuutta oli tärkeä osa tästä englantilaista oikeuskulttuuria, joten kotini on linnani -periaate oli olennainen osa siirtokuntalaisten intuitiivista käsitystä oikeuden sisällöstä. Siirtokuntaan muuttaneet ihmiset veivät Euroopasta mukanaan

³³² Whitman 2004, s. 1193.

myös vapauden eetoksen Euroopan itsevaltaisten hallitsijoiden kahlitsemista yhteiskunnista Ranskan vallankumouksen ihanteiden mukaisesti. Itsenäisyysotaan johtaneet repressiiviset tapahtumat siirtokunnissa aiheuttivat kuitenkin sen, että Yhdysvaltojen perustuslakiin haluttiin takeet perusoikeuksille, jotka takaavat tietyt rajoittamattomat vapaudet kuten puhevapauden ja toisaalta asettavat selkeät rajat sille, miten valtio voi puuttua kansalaisen elämään. Kansalainen voi vapaasti puhua, uskoa ja valita elämäntyyliinsä ilman että valtio puuttuu siihen. Tämä vapauden eetos on Yhdysvaltojen henkisessä ytimessä. Whitman pelkistää Yhdysvaltojen perustuvan sanavapauden ja vapaiden markkinoiden periaatteelle, jossa jokainen saa ilmaista mielipiteensä ja jossa omaisuus jaetaan vapailla markkinoilla. Eurooppalainen ja yhdysvaltalainen yksityisyys on siten samasta lähteestä syntynyttä, mutta kotini on linnani-periaate jalostui Yhdysvalloissa ehdottomaksi oikeudeksi.

Yksityisyyden perusta laskettiin siis Euroopassa kehittyneessä oikeusperiaatteessa ja vapausihanteissa, mutta niitä täsmennettiin ja ne kirjattiin perusoikeuksina Yhdysvaltojen perustuslain Bill of Rights'iin yksityisyyttä kuitenkin erikseen mainitsematta, jolloin sen tarkka sisältö oli epäselvä. Yksityisyyden paradigma alkoi muuttua 1800-luvulla teknologisen kehityksen myötä. Kodin piirissä lausutut ja ilmaistut asiat eivät enää jääneet kodin fyysisten seinien sisäpuolelle, vaan kodin seinien aiemmin rajaama yksityisyyden alue laajeni uusien viestintävälineiden vuoksi. Yhdysvalloissa vapailla markkinoilla kehittyi jatkuvasti uusia liiketoimintamuotoja, joissa hyödynnettiin Yhdysvalloille ominaista piirrettä kehittää ja ottaa käyttöön uutta teknologiaa ja sitä hyödyntävää uutta liiketoimintaa. Lennätin ja puhelin yleistyivät nopeasti, mutta suurin muutos tapahtui joukkotiedotusvälineiden alueella, jossa lehdistön toiminta laajeni Yhdysvalloissa eurooppalaisesta mallista poikkeavan liiketoimintalähtöiseksi, jolle ominaista oli myynnin painottaminen sisällön edelle. Kyse oli myös sananvapauden, lehdistönvapauden ja vapaiden markkinoiden synnyttämästä luonnollisesta kehityksestä. Tähän käännepisteeseen syntyi Yhdysvalloissa vuonna 1890 yksityisyyden kuvaus uutena oikeutena ja vaatimus oikeudesta yksityisyyteen. Tässä yhteydessä ensimmäisen kerran havaitaan selkeästi Whitmanin merkitsemä ero eurooppalaisen ja yhdysvaltalaisen yksityisyyden välillä. Yhdysvalloissa ei Whitmanin kuvaama eurooppalainen yksityisyys eli ihmisarvo ja arvokkuus ollut tärkeää, sillä Warrenin ja Brandeisin kuvaama oikeus yksityisyyteen oli oikeutta määritellä tiedotusvälineissä oma image, jonka eurooppalainen vastine oli yläluokan, kuninkaallisten yksityisyyttä. Yhdysvaltalainen lainsäätäjät ei seurannut tässä vaatimuksen esittäjien näkemyksiä, vaan jätti kysymyksen oikeuskäytännön ratkaistavaksi kussakin tapauksessa erikseen. Oikeutta yksityisyyteen ei tunnustettu suoraan

oikeutena, vaan johdettuna muista oikeuksista ja tällöinkin nämä saattoivat olla kollisiossa vapaiden markkinoiden ja lehdistönvapauden kanssa.

Euroopassa lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö kehittyivät Yhdysvaltojen kanssa eri suutaan Whitmanin kuvaamalla tavalla. Tiedotusvälineiden toimintaa paitsi rajoitettiin, myös niissä julkaistavien artikkelien ja uutisten sisältöä säänneltiin. Yksityisyys oli, ja sitä myös suojattiin, varsinkin yläluokan yksityisyytenä kuninkaallisten arvokkaan kohtelun laajentumana. Kotini on linnani -periaate alkoi pelkistyä ja sen ydinalueeksi muodostui suoja muiden henkilöiden tunkeutumiselta kodin piiriin. Samalla suoja valtiota vastaan heikkeni.

Toisen maailmansodan jälkeen alkanut kehitysjakso varsinaisesti toi yksityisyyden kaksi maailmaa näkyväksi. Euroopassa tapahtuneet hirmutyöt nostivat ihmisoikeudet poliittiseen keskusteluun ja yksityisyyden suojaa ryhdyttiin tarkastelemaan paitsi arvokkuuden myös ihmisarvon näkökulmasta. Samaan aikaan Yhdysvalloissa alkoi Warrenin kuvaama valvontateknologioiden ja tietopankkien aikakausi, jotka veivät Yhdysvallat ja Euroopan eri suuntiin suhteessaan yksityisyyteen. Euroopassa laajeni säädännäinen oikeus, jolla turvattiin henkilöiden oikeus suojata omaa yksityisyyttä ja omaa kuvaa muiden käytöltä ja julkisuudelta. Whitmanin mukaan aiemmin yläluokan ja kuninkaallisten yksityisyys demokratisoitui kaikkien oikeudeksi. Tässä näkyy selvästi toisen maailmansodan jälkeinen tasa-arvoistumiskehitys, joka painottaa eroja yhteiskuntien rakenteissa. Yhdysvalloissa Warrenin ja Brandeisin mediayksityisyys oli ollut korostuneesti yläluokan yksityisyyttä, mutta 1950-luvulta alkaen tapahtunut tietokoneiden kehitys ja niiden laaja käyttö oli synnyttänyt laajat tietopankit, jotka eivät erottaneet eri yhteiskuntaluokkia. Oli ilmeisen selvää, että Eurooppa oli tietokoneiden ja tietopankkien käytössä runsaastikin jäljessä Yhdysvaltoja, jossa tehokkuuden eetos, yhteiskunnan suunnittelujärjestelmät ja insinöörimäinen ajattelu ajoivat kohti yhä laajempaa henkilötietojen keräämistä ja käsittelyä. Tämä synnytti suuren julkisuuspaineen ja kysymyksen siitä, kuka näitä tietoja käyttää ja mihin tarkoitukseen. 1960-luvulla Yhdysvalloissa voimistuivat epäilyt tietojen käytöstä tavalla, joka mahdollistaa valtion tunkeutumisen ihmisten yksityiselämään. Samaan aikaan keskustelua valtion tietopankeista ei Euroopassa tarvinnut käydä, koska tietopankkeja ei juuri ollut ja ihmiset luottivat siihen, että valtio käyttää heidän tietojaan väärin.

Yhdysvaltojen ja Euroopan kehityspolut yksityisyyden suojan alueella risteävät vasta 1960-luvun lopulla Westinin laajan tutkimuksen ja ICJ:n konferenssin myötä. Näihin vuosiin voidaan ajoittaa myös tietosuojan syntyminen Euroopassa, mutta yksityisyyttä ja tietosuojaa

koskevaa keskustelua käytiin 1960-luvun lopussa eri lähtökohdista käsin Atlantin eri puolilla. Tästä risteyskohdasta kehitys Yhdysvalloissa ja Euroopassa lähti kuitenkin selkeästi eri suuntiin Whitmanin kuvaamalla tavalla. Kun Euroopassa yleisesti luotettiin valtion kykyyn ja tahtoon käsitellä henkilötietoja asianmukaisesti, voimistuivat Yhdysvalloissa vaatimukset rajoittaa valtion suorittamaa henkilötietojen käsittelyä ja erityisesti niiden yhdistelyä. Samaan aikaan Euroopassa rajoituksia haluttiin varsinkin liiketoiminnan yhteydessä tapahtuvaan tietojen käsittelyyn. Ero näkyy konkreettisesti siinä, että myöhemmin 1970-luvulla Yhdysvallat ajoi OECD:n tietosuojaperiaatteita tarkoituksenaan turvata henkilötietojen käyttö kaupallisessa toiminnassa ja mahdollistaa niiden arvon määräytyminen markkinoilla. Euroopassa havahduttiin suojaamaan henkilötietojen käyttöä osana ihmisoikeuksia. Kansalaiset luottavat siis Euroopassa enemmän hallituksiinsa kuin markkinoihin ja heidän oli siten vaikeampi nähdä vapaiden markkinoiden hyötyjä ratkaisujen tuojana yksityisyyden suojaa koskeviin ongelmiin. Whitmanin mukaan syy tähän on selvä, sillä Euroopassa yksityisyys on osa henkilökohtaista ihmisarvoa ja sen perinteitä, eivätkä markkinat voi koskaan tyydyttävästi turvata ihmisarvoa suojaavia mekanismeja.³³³

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että Yhdysvaltojen ja Euroopan yksityisyys ja tietosuojatodellakin muodostavat kaksi omaa näkökulmaansa, ellei jopa maailmaa, joita erottavat suhde ihmisarvoon ja arvokkuuteen ja suhde kotiin ja vapauteen, vaikka ne kumpuavatkin samasta historiallisesta oikeuslähteestä. Whitman perustelee näiden kahden maailman syntyä eurooppalaisella näkökulmalla kunniaan ja ihmisarvoon, joka poikkeaa amerikkalaisesta kodin ja talon suojaamisesta. Jakolinjana toimii myös yhdysvaltalainen usko yksityisyyden ja tietosuojan markkinavetoiseen turvaamiseen, mihin ei Euroopassa luoteta. Tästä perustavasta näkemyserosta huolimatta yhdysvaltalaisen yksityisyyttä ja tietosuojaa koskevan tutkimuksen vaikutus eurooppalaisen tietosuojaan syntyy on ratkaiseva, ja voisin sanoa, että ne ovat yhteen kietoutuneet siten, että ratkaiseva kehityssysäys erityisesti eurooppalaiseen tietosuojaan on tullut Yhdysvalloista. Samalla tavoin ratkaisevaa on ollut Yhdysvalloissa tapahtunut nopea teknologinen kehitys, jota ilman tietopankkien muodostamaa uhkaa yksityisyydelle ei olisi syntynyt. Voidaan myös sanoa, että yhdysvaltalaiset henkilötietojen käsittelyn periaatteet Fair Information Practice olivat myöhemmin olennainen kansainvälisen tietosuojaa koskevan sääntelyn ainesosa, joista muodostui kaksi varsin eri suuntaan

³³³ Whitman 2004, s. 1193.

kurkottavaa kansainvälistä tietosuojan viitekehystä; OECD:n tietosuojaohjeet ja Euroopan neuvoston tietosuojasopimus.

6.1 Itsekritiikki ja jatkotutkimuksen aiheet

Yksityisyyden ja tietosuojan historia on laaja ja osin jäsentymätönkin kokonaisuus, jossa risteävät useat historialliset kehityslinjat. Sivumäärältään rajoitettuun tutkielmaan voidaan sijoittaa vain osa siitä runsaasta materiaalista, joista nämä kehityslinjat koostuvat. Tarjolla olevan aineiston tavaton runsaus voi helposti johtaa liian pienten yksityiskohtien kuvailuun, joiden merkitys historiallisten kehityskaarien osana on vähäinen. Tutkielmassa esitettävä aines kuitenkin perustuu aina kirjoittajan omiin valintoihin.

Tutkielmani aihepiiristä voisin nostaa jatkotutkimuksen aiheina varsinkin sen, miten tietosuojan historiallinen kehitys sosiaalisen median sääntelyssä näkyy tänä päivänä Euroopassa ja Yhdysvalloissa Whitmanin teorian kautta.